

॥ हरिःॐ ॥

मुक्तात्मानो
प्रेमस्पर्श

पूज्य श्रीमोटा

॥ हरिःॐ ॥

मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श

पूज्य श्रीमोटा

● संपादक ●

डॉ. रमेश म. ભટ્ટ

हरिःॐ आश्रम प्रकाशन, सुरत

- ❑ પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪, મો. : ૯૭૨૭૭ ૩૩૪૦૦
Email : hariommota1@gmail.com
Website : www.hariommota.org

❑ આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત	આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત
પ્રથમ	૧૯૮૦	૧૮૦૦	ત્રીજી	૨૦૦૭	૧૦૦૦
બીજી	૧૯૮૮	૨૦૦૦	ચોથી	૨૦૧૨	૨૦૦૦

- ❑ પૃષ્ઠ : ૧૬+૧૫૪=૧૭૦

- ❑ કિંમત : રૂ. ૨૦/-

- ❑ પ્રાપ્તિસ્થાન :

હરિ:ૐ આશ્રમ, જહાંગીરપુરા, સુરત-૫.

હરિ:ૐ આશ્રમ, નરિયાદ-૩૮૭ ૦૦૧.

- ❑ મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની, ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૧૨૭૨૮

- ❑ ડિઝાઇનર : મયૂર જાની, મો. ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩

- ❑ ટાઇપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,

૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,

ઈન્કમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, ફોન : (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯

- ❑ મુદ્રક :

સાહિત્ય મુદ્રણાલય

સિટી મિલ કંપાઉંડ, કાંકરિયા રોડ,

અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૨૨, ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ હરિ:ૐ ॥

સમર્પણાંજલિ

(ચોથી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટા તેમ જ હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત પ્રત્યે
જેઓશ્રી અનન્ય ભક્તિભાવ ધરાવતા હતા અને પૂજ્ય
શ્રીમોટાએ જેઓને કહેલું કે, ‘મારે તને મારા પરિવારનો
સભ્ય બનાવવો છે’, એવા અને
પૂજ્ય શ્રીમોટાના શબ્દનો પ્રસાર કરનાર, હરિવાણી ટ્રસ્ટ,
અમદાવાદને પોતાનું મકાન ખરીદવા માટે મોટી રકમનો
સહયોગ આપનાર

સાથો સાથ

પૂજ્ય શ્રીમોટાને પ્રિય એવા ‘નામસ્મરણ’નો પ્રારંભ
જેઓના નિવાસ સ્થાનેથી વસંતપંચમી, ૨૦૦૨થી શરૂ થયા
બાદ છેલ્લા દસકાથી સુરતનાં સ્વજનોમાં આ પ્રવૃત્તિ
ગતિમાન રહેલ છે, એવા સુરતના
સદ્ગત શ્રી ઉપેન્દ્રભાઈ હિંમતલાલ અલમૌલા
અને તેમનાં ધર્મપત્ની

સદ્ગત શ્રીમતી શારદાબહેન ઉપેન્દ્રભાઈ અલમૌલાને
‘મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ’ની આ ચોથી આવૃત્તિનું પ્રકાશન અર્પણ
કરતાં અમો આનંદ અને આભારની લાગણી વ્યક્ત કરીએ
છીએ.

તા. ૨૪-૧૦-૨૦૧૨
દશેરા, સં. ૨૦૧૮

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્યશ્રીનો પ્રેમસ્પર્શ

(સંપાદકીય)

પૂજ્ય શ્રીમોટાને ૧૯૩૯ની રામનવમીએ બનારસમાં પ્રેમસ્વરૂપ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો. હૃદયસ્થ પ્રભુની સચરાચરતા અને સર્વસામર્થ્યનો એ અનુભવ જીવમાત્રના કલ્યાણ માટે અઘાપિ સક્રિય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તા. ૨૩મી જુલાઈ, ૧૯૭૬ના રોજ દેહત્યાગ કર્યો. એ પૂર્વેની ક્ષણોમાં તેઓશ્રીએ પોતાને ‘જીવતા પ્રાણી’ તરીકે ન લેખવા જણાવેલું અને કોઈ પણ નિમિત્તે, કોઈ પણ જીવનો એમની ચેતના પ્રતિ પોકાર થતાં, ‘એનું જે તે ઉકેલી આપવાનું’ અભયદાન આપેલું. આથી, પૂજ્ય શ્રીમોટાના અક્ષર સ્વરૂપના સંગથી કે અન્ય કોઈ પાસેથી તેઓશ્રીની કીર્તિગાથા સાંભળવાથી, આકર્ષાયેલા જીવાત્માને પૂજ્યશ્રીની પરમ ચેતનાશક્તિએ ઓથ આપ્યા કરી છે એવો ઘણાંનો અનુભવ છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાના પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં ન આવ્યા હોઈએ છતાં આપણાં અંતઃકરણોને એમના હૃદયમાંથી પ્રગટેલા ચેતનશબ્દનો સ્પર્શ સૂક્ષ્મ રીતે થાય છે અને એમના સાંનિધ્યમાં હોઈએ એવો આપણને અનુભવ કરાવે છે અને જીવનનું મહત્ત્વ, જીવનનું ધ્યેય, જીવનની ઊર્ધ્વગતિ વિશે વિચારતા અને ચિંતવતા આપણે થઈએ છીએ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એમના એક નિકટના સાથીને ૧૯૪૫ થી ૧૯૫૭ દરમિયાન પત્રો લખેલા. એમાંથી કેટલુંક પ્રશ્નોત્તરરૂપે સંપાદિત કરીને અત્રે રજૂ કરતાં હર્ષ થાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ

ભલે કોઈક એક જ વ્યક્તિને સંબોધીને લખ્યું હોય, પણ એમાંની અંગતતાનો સંદર્ભ બાદ કરતાં શેષ લખાણોમાં મનુષ્યના જીવનના ઉત્કર્ષ માટેનો એમનો પ્રેમ કાર્ય કરતો હોય છે. આ ‘પ્રેમ’ આપણે સૌ અનુભવીએ છીએ, પરંતુ એ પ્રગટ પરમાત્માનો પ્રેમ છે. આથી, એમના શબ્દો અંગતતાને ઓળંગે છે અને જે કોઈ વ્યક્તિ એ શબ્દો સાથે એકરૂપ થાય એનામાં રહેલા પ્રભુભાવને જાગ્રત કરે એવો એ પ્રેમ સમર્થ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની મુક્તાવસ્થા ઘણી ગૂઢ અને સૂક્ષ્મ છે. આથી, વધુ ગહન તો તેઓશ્રીની પ્રેમચેતના દ્વારા થતી જીવસ્વભાવના રૂપાંતરની પ્રક્રિયા છે. આ પુસ્તકમાં તેઓશ્રીએ સ્ત્રી તથા પુરુષના કેટલાક વહેવારુ પ્રશ્નોના ઉકેલની દિશા દર્શાવી છે. જીવનનાં પ્રાપ્ત કર્મોને કેવા ભાવથી સ્વીકારવાં તથા કેવાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણથી આચરવાં, એ તેઓશ્રીએ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે. વહેવારમાં આચરણ માટે જ્યારે તેઓશ્રીની વાણી સખત બને છે ત્યારે અંતઃકરણોની જડતા તોડીને જીવનને યથાયોગ્ય ઘાટ આપવા માટેનો એમનો પ્રેમ જ અનુભવાય છે. પોતે આમ તો મુક્ત છે, છતાં જીવમાત્રના હૃદય સાથે સંકળાયેલા છે. આથી, એમને પણ જીવમાત્રને જીવનમાં ઊંચે લાવવા માટે સૂક્ષ્મ સંગ્રામ ખેલવો પડે છે. આ ક્રિયા દ્વારા સાધકને સતત સાથ આપ્યા કરે છે. સાધકે એ માટે પોતાના માર્ગદર્શક પ્રત્યે જ્ઞાન ભક્તિ ભાવભરી વિધેયક દૃષ્ટિ-ભાવના રાખી ખુલ્લા દિલવાળા રહેવું જોઈએ. તેઓશ્રીએ આ વાત વારંવાર કહી છે.

તેઓશ્રીની ગહન-ગૂઢ પ્રેમચેતનાની પ્રક્રિયાનો અણસાર પામવા માટે એમનું એક વિધાન સમજવા જેવું છે.

‘અનુષ્ઠાનથી જે ભાવના ઉદય થવાની હોય તે ભાવનાને યોગ્ય ભૂમિકા, આપણા માનસની, પ્રાણ કે ચિત્તની, ન રહ્યા કરે તો તે અનુષ્ઠાનનો ભાવ અને તેમાંથી ઊપજતી, ઊપજવાની અને ઊપજેલી અસર અન્યથાપણે પ્રગટ્યા વિના રહી શકતી હોતી નથી અને બધું તટસ્થપણે હોવા છતાં ભોગવવું જ પડે છે. અને તેવું ભોગવવામાં સૌ કોઈ તેવાં તેવાંનું પ્રભુકૃપાથી સ્મરણ રહે છે અને એવું ભોગવવું એ પણ એક પ્રેમસાધનારૂપે બને છે, તે પણ ભગવાનની કૃપા પ્રેમલીલાનો પ્રતાપ અને પ્રભાવ છે.’

કોઈ પણ જીવાત્મા પૂજ્ય શ્રીમોટાની ધારણા કરીને પોતાના જીવનની કોઈ પ્રબળ અને વણઊકલી ગૂંચ, મુશ્કેલી કે આપત્તિ વેળાએ ધા નાખે ત્યારે તેઓશ્રીની એક સૂક્ષ્મવિધિ (‘અનુષ્ઠાન’) પેલા જીવોના પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે સક્રિય બનતી હોય છે, પણ તેઓશ્રી તરફથી આવતા ભાવનાસંકેતને ઝીલીને, એને રચનાત્મક રીતે સ્વીકારવાની જીવાત્માની ભૂમિકા હોય નહિ તો અનુષ્ઠાનથી જન્મેલી અસરો તેઓશ્રીમાં અન્યથાપણે વ્યક્ત થાય છે. આપણે આપણા જીવનના ધ્યેય પરત્વે તેમ જ આપણે જ નાખેલી ધા પરત્વે પૂરા સંનિષ્ઠ રહેતા નથી. આથી, આપણે એમની આવી ગૂઢ પ્રેમક્રિયાનું પરિણામ પામતા નથી. ઊલટું એનાથી વિમુખ થતાં એની વિપરીત અસરો નીપજતી હોય છે. આવી અસરો પ્રત્યે મુક્તાત્મા તો તદ્દન તટસ્થ છે. છતાં એમના ઉપર એ અસરો પાછી ફરતાં જેમને માટે એ વિધિ થયેલી એમનું તેઓશ્રીને સ્મરણ થાય છે અને પરમ પ્રેમીપુરુષે કરેલું એવું સ્મરણ અનુષ્ઠાનની વિપરીત અસરો ભોગવી લઈને પેલા જીવાત્માનું કલ્યાણ જ પ્રેરે છે. આ સૂક્ષ્મ ઘટનાનો જીવાત્માને ખ્યાલ સરખો પણ આવતો

નથી. પૂજ્યશ્રીએ આવા સૂક્ષ્મ ભોગવટાને પણ ‘પ્રેમસાધન’ રૂપ કહ્યો છે અને સઘળી ગૂઢ ક્રિયાને ‘ભગવાનની પ્રેમલીલાનો પ્રતાપ અને પ્રભાવ’ કહ્યો છે, એ ઘણું જ સૂચક છે.

કોઈને પ્રશ્ન થાય કે પૂજ્ય શ્રીમોટાનો દેહ હતો ત્યારે આ બધું શક્ય બને, પણ હવે તેઓશ્રી સદેહે નથી ત્યારે પણ તેઓશ્રીએ કહ્યું છે, ‘આ જીવાત્માનું ખોળિયું માત્ર માટીનું નથી, પરંતુ અણુએ અણુમાં કોઈ ચેતનાનો રણકાર છે.’ (પૃ. ૮૯) આ અણુપરમાણુની નિરંતર ગતિમાં તેઓશ્રી ચેતનરૂપે સક્રિય છે. એટલે આજે પણ અધિક સૂક્ષ્મ રીતે આ જ વિધિ ચાલે છે. માત્ર એનો અનુભવ કરવાની-એ ચેતનાનો રણકાર અનુભવવાની આપણા દિલની ‘તમન્ના’ની ખામી છે. એવી તમન્ના કેવી રીતે જાગે એ પણ આ પુસ્તકમાં કહેવાયું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ વારંવાર કહ્યું છે કે આ બધું તો પ્રયોગ કરવાથી પમાય એવું નક્કર છે.

જીવસ્વભાવની નિમ્ન વૃત્તિઓનું રૂપાંતર દિવ્ય શક્તિમાં કરવાની તેઓની ચેતનાશક્તિના સામર્થ્યનો સંકેત જુઓ :-

‘જીવાત્માની સર્વ વૃત્તિને ખાઈ જવાને, પચાવી શકવાને તેનો (મુક્તાત્માનો) વડવાગ્નિ પ્રજ્વલિતપણે, યજ્ઞની દેવાતી આહુતિની પળે, ભડભડ પ્રગટ્યા કરે છે, પરંતુ તે વેળા તે વૃત્તિને સમર્પણભાવે તેનું સમૂળગું રૂપાંતર કરાવાને માટે તે એક માત્ર સાધના છે અને તે ભાવ દિવ્યસાધના છે. માનવી જીવનની કક્ષાથી કોઈ મહા સર્વોત્કૃષ્ટ ભૂમિકા ઉપરની તે હકીકત છે.’

પૂજ્ય શ્રીમોટાના આત્મજ્ઞાનનો આ સૂક્ષ્મ મહાયજ્ઞ છે. આવા યજ્ઞપુરુષને નજર સમક્ષ ધારીને, આપણે આપણામાંથી ઊઠતી વૃત્તિઓને ભોગવ્યા વિના, નિવેદન દ્વારા, આહુતિ આપીએ તો

જે જ્ઞાનાગ્નિની પ્રબળ અને ઉચ્ચ જ્વાળાઓ એમનામાં ‘પ્રગટ્યા કરે છે’ એમાં આપણી વૃત્તિઓને એ જ્ઞાનરૂપ બનાવીને, આત્મજ્ઞાન માટે સહાયક અને પ્રેરક બનાવે છે. આ હકીકત દિવ્ય છે. વળી, એ સૂક્ષ્મ હોવાથી આથી વધુ સરળ રીતે સમજાવવી મુશ્કેલ છે. આ ક્રિયા તો તેઓશ્રીની પ્રેમલીલાનો સર્વોત્કૃષ્ટ ઉન્મેષ છે.

‘હરિના જન તો મુક્તિ ન માગે, માગે જન્મોજનમ અવતાર.’ આમ કેમ ગવાયું હશે ? મુક્તાત્મા પણ ક્યારેક એવું બોલતા હોય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જાહેરમાં વારંવાર કહેલું કે ‘હવે હું સ્ત્રી શરીર ધારણ કરીશ. રૂપરૂપનો અંબાર અને ધનની છોળોમાં હોઈશ.’ આવી ભાવના હોય તો પછી એને મુક્ત કેવી રીતે કહેવાય ?-એવો પ્રશ્ન જાગે, પણ આવા કથન પાછળ તો મુક્તાત્માઓનો બદ્ધ જીવાત્માઓ પ્રત્યેનો નિમિત્ત-રાગ હોય છે. મુક્તાત્મા પોતાના સંપર્કમાં આવેલાને મુક્ત કરાવ્યા વિના રહેવાના નથી એવું ગૂઢ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાન છે. કોઈ પણ ‘નિમિત્ત’ સંયોગે જે કોઈ જીવાત્મા ‘એને’ યાદ કરે છે, ‘એનો’ આંતરિક સંપર્ક કરે છે, એ જીવ સાથે મુક્તાત્માની ચેતના સંકળાય છે અને એ બદ્ધ ‘જીવ’ને પોતાના જેવો જ બનાવવા દિવ્યસાધના સાધે છે. અનંત કાળ લગી એ આપણો સાથ છોડે એમ નથી. આ અર્થમાં ‘હરિના જન ‘મુક્તિ ન માગે’ એમ કહેવાયું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કરાવેલું આ પ્રકાશિત અર્થદર્શન ‘મુક્તાત્માના પ્રેમસ્પર્શ’ને પામવામાં બૌદ્ધિક રીતેય સહાયક બને છે.

આ ઉપરાંત, બીજો વિભાગ ‘આવી મળે એ અવસર’માં ૧૯૬૨-૧૯૬૩માં લખાયેલા પત્રો સમાવાયા છે. એમાં ઘરસંસારની રોજિંદી વહેવાર મુશ્કેલીઓ પ્રત્યે ક્યું દષ્ટિબિંદુ

કેળવવાથી તથા કયા ગુણો કેળવીને એ મુશ્કેલીઓ નિવારી શકાય અને પરિણામે ઘરના ક્લેશ-કંકાસ અને ઝઘડાને કેવી રીતે હળવા બનાવી શકાય એનું વહેવારલક્ષી માર્ગદર્શન છે. એ દ્વારા પણ તેઓશ્રી સંસારવહેવારમાં પ્રભુભાવના અનુભવની વાત જ દઢ કરી છે, એ જ એમની વિશેષતા છે.

પહેલી આવૃત્તિમાં બંને વિભાગનું લખાણ અલગ પુસ્તકરૂપે પ્રગટ થયેલું. ‘મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ’ હરિ:ૐ સત્સંગ મંડળ, અમદાવાદે તથા ‘આવી મળે એ અવસર’ ગુડલક પેઈન્ટ્સવાળા શ્રી ગોવિંદભાઈ શાહ (વડોદરા)ના સહયોગથી શ્રેયસ વિદ્યાલય, વડોદરાએ પ્રગટ કરેલું. બીજી આવૃત્તિ વેળાએ બંને પુસ્તકો એક જ પુસ્તકમાં સમાવાયાં છે અને એનું પ્રકાશન હરિ:ૐ અશ્રમ, નડિયાદ તરફથી થાય છે.

આ પુસ્તકથી પૂજ્ય શ્રીમોટાના પત્રોના ગ્રંથોમાં નોંધપાત્ર ઉમેરણ થાય છે.

તા. ૨૬-૧-૧૯૯૪

રમેશ ભટ્ટ

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન (બીજી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટાના અપ્રગટ રહેલા પત્રોનું પ્રશ્નોત્તરરૂપે પ્રકાશન 'મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ' તથા 'આવી મળે એ અવસર' એ નામે ૧૯૮૩માં થયેલું. પહેલું પ્રકાશન હરિ:ૐ સત્સંગ મંડળ, અમદાવાદે કરેલું, એ માટે સદ્ગત અર્યનાબહેન બાબુભાઈ મજીઠિયાની સ્મૃતિમાં એમનાં મોટાં બહેન ધર્મવતીબહેને આર્થિક સહયોગ આપ્યો હતો. અને બીજું પ્રકાશન વડોદરા, શ્રેયસ વિદ્યાલયે કરેલું. આ નવી આવૃત્તિમાં બંને પ્રકાશનોને વિભાગરૂપે ભેગાં કર્યાં છે, એ સિવાય કશો જ ફેરફાર નથી.

આ પુસ્તકમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલા પત્રોની નકલ શ્રી રજનીભાઈ બર્માવાલાએ (હાલ નિવાસી : મંગલેશ્વર, જિ. ભરૂચ) કરેલી. એ ઉપરથી સંપાદન-સંકલન શ્રી રમેશભાઈએ કરેલું.

આ પ્રશ્નોત્તરમાં સંસારવહેવારના પ્રશ્નોના ઉકેલ સૂચવાયા છે આથી, એ પુસ્તકો ઘણી લોકચાહના પામેલાં. દસ વર્ષે નવી આવૃત્તિ પ્રગટ કરતાં આનંદ થાય છે.

તા. ૨૬-૧-૧૯૮૪

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ.

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન (ચોથી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સંસારી જીવનની જે તે પરિસ્થિતિને અનુરૂપ માર્ગદર્શન સ્વજનોને આપેલ, તેવા પત્રો આ પુસ્તકમાં રજૂ થયા છે. સંપાદકશ્રીએ આ પત્રોને પ્રશ્નોત્તરીરૂપે ગોઠવ્યા છે, આ પુસ્તકનું પ્રથમ અને દ્વિતીય પ્રકાશન સ્વજનોના સમૂહ તરફથી થયેલું, ત્યાર બાદ સ્વજનોની માગ રહેતી હોવાથી હવે હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત તેની ચોથી આવૃત્તિનું આ પ્રકાશન કરી રહ્યું છે.

સામાન્ય જનની કક્ષાથી સંસારી જીવન, દાંપત્ય જીવન, સંસારી સાધકનો જીવનપ્રયોગ અને ઢળતી ઉંમરે શાંતિપૂર્ણ જીવન-એમ જીવનના દરેક તબક્કે જીવન કઈ રીતે જીવવું એનું માર્ગદર્શન આ ‘મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ’ પુસ્તકમાં રજૂ થયું છે.

આ પત્રોની સુવાચ્ય નકલ સુરત આશ્રમના ટ્રસ્ટી શ્રી રજનીભાઈ બર્માવાલાએ કરી છે. અમો તેમના આભારી છીએ.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પૂરા સદ્ભાવથી, ખંતથી અને ચોકસાઈપૂર્વક કર્યું છે, તે બદલ અમો તેમના ખૂબ આભારી છીએ.

સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી આ પુસ્તકનું મુદ્રણ કરી આપ્યું છે. તેઓશ્રીના આવા અમૂલ્ય અને ઉદારતાભર્યા સહયોગના કારણે જ પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અક્ષરદેહ ઘણી ઓછી કિંમતે સમાજચરણે મૂકી શકીએ છીએ. શ્રી શ્રેયસભાઈ પંડ્યાના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

તા. ૨૪-૧૦-૨૦૧૨
દશેરા, સં. ૨૦૬૮

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત.

અનુક્રમ

વિભાગ ૧ : મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧.	નિવેદન	૧	૨૨.	એક રાજવીને ઉદ્બોધન	૨૭
૨.	સાધકનું વર્તન	૨	૨૩.	અંતઃકરણોનું રૂપાંતર	૨૯
૩.	મોટાનો સાથ	૨	૨૪.	શક્તિ માટે સ્મરણ	૩૦
૪.	ચેતના સાંકળ	૩	૨૫.	પ્રભુકૃપાનાં દર્શન	૩૦
૫.	ક્યારે ઠેકાણું પડે ?	૪	૨૬.	પુરુષાર્થની રીત	૩૧
૬.	આરોગ્ય અને પતિપ્રેમ	૫	૨૭.	વાસના સામે ઝનૂન	૩૨
૭.	પત્નીના જીવનમાં રસ	૫	૨૮.	દેહધર્મ-પૂર્વસંસ્કાર	૩૪
૮.	સાધના શું છે ?	૬	૨૯.	ખરું જીવન	૩૬
૯.	ભગવાનનું કાર્ય	૮	૩૦.	સઘળું સારા માટે	૩૭
૧૦.	વ્યવહારુ રીત	૯	૩૧.	વહેવાર અને અધ્યાત્મ	૩૮
૧૧.	મોટાની ગૂઢ સહાય	૧૦	૩૨.	આર્થિક સંકડામણ	૩૯
૧૨.	આત્મનિષ્ઠનું કાર્ય	૧૧	૩૩.	સ્ત્રી પ્રત્યેનું દષ્ટિબિંદુ	૪૨
૧૩.	મુક્તની અમીરી	૧૪	૩૪.	સામાજિક-ધાર્મિક રિવાજ	૪૪
૧૪.	સાસુવહુનો ઝઘડો	૧૫	૩૫.	પૈસા ધીરવા અંગે	૪૫
૧૫.	નિરાશા ટાણે	૧૭	૩૬.	અન્યથા કર્તુમ્-પ્રભુ	૪૬
૧૬.	વીર્યઝાવ સામે ઉપચાર	૧૯	૩૭.	શરીરનો ઉપાધિયોગ	૪૭
૧૭.	સંતનું હૃદય એ જ શાસ્ત્ર	૨૨	૩૮.	મુશ્કેલીમાં મદદ	૪૮
૧૮.	ધ્યાન	૨૩	૩૯.	મુક્તાત્માનું અનુષ્ઠાન	૪૯
૧૯.	જપનું સાતત્ય	૨૪	૪૦.	બીમાર પત્નીની સેવા	૫૧
૨૦.	સંબંધોનું મૂળ	૨૫	૪૧.	મોટાનો પ્રેમસ્પર્શ	૫૧
૨૧.	સ્ત્રીના માસિકધર્મમાં સ્પર્શ	૨૬	૪૨.	મોટાની સહાયથી સુતરું	૫૩
			૪૩.	મોટાની કાળજી	૫૫

ક્રમ વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ વિષય	પૃષ્ઠ
૪૪. સાચી આધ્યાત્મિકતા	૫૭	૫૮. સાંકળ જોડવાની રીત	૭૮
૪૫. એકમાંથી બીજે નોકરી	૫૮	૫૯. સ્ત્રીનું જીવન	૭૯
૪૬. કર્મબંધનનો ઉકેલ	૫૯	૬૦. દુર્ગમ મુક્તાત્મા	૮૦
૪૭. દંપતીનો આદર્શ	૫૯	૬૧. 'મોટા' સૂક્ષ્મ રીતે સર્વત્ર	૮૩
૪૮. પત્ની ભાવના	૬૨	૬૨. ગુરુઆજ્ઞા	૮૫
૪૯. ચેતન પ્રગટાવવાની કળા	૬૬	૬૩. સ્મરણ અને આનંદનું	
૫૦. ભાંગ પિવાય ?	૬૭	પરિણામ	૮૬
૫૧. હૃદયકેંદ્ર ઉપર લક્ષ	૬૯	૬૪. મંથન-ત્રાટકનું	
૫૨. સુમેળનું મહત્વ	૭૦	પરિણામ	૮૬
૫૩. ગુરુની ચેતના શક્તિની		૬૫. 'જીવનપગલે'નું વાંચન	૮૭
ગ્રાહકતા	૭૦	૬૬. લોક અભિપ્રાય	૮૮
૫૪. આત્મજ્ઞાનનો મહાયજ્ઞ	૭૩	૬૭. મુક્તાત્માનું હૃદય	૮૯
૫૫. તિરસ્કારને સ્થાને પ્રેમ	૭૪	૬૮. આત્મનિષ્ઠનો સ્પર્શ	૯૧
૫૬. અનુભવનું પ્રમાણ	૭૫	૬૯. સંતનું સામર્થ્ય	૯૨
૫૭. જોવું અને જાણવું એ			
કૃપાબળ	૭૭		

વિભાગ ૨ : 'આવી મળે એ અવસર'

ક્રમ વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ વિષય	પૃષ્ઠ
૧. સંતાનની કેળવણી	૯૫	૮. અવગુણ ઊણપને ન	
૨. માબાપ વઢે ત્યારે ?	૯૬	વાગોભાષ	૧૧૧
૩. માતાપિતાનું ઋણ	૧૦૧	૯. દ્વંદ્વનો હેતુ	૧૧૨
૪. પત્ની સાથેનો વહેવાર	૧૦૩	૧૦. ધાર્યું ન બને ત્યારે	૧૧૩
૫. ત્યાગની સાચી ભાવના	૧૦૫	૧૧. સંઘર્ષનાં મૂળ	૧૧૪
૬. માલિકીભાવ	૧૦૭	૧૨. ચાહવાની કળા	૧૧૭
૭. અભિમુખતાનું લક્ષણ	૧૧૦	૧૩. વિરોધ વેળાએ	૧૧૮

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૪.	કર્મ પાછળની ભાવના	૧૧૯	૨૧.	ક્રાંતિ પ્રેરનારું જીવન	૧૩૪
૧૫.	વૃદ્ધાવસ્થાની વ્યથા અને એના ઉકેલની દિશા	૧૨૨	૨૨.	જીવનની સમગ્રતા અને સળંગતા	૧૩૬
૧૬.	ચાહવું એ જ ધર્મ	૧૨૬	૨૩.	દિલ લગાડો	૧૩૮
૧૭.	પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર	૧૨૮	૨૪.	મુક્ત સાથેનો સ્નેહભાવ	૧૩૮
૧૮.	નિંદાનું સૂક્ષ્મરૂપ	૧૨૯	૨૫.	ભાવ	૧૪૦
૧૯.	બૌદ્ધિક સમજણ	૧૩૦			
૨૦.	ઊર્ધ્વ જીવન ઝંખનારનાં લક્ષણ	૧૩૨			

मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श

पूज्य श्रीमोटा

‘હું સર્વત્ર વિઘ્નમાન છું.’

- શ્રીમોટા

‘જીવનદર્શન’, ૧૧મી આ., પૃ. ૪૩૧

॥ हरिःॐ ॥

विभाग १

मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श

निवेदन

स्वजन : अमारी पार्थिव बाबतो ठिकलती नथी, आप
अेमां रस केम नथी लेता ?

श्रीमोट्टा : कशामां मने रस राबतो कराववानो डोय तो ते
बाबतनी प्रत्येक हकीकतथी वारंवार मने माहितगार रभाववानुं
बने तो तेम थर्छ शके. जे हकीकतोमांथी रस जतो रहे ते पछी
तेमां मन लागतुं नथी. अेटले ते ते हकीकतोने अथवा ते बाजुनी
मननी सांकण संकणायेली रह्या करे तो ज ते तेमां प्रवृत्ति करवानुं
करे छे बाकी नछि. बाकी अे तो कशामां विचारतुं नथी. मात्र
अेमां ज्यां Problem आवी पडे अने वार ज लाग्या करे त्यारे
वणी वात जुट्टी. बाकी तो रामराम जेवुं छे. पृथ्वीतत्त्वमां आपणने
कंछ समज पडे नछि भाछ !

સાધકનું વર્તન

સ્વજન : મોટા, સાધકે દુનિયાદારીના અભિપ્રાયોને ધ્યાનમાં લેવાની શી જરૂર ? મને વહેવારમાં બહુ સમજણ પડતી નથી તો પછી એવા વહેવારકર્મ મને બંધનકર્તા ગણાય ?

શ્રીમોટા : જે પોતાને સાધક ગણાવે છે તેણે પોતાના વર્તનથી સામો માણસ મુશ્કેલીમાં મુકાશે કે કેમ તે સમજી લેવું ઘટે છે.

સાધક એટલે જગતના અભિપ્રાયો અંગે તદ્દન બેપરવા એવો એનો અર્થ નથી. પોતાનું સંપૂર્ણપણે, સર્વ દૃષ્ટિથી પ્રમાણિકપણે યોગ્ય વર્તન હોય, તોપણ સાધકે જગતની અવગણના કરવાની નથી.

જેમ વિચાર આવે તેમ વર્તી નાખવાનું યોગ્ય ન ગણાય. આપણને સમજણ ના પડે એમ કહેવાથી કંઈ દી વળવાનો નથી. જેમ કર્મના સંસ્કાર કે બંધન તે ન સમજવા છતાં પડ્યા જ કરવાના છે તેમ કંઈ નહિ સમજવા છતાં તેનું પરિણામ ભોગવવામાંથી આપણે કદી છટકી શકવાના નથી. અને વહેવારુપણાનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ રાખ્યા વિના ગમે તેમ વર્તીશું તો એમાંથી જીવનનો સુમેળ કદી પણ સાધી શકવાના નથી.

મોટાનો સાથ

સ્વજન : મારે એક સંબંધીને ત્યાં શુભ પ્રસંગમાં જવાનું છે. ત્યાં કેવી રીતે વર્તવું ? એવા વાતાવરણમાં આપનો સૂક્ષ્મ સાથ મળવાનોને ?

શ્રીમોટા : તો ત્યાં કૃપા કરીને અતડા રહેશો નહિ. બને

તેટલું કામ પૂછીને જાતે માગી લેવાનું રાખશો. બધાંમાં ભળવાનું રાખશો. ભલે બોલવાનું થોડું બન્યા કરે એનો વાંધો નહિ. નામસ્મરણ કૃપા કરીને વધાર્યા કરશો. કર્મ કરવાં તે પ્રભુ-પ્રીત્યર્થે. સિદ્ધિ-અસિદ્ધિની કલ્પના મનમાં ન રાખવી ઘટે, પણ જે કરવું તે સમતાથી - વિવેકથી બધી બાજુનો વિચાર કરીને કરવાનું રાખવું.

કૃપા કરીને તમારા હૃદયનો સાથ માગ્યા કરું છું. મને તમારાં બધાંનું જીવતું બળ નહિ મળે તો તો હું મડદા જેવો છું. તમે કહેશો કે ‘હું તો ઠંડો છું. એવાની ઠંડાશ જોઈને બેસવાનું બને તો તો કશો શુક્કરવાર વળી શકે નહિ.’ પણ ભઈલા ! જરા તો મારા સામું જોવાનું રાખો. બધાંયના દિલના આઘાત પ્રત્યાઘાતો સહન કરી કરીને શરીરના શા હાલ થતા હશે ! કર્મ ભોગવ્યા વિના કંઈ છૂટકો હોતો હશે ? કર્મ ભોગવવું તે પણ એવી રીતે કે જીવનની સાધનાના સાધનરૂપે કે જેથી પ્રત્યેકનું તેમાંથી કલ્યાણ સંભવી શકે. માટે, હમણાં તો મરેલો છું. તમારાં ઉત્સાહ-પ્રેરણા વડે જીવવાનું છે.

ચેતનાસાંકળ

સ્વજન : આપ નામસ્મરણ કરવાનું કહો છો, પણ એમ કરવામાંથી અવરોધ આવે છે. એ માટે શું કરવું ? વળી, કામ કરતાં કરતાં નામસ્મરણ કરીએ છીએ ખરા, પણ એમાં પૂરતી ચેતનાસાંકળ જોડાયેલી રહેતી નથી.

શ્રીમોટા : નામસ્મરણ માટે તો કશો અવરોધ હોઈ શકે નહિ. એમાં તો કોઈનોયે દોષ કાઢી શકાય તેમ નથી. વળી, પ્રત્યેક કર્મમાં ચેતનાસાંકળ જોડાતી રહે તે પણ થઈ શકે એવું છે તો એ બાબતમાં મહેરબાની કરશો.

ક્યારે ઠેકાણું પડે ?

સ્વજન : આનો અર્થ એવો કે અમારે સભાન રીતે આપની સાથે અમારાં મન, બુદ્ધિ, હૃદય જોડવાં, તો ઠેકાણું પડે - 'ઠેકાણું પડે' - એટલે કે આત્માનુભાવ થાય. આ હું બરાબર સમજ્યો છુંને ?

શ્રીમોટા : જ્યારે મન ઈંદ્રિયો અસ્વસ્થ રહે, ચંચળ હોય, વિક્ષિપ્ત હોય ત્યારે આત્માનુભવ ત્યાં ઉદ્ભવી શકે જ નહિ. તે સ્થિતિમાં ઈશ્વરી ચેતનાનું અવતરણ થવું કદી પણ શક્ય નથી. સર્વ પ્રકારની સર્વ બાબતમાં સર્વ ભાવે નિશ્ચિંતતા થવી એટલે કે એવી ભાવવાળી શાંતિ થવી એ એના અવતરણ માટે જરૂરનું છે. કશાથીયે મન વિક્ષિપ્ત થવું ન ઘટે. કશાથીયે વિચારોના વમળમાં ન પડ્યા કરવું જોઈએ. જે કરવાનું હોય તે સાધનાના પ્રાણ હેતુ સાથે તેની જીવંત ભાવના સાથે સંકળાઈને બન્યા કરવું ઘટે. એવી એકાગ્રતા હૃદયસ્થ કેંદ્રિત થયા વિના જ્ઞાન મળી જ ના શકે. એવી એકાગ્રતા અને સતત પરિશીલનથી જ જ્ઞાન મળી શકે છે. શરીર, મન, શાંતિમાં રાખવાથી મનોબળ વધે છે. ઘણા કાળે મન તેવું થઈ શકે, જો સતત તે બાજુનો પ્રભુકૃપાથી જીવતોજાગતો મરણિયો પુરુષાર્થ થયા કરતો હોય તો. મન વશ થતાં એકદમ તો તદ્દન અંધકાર લાગશે, તે અતિ કારમો હશે. તે પછી તે અંધકાર (આવો અંધકાર એ અજ્ઞાનવશાત્ નથી હોવાનો, પણ સાધકની એવી દશા થાય છે) તે પણ દૂર થાય છે. અને તે પછી તેજ, શક્તિ, પ્રેમ, આનંદ ઉદ્ભવે છે. આપણને એમ લાગતું હોય છે કે જાણે સમુદ્રમાં મોજાં લહરીઓ રૂપે અથવા એવા હલકા હલકા

ખાલી ઘડા રૂપે આપણે ફરતા ન હોઈએ એવું અનુભવાય છે, એવી દશામાં ચેતના-પ્રભુચેતના પ્રગટી શકે.

આરોગ્ય અને પતિપ્રેમ

સ્વજન બહેન : મોટા, મારું શરીર સારું રહ્યા કરતું નથી, અને આથી એમને માટેય ક્યારેક કંટાળો આવે છે, શું થાય ?

શ્રીમોટા : સહુ કંઈ સારાં વાનાં થશે. ભગવાનનું સ્મરણ રાખીને, તારા પતિને સર્વ રીતે આનંદી રાખ્યા કરવાનું રાખજે. તારું શરીર તો જરૂર ઠીક થશે પણ મનમાં પ્રસન્નચિત્તતા અને શાંતિ જો નહિ રાખ્યા કરે તો ગમે તેવા ઉપાયો પણ ઠીક કરી શકવા સમર્થ નથી, તે પણ જાણવા જેવી વાત છે.

પતિના જીવનમાં એક પ્રેમરસભાવે ભળી જવા બધું મથી મરજે. જીવનમાં એકરાગ-એકરસ પ્રગટ્યા વિના સાચો આનંદ જન્મતો નથી. એનામાં જ આપણા જીવનનું કલ્યાણ રહેલું છે. પતિની જીવંત મૂર્તિ એટલે હૃદયની ભાવનાનો પ્રત્યક્ષપણે સાક્ષાત્કાર. એ કંઈ સ્થૂળ ભાવ નથી, પણ હૃદયનો નિર્મળ સૂક્ષ્મ ભાવ છે. એ ભાવની ઝાંખી તું ઉમળકે કરતી રહે અને એનામાં હૃદયથી સર્વ પ્રેમભાવે ન્યોછાવર થતી રહે એટલી તને પ્રાર્થના છે.

પત્નીના જીવનમાં રસ

સ્વજન : મોટા, મારે જીવનનો વિકાસ કરવો છે. મારું લગ્નજીવન એમાં વાંધારૂપ બને ? પત્નીને જીવનસાધનામાં રસ ન હોય તો શું કરવું ? હું પત્ની સાથે ઘણા નમ્રભાવથી વહેવાર કરું છું.

શ્રીમોટા : આપણી જીવનસંગિનીને આપણી સોબતથી જો આપણે ઊંચા ન લઈ શકીએ તો પછી આપણું એમની સાથેનું જોડાવવાનું પ્રભુએ બનાવ્યું તે હેતુ જ માર્યો જાય. તમે નમ્રતા રાખો છો તે ઠીક છે, પણ ફૂલની વાસ જેમ આવ્યા વિના રહી શકે નહિ તેમ જીવનના સંસ્કારોની છાપ પણ પડ્યા વિના રહી શકતી જ નથી. એટલે જીવતરનું ઘડતર જેમ જીવન આપી આપીને જીવન મેળવવામાં કરાય છે તેમ જીવનને યજ્ઞરૂપે જીવવાથી જ થયા કરવાનું છે. જ્યાં જ્યાં જે જે જીવનો આપણને સ્પર્શ થાય ત્યાં ત્યાં એમના સ્વભાવને પારખી એમનામાં એમની રીતે ભળીને એમને જાણીને, એમ છતાં એમનાથી પાછા તટસ્થ રહીને જે કંઈ થયા કરવાનું બને તે આપણે કરવું જ જોઈએ. અને સેવા જેમ એકાંગી નથી તેમ તેમની સાથેના જીવંત સંપર્કથી તેમના જીવનની રહેણીકરણીમાં આપણે લીધે કંઈ કશું ન બની શકે તો મારા જેવા ફૂટેલા તુંબડાના જેવું તમારું પણ થયું ગણાય. આપણે એવી આશા રાખીને તેમનામાં પ્રવેશવાનું ન કરીએ, પરંતુ તેમનામાં કંઈક પણ જીવનની સંસ્કૃતિ પ્રવેશે તો જ તમારી એમ.એ. સુધીની કેળવણી અને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ એ બધું યથાર્થપણે થયું ગણાય.

સાધના શું છે ?

સ્વજન : સાધના સતત ક્યારે બને ? વળી, સત્પુરુષ સાથે સંકળાયેલા હોઈએ તો એમના તરફથી મળતાં સૂચનો કેવી રીતે સમજાય ?

શ્રીમોટા : પ્રાર્થના, ધ્યાન કે એવી કશી સાધનાની રીતો જ્યાં સુધી અભ્યાસ તરીકે સતત દૃઢપણે ન સેવાયા કરાય ત્યાં

સુધી તેનો ચીલો પડી જવાનું શક્ય બનતું નથી. વળી, સાધકની 'chain of consciousness' હૃદયની ચેતનાની સાંકળ તેના આધ્યાત્મિક ચિંતન કરનારની સાથે સતત જોડાયેલી ન રહે તો પેલો બિચારો માથું કૂટીને મરી જાય તોયે તેનું પરિણામ આવવું શક્ય નથી. જોકે પેલાને કશું નાહવા નિચોવા જેવું નથી રહેતું, કારણ તે તો તેમાં પોતાનો જ ખ્યાલ રાખીને જે તે કંઈ કરતો હોય છે, પરંતુ સાધક પોતાના હૃદયની ઊંડી ઉત્કટ ગ્રાહ્ય વૃત્તિ ન રાખે અને ઘડાવાની જિજ્ઞાસાને જળસિંચન ન કર્યા કરે તો પોતે કશું મેળવી શકે નહિ.

જેમ બાળક જન્મે છે ત્યારે એનામાં વિવેકશક્તિ નથી હોતી, પરંતુ **predominantly** વાતાવરણમાંથી જે તે ગ્રહણ કરી લેવાની વૃત્તિ ખૂબ જ તીવ્ર પ્રમાણમાં રહેતી હોય છે. તેથી જ તે થોડા વખતમાં પોતાનામાં સુષુપ્ત પડેલી બીજરૂપની સંસ્કાર વૃત્તિઓને સતેજ કરી શકે છે. તેવી જ રીતે, સાધકે જો આત્મનિષ્ઠ થવું હોય તો એવો હૃદયની નમ્રતાભાવવાળો **grasping power** હોય અને તે સાથે પોતાના ચિંતન કરનારના હૃદય સાથે એકાત્મભાવ એ સાધ્યા કરે તો એને-એવા સાધકને-પોતાના જીવન અંગેનાં સૂક્ષ્મ સૂચનો મળ્યાં કરતાં રહે છે, પરંતુ ત્યાંયે, બાળક જ્યારે મોટું થાય છે ત્યારે વાતાવરણના અનુભવમાંથી વિવેકશક્તિનું જ્ઞાન જાગ્રત કરે છે અને પોતાના વર્તનમાં તે ઉતારતું હોય છે, એવું સાધકે પણ કરવાનું રહે છે. એવાં મળી રહેતાં સૂક્ષ્મ સૂચનોમાં ક્યાં ક્યાં પોતાના સ્વભાવનો વળાંક રહેલો છે, તે તેને સમજાયા વિના રહેશે નહિ. આ તો જ બની શકે કે જ્યારે સાધક નિશ્ચિંતતાવાળો

હોય. પોતાનાં કર્તવ્યો, વિચારો, વૃત્તિઓ એ બધાને વિશે તટસ્થપણે અવલોકન કરી શકતો હોય. એવા સાધકમાં નિશ્ચયપણું રહ્યા કરશે તેમ જ પોતાના ધ્યેયની સિદ્ધિ અર્થે અવિરતપણે મંડ્યા રહેવાનું સતત વલણ રહ્યા કરશે, તે વિના સાધકની આધ્યાત્મિક પ્રગતિ થવી શક્ય નથી.

જીવનની સાધના એ કંઈ રાંડીરાંડના ખેલ નથી. તમારા મનમાં એવું છે એવું મારા કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી, પરંતુ જીવનમાં જેને સાચી સમજ ઊગી છે, શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી જેને જીવનનું અંતિમ ધ્યેય શું હોવું જોઈએ એના વિશેનો મનમાં ચોક્કસ ખ્યાલ છે, તેવાને માટે કંઈ કહેવાનું તો હોય નહિ, પરંતુ તેવાથી પણ જો તેના જીવનને યોગ્ય દિશામાં વહેવાયા ન કરાતું હોય તો એને શું નડે છે, કેમ તેવું થતું નથી,-એ પ્રશ્ન એને ડંખવો જ જોઈએ. એવાને મૂઢપણું કેમ આવી શકે એ મને સમજાતું નથી. જ્યાં સુધી પોતાને કાંટો ક્યાં વાગ્યો છે, એની વેદના પૂરેપૂરી થતી નથી ત્યાં લગી એને કાંટો કાઢવાનું દિલ થવાનું નથી. એટલે આપણને જીવનનું ધ્યેય જો સમજાયું હોય અને જીવનનું અંતિમ લક્ષ્યબિંદુ આત્મનિષ્ઠ થવાવામાં જ પરિણમવાનું હોય તો એને કેટકેટલી ઉત્કટતાવાળું રહેવાવું જોઈએ, તે સાધકને સમજાયા વિના રહે નહિ.

ભગવાનનું કાર્ય

સ્વજન : ભગવાનની શક્તિ આ બધું કરાવી ન શકે ?

શ્રીમોટા : ભગવાનની ચેતનાશક્તિ કોઈનીયે પાસે કંઈ પણ બળાત્કારે કશું કરાવી શકવાની નથી. એ તો આપણે જો જાણ્યા કરવાનું કરીશું અને તેમાં ચેતન રાખ્યા કરવાને મથ્યા

કરીશું તો જ તે શક્તિ આપણી પડખે ઊભી રહેવાની છે. સ્વભાવની ઠંકક ત્યાં રાખ્યે પાલવે નહિ. જે કોઈ સાધક સ્વભાવની ઉપરવટ જવા મથતો નથી તેનામાં કશું કોઈ કરી શકવાનું નથી.

ઈશ્વરનો સ્વભાવ જ નિષ્ક્રિયપણાનો છે. એટલે તેને કોઈ જો હલાવે તો જ તે હાલે કે ચાલે તેવો છે. વળી, તે અત્યંત ગતિમાન હોવાને લીધે તદ્દન સ્થિર જેવો હોય છે. એટલે તેની સ્થિરતામાં જગતના લોકોને જડતા જેવું પણ લાગે, એટલે એવાને તો કુંભકર્ણની નિદ્રામાંથી જગાડવાની જેટલી મહેનત લેવી પડતી, તેવી બલકે તેનાથી પણ ઘણી વધારે મહેનત જિજ્ઞાસુભાવે કર્યા કરવી પડે છે. તો જ તે જાગે છે. બાકી, એ પોતે તો કંઈ કશું કરાવતો નથી.

વહેવારુ રીત

સ્વજન : આપણે પ્રાર્થના કરીએ તો બનેને ? કામ કરતી વખતે તથા સંબંધીઓ સાથે લાગણીમાં કેવો ભાવ ધારવાથી આપણું જીવન પ્રભુમય બને ?

શ્રીમોટા : પ્રાર્થના એ તો આપણા જેવા મરેલાને માટે ‘મૃત સંજીવની’ જેવી છે. વળી, જીવતાં જીવતાં જે સાધક બધાંયે વિષયોમાં મૃત્યુ અનુભવે છે, તે જ જીવનને પામી શકે છે. એટલે સાધકે પોતાના જીવનનાં સર્વ કર્મોમાં એના જ અર્થે તે જો કર્યા કરવાનું રાખે તો જ તે તે કર્મોમાં તેની આસક્તિ કે રાગ ઘટતા જવાનું બને. સર્વ કર્મોમાં, જીવનના સર્વ વહેવાર કે સંબંધોમાં તેણે ક્યાંયે આસક્તિપૂર્વકનું વલણ ન હોય તે તપાસવું રહ્યું. તે સાથે તે તે બધાં સાથે સુષુપ્ત કે જડ જેવો

પણ ન હોય, કારણ કે સાધકના જીવનનું મુખ્ય લક્ષણ એ એની પ્રસન્નચિત્તતા છે. એ તો જેને તેને બધાને નરી આંખે તેનામાં દેખાવી જોઈએ. એવો સદાયે પ્રસન્નચિત્ત રહેતો સાધક સ્થિર ચિત્ત પણ રહી શકે, પરંતુ સાધકનામાં એવી પ્રસન્નચિત્તતા એમ ને એમ આવી શકતી નથી. તેના માટે જે જે મનથી ભૂમિકાઓ થવી ઘટે તે તે ભૂમિકાઓ તો સાધનાના અભ્યાસની ભાવનાથી મુક્ત થઈને તેના યોગ્ય પરિશીલનથી જ ઉદ્ભવાવી શકાય. એટલા જ માટે જેને સાધક થવું છે, તેણે અત્યંત ધીરજ રાખીને અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. અભ્યાસ એ જ આધ્યાત્મિક જીવનની નિસરણી છે. સાધકના જીવનની તે પાંખો છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ તે એના પ્રાણરૂપે છે.

મોટાની ગૂઢ સહાય

સ્વજન : મોટા, કેટલાય દિવસથી રાત્રે ૧૨ થી ૩ એક ચિત્તે બેસીને સ્મરણ કરું છું અને જો ઊંઘી જવાય તો પરોઢિયે ૪ થી ૭ એમ કરું છું. આપની આકૃતિ નજર સામે રાખું છું. પરિણામે ખૂબ ઉત્સાહ રહે છે. આપ પણ અમને યાદ કરીને મદદ પ્રેરતા જ હશો ત્યારે જ આવું બની શકેને ?

શ્રીમોટા : તમે અમારા ઉપર મહેરબાની કરવા માંડી છે, તે તમારો પરમ ઉપકાર. થોડા દિવસથી રાત્રે ૧૨ થી ૩ અને ઊંઘ આવે તો ૪ થી ૭ એકાગ્ર ચિત્તે બેસો છો તથા પ્રયત્ન કરો છો અને વધારામાં આકૃતિદર્શનનું પણ સાધન રાખ્યું છે અને દિનપ્રતિદિન ઉત્સાહનો ઉદય થતો જતો તમને દેખાય છે, તે જાણીને આનંદ થાય છે.

જ્યારે જગતમાં પોતાના આત્માનું સ્વજન તેને ભાવથી વ્યક્ત કરે છે ત્યારે તેના જેવો મારા પેલા સ્વજનને સમજી ન શકાય એવો ભાવ થયા કરે છે. તેવું આત્મીય સ્વજન કોઈ ગૂઢ કર્મપ્રારબ્ધસંજોગે કરીને યોગાનુયોગ આપણને મળે છે, તેને હૃદયના પ્રેમથી સતત વળગ્યા કરવાનું બને - તેનાથી દૂર રહીએ કે તેની પ્રેમભરી યાદ પણ ન કરીએ - એ મારા જેવાને તો ઘણું અસહ્ય લાગે.

ભગવાને મને મારાં સ્વજનોનું કોઈ ને કોઈ ગૂઢ રીતે સતત સ્મરણ રહ્યા કરે એવી રીતો મને શીખવી છે અને તેથી જ ઘણી વાર જ્યારે તમારી યાદ ખૂબ કરવાનું મન થાય ત્યારે તમારું પ્રેમથી આપેલું પંચિયું રાત્રે પહેર્યા કરવાનું રાખું છું. તેવી જ રીતે કોઈ ને કોઈ તેવા સ્વજનનું સંભારણું આ જીવનની સાથે સંકળાયેલું રાખ્યા કરવાની જે કળા ભગવાને શીખવી છે, તે કળા વાપર્યા કરવાનું સતત હૃદયથી બન્યા કરે છે. અને એ બધાં પ્રેમસંભારણાં વડે જ આ જીવનમાં જો કંઈ પ્રાણ હોય તો તે પ્રાણનો આધાર તે દિવ્ય સંભારણાં જ છે.

આત્મનિષ્ઠનું કાર્ય

સ્વજન : મોટા, આપની તો આ રીતે ઘણી કૃપા છે અને એ ગૂઢ છે. અમે એને ઓળખી શકતા નથી તો પારખી તો શકાય જ કેવી રીતે ? અમે આપને સંભારીએ અને આપ અમને સંભારો જ એમાં કેટલો બધો ફેર હોય ?

શ્રીમોટા : પરંતુ ભક્ત માણસને એવાં પવિત્ર સંભારણાંની હૃદયની જે કિંમત, આદર અને પૂજ્યભાવ હોય છે, તે જ્ઞાનીના હૃદયમાં તે પ્રમાણે નથી હોતું. તમે જ્યારે કંઈ કરવાનું રાખો

છો તે થોડા દિવસ કરીને પાછું નેવે મૂકી દો છો. આપણે જે કંઈ કરીએ એની સતત ગંગધારા ચાલુ રાખ્યા કરીએ. તેના અભ્યાસ બળ વડે આપણા અંતરના જીવનમાર્ગનો ચીલો પાડી દઈએ તો જ તે કર્યું કારવ્યું ઉપયોગનું થઈ પડે. બાકી, જે કંઈ યદ્વાતદ્વાપણે કર્યાં કરીશું તેનો કશો અર્થ હોતો નથી. જે કંઈ કરીએ તે ચોકસાઈથી, અંતરના ઉમળકે, પોતાના જીવનવિકાસાર્થે અને તેવી ભાવનાનો ઉદય તેમાં થવા દીધા કરીને તે તે બધું નિયમિત રીતે કરીએ તો જ તેવાં બધાંનો અર્થ છે.

ભગવાને કૃપા કરીને તમને બધાંને મને આપ્યાં છે કે જેથી કરીને હું મારા જીવનને તે રીતે વ્યક્ત કરી શકું. અને તમારા બધાંની ઉપર મને કેટલી બધી આશા રહ્યા કરતી હશે, તે આપણી સમજમાં તો જરૂર આવ્યા કરતું હશે અને એ રીતે તમારું જીવન તે મારું જીવન હું ગણું છું. અને તેથી અનેકવાર એવા આઘાતો સહન કરવાનું જ્યારે બને છે ત્યારે ત્યારે તે તે સ્વજનનું સ્મરણ હૃદયમાં ઊંડામાં ઊંડું તો આઘાતની ભાવનાના બળ વડે કરીને લઈ જવાને જેમ મથાય છે તેમ મથું છું. અને ભગવાનને મારા હૃદયનો આર્તનાદ પણ સાંભળાવું છું. ભગવાન બહેરો તો નથી જ, તે વાત સાચી છે. કોકવાર તે સાંભળે પણ છે, પરંતુ આપણે પૂરેપૂરા તેનામય થવાને ઝંખતા હોતા નથી, એટલે આપણી બધીયે વાતો તે સાંભળીને તેનો યોગ્ય જવાબ આપતો હોતો નથી.

તમારા વિશે મારા દિલમાં જે કંઈ થયા કરે તે તમને ભાષામાં જણાવવું તે યોગ્ય નથી. કારણ કે તે તો માત્ર એક સાહિત્યિક આડંબર જેવું થઈ પડે. કોઈ મને છોડી દે તેનું મને

દુઃખ નથી, પરંતુ મારા હૃદયની ભાવના નિષ્ફળ નીવડવાની આણી ઉપર આવે છે ત્યારે ભગવાનને પોકાર કર્યા સિવાય રહેવાતું નથી. અને તે પછી એના હાથમાં મારા હૃદયનો વલવલાટ વ્યક્ત કરી દઈને જે તે બધું સોંપી દઈને નિશ્ચિંતપણે પડ્યો રહું છું, કારણ કે કાળ અને કર્મની મર્યાદા, જે આપણા એકબીજાના પ્રારબ્ધના કર્મસંજોગે કરીને બંધાઈ છે, તેની હદનાં દર્શન પણ તે પરમ કૃપાળુ પ્રભુ કોઈક ધન્ય પળોએ કરાવે છે. તેથી, જીવનમાં આત્યંતિક નિરાંત અને હદ વગરની ધીરજ પણ સેવાયા કરાય છે અને એ રીતે જેને જે કંઈ કરવાનું સૂઝશે અને એનું હૃદય જ્યારે પીગળશે ત્યારે જ તે પોતાના જીવનના સાચા પંથમાં ખૂંપી જવાનું છે. તે વિના બીજું કંઈ કશા ઉપાયે તે ધૂંસરીએ જોડાઈ શકવાનું નથી એવી ખાતરી હોવાથી, તમારા વિશે પણ નિરાંત રહ્યા કરેલી છે.

સ્વજન : આપનું માર્ગદર્શન, સલાહ વગેરે મેળવવામાં હું આટલો મોડો કેમ પડ્યો ?

શ્રીમોટા : જે માણસ કોઈ પરિસ્થિતિ અંગે વિચાર જ કરતો નથી તે કાં તો જ્ઞાની કે કાં તો જડ. સાધકે પરિસ્થિતિ અંગેના વિચારમાં પરોવાઈ ગયા વિના તટસ્થપણે વિચાર તો કરવા ઘટે. એનાથી ગમે તેમ યદ્વાતદ્વાપણે કશું પણ ન થઈ શકે. તમે લોકોએ મને શું કામ હાથમાં લીધો હશે ? ખાલી કોડિયામાં દીવો મૂકવા માટે જ ? જ્યાં જ્યાં કંઈ નવું કરવાનું હોય કે વિચારવાનું હોય અથવા સાધનાની યોગ્ય સૂઝ માટે પણ સાધકે ગુરુનાં સલાહસૂચનો લેવાં ઘટે. નહિતર પછી ગુરુ તો શોભાના ગાંઠિયા જ ગણાય ! અને કૃપા કરીને મને સ્પષ્ટ

કહેવા દેજો કે જે ભવિષ્ય ભાખેલું તે મને ઠીક લાગે છે કે “you have deserted me.” પરંતુ મારા મનમાં તમારું સ્મરણ કેટલું છે એની સાબિતી કંઈ દેખીતાં કારણો વડે આપી શકું તેમ નથી. અત્યાર સુધીના જીવનમાં તમે છબરડા વાળ્યા છે અને તેમાંથી શીખવાનો પાઠ મેળવી શક્યા નથી એ મારે માટે ભારે કમનસીબીની વાત છે. વચ્ચે નવેમ્બર, ૧૯૪૨ની શરૂઆતમાં તમને મળવાનું મને ઘણું જ મન હતું, પણ બની શક્યું ન હતું. મને બોલાવવાનું કે આકર્ષવાનું કામ સાધકનું છે, મારું નથી. તોપણ તમને મળવાનું મન થયેલું અને મળીશું ત્યારે પેટ ભરીને જીવન સંબંધી વાતો કરવી છે અને તમને સમજવા પણ છે, તે જાણશો.

મુક્તની અમીરી

સ્વજન : વાતાવરણથી લેવાઈ જવાય છે તો શું કરવું ?

શ્રીમોટા : બ્રાહ્મણના રજપૂત બન્યા તો ભલે પણ એ વેશમાં આપણું બ્રાહ્મણપણું જ રહ્યા કરે તો જ એ શોભી ઊઠે. આપણે વાતાવરણથી પર રહેવા મથીએ. વાતાવરણથી લેવાઈ ન જઈએ. જો તેમ થયું તો આપણું પતન થયું જ સમજવું. આપણે મરતાં મરતાંયે પ્રયત્ન કરતા રહેવું. તમે જ્યાં હો ત્યાંથી અમારા જેવા અભાગિયાને કદી કદી સંભાર્યા કરવાનું કરવા ઘણી ઘણી વિનંતી છે. જોઈતું કરતું હોય તો જરૂર માગી શકો છો. ભિખારી ભલે હોઉં પણ સ્વજનોની બાબતમાં હું અમીર છું. એટલું તને સ્પષ્ટ કહી દઉં તો એનો એ રીતે જ્યારે ઉપયોગ કરવો ઘટે ત્યારે નિઃસંકોચ મનથી કરવો. પ્રેમભાવ રાખ્યા કરશો.

સ્વજન-બહેન : મોટા, અમે તમને ખૂબ જ યાદ કરીએ છીએ એ અમારી ભક્તિ ગણાય ?

શ્રીમોટા : તું મને પણ બહુ યાદ આવે છે, પણ હૃદયનો પ્રભુ પરત્વેનો ભાવ જે જે જીવમાં મળેલા પરત્વે એકભાવે ગળી ન જઈ શકે તો ભગવાનની ભક્તિ નકામી છે.

અમલમાં મુકાયા વિનાના વિચારનું મૂલ્ય કોડીનું પણ નથી. ભગવાનની ભક્તિ નરવીર પરાક્રમ જીવની છે. તેથી, આપણે સર્વ પ્રકારના સંકોચ, ભય અને વાડા તોડવા જ પડશે. સાહસ, હિંમત બધુંયે કેળવવું પડશે.

આનંદ મસ્તીમાં રહેજે. ખૂબ સ્મરણ કરતી રહેજે. એને મૂકી ના દેવું, અને ઝંખતા હૃદયની ભાવના જ્યારે પ્રાર્થના સ્વરૂપમાં પ્રગટે છે ત્યારે તે ઝંખના આકાર લે છે જ. તને એવા અનુભવ જરૂર થશે જ.

સાસુવહુનો ઝઘડો

સ્વજન : મોટા, મારી મા તથા પત્ની વચ્ચે ઝઘડો થાય ત્યારે મને બહુ મૂંઝવણ થાય છે !

શ્રીમોટા : આપણે નમ્રભાવે રહ્યા કરીને એને કોઈનાયે સંતાપથી કચડાઈ જવા ન દીધા કરવી એ આપણો ધર્મ છે. આપણે આપણી મર્યાદા ન છોડવી. તેમ છતાં કોઈના જીવનને જો તે યોગ્ય રીતે ફાલ્યાં ફૂલ્યાં કરતું હોય તો એને અવરોધ કરવાનો કોઈને પણ હક્ક નથી એવી દૃઢ ભાવના દિલમાં ધારીને, જે તે હોય ત્યાં પ્રેમભાવે, વડીલ હોય ત્યાં નમ્રભાવે ખડકની જેમ ઊભા રહેવું ઘટે, પણ એટલી ખાતરી દિલમાં પહેલાં કરી લેવી કે આપણા પક્ષે જ સત્ય છે. સાસુવહુના

ઝઘડામાં કેટલીકવાર ભાવનાવાળા છોકરા અને પતિની વૃત્તિઓનો જેનામાં મેળ થયેલો છે એવાને મુઝાવવાનું બન્યા કરે છે, પરંતુ જેને બંને પ્રત્યે ખૂબ હૃદયનો પ્રેમભાવ છે અને જે બંનેનામાંથી એકેયનામાં માત્ર અંધતાભરી મોહવૃત્તિવાળો બન્યો નથી એને ક્યાં ગૂંચ રહેલી છે તે જડ્યા વિના રહી શકતું નથી. એનામાં રહેલી ઉત્કટ પ્રેમભાવના જ એનો ઉકેલ આપણને શોધી આપે છે.

સ્વજન બહેન : મોટા, સાસરે મને મારાં સાસુનો ભય લાગે છે. એ ગમે તેમ બોલે તો મને દુઃખ લાગે છે. શું કરવું એ સમજાતું નથી.

શ્રીમોટા : ત્યાં કોઈ જાતના વિચારની ગડમથલમાં પડીશ નહિ. આનંદમાં રહેજે. કોઈ વાતે ભય રાખવો નહિ. માત્ર ભગવાનનો ભય રાખવો અને ભગવાનનું નામસ્મરણ કર્યા કરવાનું રાખવું. વડીલોને મન, વચન અને કર્મથી હૃદયના આશીર્વાદ મળતાં આપણું કલ્યાણ થવાનું છે. આપણી સાસુ ભલે હોય અને એમને જેમ સૂઝે તેમ તે કહે કે બોલે તોપણ આપણે કશું મનમાં ન આણીએ. આપણે મનમાં કોઈ વાતે દુઃખી ન થઈએ. દુઃખી થવાતાં જ દુઃખ વધારે લાગે છે અને દુઃખને જો અડકાવા દેતાં નથી તો દુઃખ ઊભું રહી શકતું નથી. પ્રસન્નચિત્તને કશું અડકી શકતું નથી. તારી પરીક્ષા થશે. પ્રભુ તારું રક્ષણ કરો. કોઈ વાતે મુઝાવાનું રાખીશ નહિ.

મુશ્કેલીમાં આવી પડે તો સ્મરણ કરીને હૃદયના ઊંડાણથી ‘કોકને’ બોલાવજે, ‘કોક’ આવશે ખરો જ, પણ એવું બોલાવતા આવડવાની કળા આપણે શીખી લેતા નથી ત્યાં શું

થાય ? તું તો કશું ખુલ્લા દિલે કહેતી પણ નથી. મારું દિલ તારી સાથે છે જ. તારું ચિંતવન નથી એમ તો તું નહિ જ કહી શકે, જે કરીએ તે પ્રેમભાવ રાખીને કર્યા કરીએ અને બધાંની હૃદયથી સેવા કર્યા કરીએ અને એમાં જ જીવનનું કલ્યાણ રહેલું છે એમ માનજે.

જગતમાં આપણું કોઈ વેરી નથી. કોઈના તરફથી જો દુઃખ મળે છે તો આપણા પોતાના જ કર્મની છાયા છે એમ આપણે માનવું, પણ સામાના વિશે મનમાં કશું ધારવા કે માનવાપણું આપણે રાખવું નહિ. એમાં આપણા જીવનનું પતન છે. ભગવાન આપણને એવા પતનમાંથી બચાવે એ જ પ્રાર્થના કરવી.

નિરાશા ટાણે

સ્વજન : મોટા, હું ખૂબ નિરાશા અનુભવું છું, એમાંથી મારે ઊગરવું છે. આપ કંઈક કરો.

શ્રીમોટા : તમને જિંદગીમાં નિરાશા આવતીજતી લાગે છે, તે જોઈ દિલમાં મને ગોઠતું નથી. મરદ જેવા થઈને તે આપણને શોભે ! કૃપા કરીને એવું હતાશ થવું નહિ. આપણે તો જીવન નિષ્ફળ વહેવા દેવાનું ન હોય ! આપણા કરતાંયે કેટલા કેટલા પામર માણસો જગતમાં પડેલા છે, તેના તરફ દષ્ટિવૃત્તિ રાખીને જો જોવાનું રાખીશું તો આપણને નિરાશા પામવાનું કશું પણ કારણ નથી. આપણા સંસારમાં આપણને જીવનમાં રસ પડે એવું વાતાવરણ નથી કે નથી થઈ શક્યું, એનું મૂળ કારણ આપણે પોતે જ છીએ. જે જે પરિસ્થિતિ મળ્યા કરે છે, તે આપણો પોતાનો જ પડઘો છે અને તે પડઘાના

વમળમાંથી આપણે બહાર નીકળવાનું ન કરીએ અને એમાં અટવાયા કરીએ એટલે એમ થાય છે.

તમને જે કોઈ મુશ્કેલી હોય તે ખુલ્લા દિલે કહેવાનું રાખો તો તેથી કંઈ જોશ, ચેતના રહેવાના હોય તો રહે. વળી, તમને સાધનાની બાબતમાં ઝાઝું નહિ કહું પણ સાધારણપણે કહીશ. મને તમારામાં પરોવ્યાનું સાધન મળે તેટલા માટે ભૂમિકારૂપે પણ કહી દેવાનું શરૂ કરો તો કંઈક અંશે તમારા હૃદયને હળવાશ મળવા કદાચ સંભવ હોય.

કોઈ વાતે મુઝાશો નહિ. કોઈ પણ કામ હોય તો બેલાશકપણે કહી દેજો. તમારું કામ કશું પણ મારાથી થઈ શકશે તો મને આનંદ થશે. તમારું કામ મારું જ કામ છે એમ ગણવાને ઈચ્છું છું. કશી વાતે અમૂઝણ રાખવાની જરૂર નથી. આપણે એક જ આત્માનાં સ્વજનો છીએ. ભગવાને સાથે બૂડતા બચાવ્યા છે તો સાથે જીવીએ - મસ્તીથી.

તમે આ રીતે જો સાધનામાં ટકવાને પ્રયત્ન કર્યો હોત તો જીવનમાં નિરાશા ઊભી રહી ના શકી હોત. ખૂબ મોટેથી બેચાર વાર એકાંતમાં જઈને ‘હરિ:ૐ હરિ:ૐ’ બૂમો મારવાનું દસબાર મિનિટ સુધી જરૂર રાખશો તો નિરાશા ટકશે નહિ.

કોઈ વાતનું મને કષ્ટ નથી. માત્ર મારામાં જીવ રાખ્યા કરવાનું રાખો અને બીજું કશું નહિ થાય તોયે ભગવાન સંભાળ લેશે. માત્ર એટલું જ જો થઈ શકે, પણ તે ચેતના પ્રાણ વડે સતત મારામાં જીવતાજાગતાપણે જીવ રાખી શકાય તોયે કશુંક રચનાત્મકપણે ઊગી આવે જ.

પણ આપણે છોડો એ બધી લપ. તમારે જેમ ફાવે તેમ રહેજો, પણ જીવનમાં નિરાશાને તો જરાકે સ્થાન આપશો નહિ. નિરાશા શાને ? એ તો આપણી મરદાઈને જરૂર લાંછનરૂપ ગણાય અને મારું માથું શરમનું માર્યું ઊંચું પણ થઈ શકતું નથી. નિરાશાના મૂળને શોધી એનો નિકાલ કરવા, તેનો યોગ્ય ઉપાય કર્યા કરવાનું રાખશોજી.

વીર્યસ્રાવ સામે ઉપચાર

સ્વજન : નિરાશાનું મૂળ એ છે કે ઘણા પ્રયત્નો કરવા છતાં વીર્યસ્રાવ થઈ જાય છે.

શ્રીમોટા : પહેલાં તો વીર્યસ્રાવ અંગે કહું. એ પ્રયોગ તમે કરી જોજો અને જો એ લાભદાયક થશે તો તેથી બીજાઓને પણ તે બતાવી શકવાના ખપમાં આવી શકે, પરંતુ તે એક હઠયોગનો જ પ્રકાર છે એમ ગણી શકાય. જ્યાં સુધી વીર્યનું ઊધ્વરેતસ થવાપણું ના બને ત્યાં સુધી તેનો સાત્ત્વિક ઉપયોગ થયો ન ગણાય. બીજી કોઈ રીતે વીર્યને અટકાવવા જતાં તેનું જોશ આપણી કોઈ ને કોઈ પ્રકૃતિના વલણમાં બહાર ફેરી નીકળવાનું જ.

જ્યાં સુધી સંયમપૂર્વકનો સમજણવાળો આપણો કાબૂ આવ્યો નથી ત્યાં સુધી તે શક્ય લાગતું નથી. ખાવાપીવામાં તથા બીજી રહેણીકરણીમાં એને અનુકૂળ હેતુપૂર્વકનું ભાવનાવાળું વર્તન જ્યારે બન્યા કરે છે ત્યારે તેમાં સરળતા થવી શક્ય બને છે. એમ ને એમ બેળે બેળે કે બળાત્કારે કશું થઈ શકતું નથી. નિગ્રહ કિં કરિષ્યસિ - એવું અર્જુનને શ્રીભગવાને કહેલું છે. આપણે પ્રકૃતિનો નિગ્રહ કરવાનો છે ખરો, પરંતુ બળાત્કારે

નહિ. પણ પ્રેમપૂર્વક તેને કલાવી પટાવીને સમજાવી સમજાવીને આપણી ભાવનામાં તેનું વલણ બન્યા કરે એવી રીતે કરવાનું છે. બળાત્કારે કંઈ પણ કશું કરવા જવામાં તેમાં ન ફવાતાં માનવી સાવ નિરાશામય - સાવ ઢીલો થઈ જાય છે અને એવી સ્થિતિમાંથી ફરી પાછું ઊઠી શકવું આપણને ભારે થઈ પડે છે અને તે પછીનું મન તદ્દન વિચિત્ર દશાવાળું બની જાય છે. આ તો માત્ર સમજણ પૂરતું લખ્યું છે.

કોઈ પણ સારા કામમાં હૃદયના ઉમળકાથી પરોવાઈએ છીએ ત્યારે તેમાંથી ચેતના પ્રાણ મળ્યા વિના રહેતા જ નથી અને એક પ્રકારની આહ્લાદક સ્ફૂર્તિ રહ્યા કરે છે, એ તો દીવા જેવી સ્પષ્ટ વાત છે.

સ્વજન : જ્યાં સુધી મારું મન ગમે તેમ દોડે છે, ચિત્તવૃત્તિ ભોગવટામાં રાયે છે, ત્યાં લગી હું વ્યભિચારી ગણાઉં એવું મને લાગ્યા કરે છે. પત્ની સાથે હોય છતાં ભોગની ઈચ્છા ન થાય એવું ન બને ? વળી, એવી ઊર્મિ - વૃત્તિ પણ શાંત કેવી રીતે બને ?

શ્રીમોટા : તમે જે વ્યભિચારનો અર્થ કર્યો છે તે તદ્દન બંધબેસતો છે. મેં પણ એવી જાતની એક પ્રાર્થના ઘણાં ઘણાં વર્ષો પહેલાં ગઝલ રાગમાં લખી હતી. અત્યારે પૂરેપૂરી મોઢે નથી, પણ તેની પહેલી લીટી 'વ્યભિચારી મુજ સમ કો નહિ' એમ કરીને હતી. ત્યારે તે ગાતો ગાતો નડિયાદમાં ફરતો હતો ત્યારે કેટલાયે જાણીતા લોકોએ કંઈ કંઈ વિચારો કરેલા.

ભગવાનનું સતત સ્મરણ રાખ્યા કરીને જો સાથે સૂવાનું રાખશો અને તે વખતે હૃદયના ઊંડાણમાંથી અને ભાવનાપૂર્વક

હરિસ્મરણ થયા કરતું હશે તો વાસનામાંથી ઉદ્ભવેલી શક્તિ પેલા સ્મરણમાં ખર્યાયા કરશે. આથી, પત્નીને પણ એક જાતની માનસિક ભૂખ ભાંગશે અને એને સંતોષ રહ્યા કરશે. દિલમાં હળવાશ લાગશે, પરંતુ આવી વખતે આપણા મનમાં એક તલભાર પણ ભોગેષણા ન હોવી ઘટે કે ન રહેવી ઘટે એટલી સાવચેતી આપણે જો રાખીને તેમ કરવાનો અભ્યાસ પાડ્યા કરીએ તો આપણને તેમાંથી બળ જ મળ્યા કરવાનું છે એ ચોક્કસ. પત્ની કંઈ આપણા જેવી સાધક નથી. તે તો સામાન્ય પત્ની છે અને જુવાનીના કાળમાં તેને તેવી ઊર્મિ પ્રગટે તે પણ સ્વાભાવિક જ છે. તે પણ એક જાતની શરીરની ભૂખ છે. એ ભૂખમાં સ્વચ્છંદતા ના આણવા દઈએ એ જરૂરનું છે. એટલે તેની તેવી વૃત્તિને જો સંતોષ ના મળે તો તેવી વૃત્તિ તેના સ્વભાવમાં બીજા કરણ દ્વારા જરૂર વ્યક્ત થવાની. અત્યંત ચીડિયાપણું - અકળામણ થવી, જરા જરામાં ઓછું આવી જવું. ત્યાં એવા બીજાં અનેક કારણે આ વૃત્તિનું બીજી રીતે જે વ્યક્ત થવાપણું થાય છે, તે તેને લીધે હોય છે. જેમ આપણા મનનો અણગમો કે ઉકળાટ કોઈ ને કોઈ રીતે વ્યક્ત થતો હોય છે તેવું આમાં પણ છે.

કોઈ પણ જાતની ઈચ્છા કરવી એ સઢમાં કાણું પાડવા જેવું છે. આ વાત મને તો મારા જીવનમાં દીવા જેવી સ્પષ્ટ અનુભવાયેલી છે. તો જ સાધક ઈશ્વરાભિમુખ રહી શકે છે. બીજી બીજી ઈચ્છાઓ કરવામાં આપણા મનનું કેંદ્રિતપણું કે વેગ કે જોશ કે બળ કે પ્રવૃત્તિ જરૂર ઓછાં થઈ જતાં હોય છે. એટલે ભગવાનને પામવા સિવાયની કોઈ પણ ઈચ્છા સિવાયનું

આપણી પ્રકૃતિ કે સ્વભાવ ના કરે અથવા તો પ્રકૃતિના તેવા કોઈ પણ કર્મમાં આપણાં મન, ચિત્ત, બુદ્ધિ અને પ્રાણ આપણને રસ લેવરાવવાનું ન બનાવ્યા કરે એ બાબતમાં સાધકે ખૂબ ખૂબ જાગૃતિ, કાળજી, જ્ઞાનપૂર્વકની સમજણ, સાવચેતી, સાવધાની એ બધું રાખ્યા જ કરવું પડશે. તે વિના ભગવાનના માર્ગમાં - એ સાધનામાં સંપૂર્ણપણે પ્રવેશવાનું બની શકવું લગભગ અશક્ય વાત છે.

સંતનું હૃદય એ જ શાસ્ત્ર

સ્વજન : મોટા, આપની ઘણી વાતો શાસ્ત્રોમાં કહી હોય એવી છે !

શ્રીમોટા : તમે શાસ્ત્રો ભણેલા છો એટલે ધારો તો ઘણી મદદ કરી શકો. મારા જીવનની આ એક જ બાજુની હકીકત તમને બધાને દીવા જેવી સાબિતી આપવાને હું તો પૂરતી માનું છું. શાસ્ત્ર ન ભણેલો હોવા છતાં કે તેમાંનું કંઈ ન જાણતો હોવા છતાં માત્ર સાધનામાં જ જેનું મન પરોવાયેલું રહ્યા કરેલું હતું અને તે જેમ જેમ પરિણામ પામતું ગયું તેમ અર્થ તો આપોઆપ અંતરમાંથી નીકળ્યા જ કરવાના અને એટલા જ માટે કોક ઠેકાણે કહેલું છે કે સંતોનું હૃદય એ જ શાસ્ત્ર છે. એટલા માટે જીવતા શાસ્ત્રને પ્રમાણ માનવું એમ પણ શાસ્ત્રમાં લખેલું છે, પરંતુ તેવું તો આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને પ્રાણ તથા હૃદય જેમ જેમ શરણાગતિની ભાવનાવાળાં કેળવાતાં જાય તેમ તેમ જ બન્યા કરવાનું. જેમ જેમ તમારા બધાંની કક્ષા ઊંચે આવતી જાય તેમ તેમ મારાથી પણ ખીલવાનું બન્યા કરશે જ અને અનેક ગૂઢ રહસ્યવાણું

લખાયા કરવાનું પણ બને અને એવા લખાણમાં અનેક ઠેકાણેથી સામ્ય પણ નીકળી આવવાનું.

ધ્યાન

સ્વજન : આપને એકવાર ધ્યાન અંગે પૂછેલું ત્યારે આપે મને એની સમજૂતી આપેલી, પણ કશાના આધાર વિના ધ્યાન કરવાની મુશ્કેલી અનુભવાય છે. ધ્યાનથી આપણા અંતરમાં કેવાં પરિણામ અનુભવાય ?

શ્રીમોટા : જે કોઈને કશાના આધાર વિના ધ્યાન કરવું અશક્ય લાગે, તે જપનો આધાર ભલે લે, પરંતુ જો આપણે અલિપ્તતા, તટસ્થતા, સાક્ષીભાવ, સમતા આદિ ગુણો કેળવવા હોય તો તે તેની કૂચી ધ્યાનના અનુભવમાંથી જ આપણને મળી રહેવાની છે. જેમ ધ્યાનમાં અનેક પ્રકારના વિચારો આવતા હોવા છતાં આપણે તેની સાથે પોતાની મેળે થઈને રસ ધરાવીને તે પ્રકારના વિચારની સાથે વિચારનો બીજો મણકો પરોવવાનું રાખતાં નથી. આ હકીકત જેટલી જ્ઞાનપૂર્વક અને હૃદયના ઊંડાણના ભાવથી થયા કરશે તો તે જ કળા જીવનના બાકીના વહેવાર કર્મોમાં પણ આપણે પરિણમાવી શકીશું.

પરંતુ ધ્યાનમાં બેસતાં પહેલાં શાંતિની ભૂમિકા જમાવવા માટે થોડી વાર જાપ કરીએ તો તે સારું છે. વળી, આપણે નિરાલંબ, નિરાકાર અનિદ્રશ્ય એવા એવા ગુણોવાળાને જ્યાં પ્રત્યક્ષ કરવો છે ત્યાં આપણે સાધન પણ એવું આધાર વિનાનું હોય તો તે વધારે યોગ્ય. વળી, આપણી સાધનામાં કશું એકાંગીપણે નથી. જીવનના એકએક ક્ષેત્રમાં અને વહેવારમાં

અને કર્મોમાં તે તે બધું શરણાગતિની ભાવનાથી ભગવાન પ્રીત્યર્થે તે કરવાનો અભ્યાસ પાડ્યા કરવાથી અને તે સમર્પણ કરવાની- બુદ્ધિ અને ભક્તિભાવપૂર્વક સતત સમજણપૂર્વકની ટેવ પાડ્યા કરવાથી અનુભવી શકાશે. પ્રત્યેક કર્મ તેના હેતુના જ્ઞાન તથા ભાવ સાથે કર્યા કરવાનો સતત જીવંત ખ્યાલ રાખીને જો આપણે ભગવાનને મેળવવાની તાલાવેલી રાખ્યા કરીએ તો જરૂર આપણને કશીક સમજણ પડે ખરી. ચાર દિવસ ઉત્સાહથી કરીએ અને પંદર દિવસ પડી રહીએ એમાં કશો ભલીવાર ના આવે. જે કંઈ કરવાનું રાખીએ તે સમગ્રપણે અને સળંગપણે થયા કરે તો આનંદ થાય.

જપનું સાતત્ય

સ્વજન : કામ કરતાં કરતાં જપ કેમ ટકતો નથી ? વળી, નામસ્મરણ કરતાં કેવા પ્રકારની ભાવના ધારણ કરવી જોઈએ ? આપે ક્યારેક કહેલું ખરું, પણ હું વીસરી ગયો છું.

શ્રીમોટા : જપની વિધિ તમને બતાવી છે, તેના કરતાં તમને જેમ અનુકૂળ આવે તેમ કરવાનું રાખશો, પરંતુ દરેક ઠેકાણે સરખો નંબર રાખવો. ગમે તે કામ કરતાં જાપ જરૂર થઈ શકે. માત્ર આપણે જીવ રાખતા નથી અને અભ્યાસ એવો પાડતા નથી. અહીં એક ભાઈ છે તે લખતાં લખતાં હરિ: ઝૂંનો જાપ રાખી શકે છે. તે ઉપરથી કામ કરતાં કરતાં પણ તે રહી શકે એની સંપૂર્ણ શક્યતા તો આપણે પોતે જ અનુભવથી જોઈ શકીશું ત્યારે જ આવશે. જ્યાં સુધી આપણા જીવનના ધ્યેયને કશી તમન્ના કે તરવરાટ આવતાં નથી ત્યાં સુધી પુરુષાર્થમાં કદી પણ જોમ કે પ્રાણ પ્રગટી શકતા નથી.

ભગવાનની શક્તિ તો આપણી પાછળ છાયારૂપે રહેલી હોય છે જ. તેનું કારણ કે કોઈ ને કોઈ ગૂઢ કારણે તેનું આપણી સાથે તેવું સંકળાવવાનું બનેલું હોય છે, પરંતુ તે શક્તિને નકારી નકારીને આપણે દૂર હડસેલી મૂકીશું તેટલા પ્રમાણમાં તેનો આપણી સાથેનો જીવન સંબંધ આપણે ટૂંકાવી દેવાના છીએ, એ વાત પણ નક્કી માનજો. ભગવાનની પરમ કરુણામય કલ્યાણમય કૃપા આપણને જીવનમાં અનેક રીતે સરળતા કરી આપતી હોય છે, પરંતુ તે તેની કૃપાનો પ્રતાપ કે પ્રભાવ છે એવું અનુભવવાનું જ્ઞાન, આંતરિક દ્રષ્ટિ કે જીવંત ખ્યાલ આપણને ઊગેલાં જ હોતાં નથી. આપણે તો જે તે બધું આપણી પોતાની હોશિયારીથી - આપણી પોતાની અક્કલ બહાદુરીથી અને આપણા પોતાના કળાકૌશલ્યથી મેળવ્યા કર્યું છે એમ જ માન્યા કરીએ છીએ. અને એમ કરીને આપણે આપણો ભાર વધારીએ છીએ. એટલે નામસ્મરણ જ્ઞાનભક્તિની ભાવના સાથેનું કર્યા કરવાનો અભ્યાસ પાડ્યા કરશો તો ઘણો આનંદ થશે.

સંબંધોનું મૂળ

સ્વજન : હું મારી પત્ની સાથે વિધેયાત્મક રીતે જીવન જીવું છું અને એ રીતે વહેવાર કરવા મથું છું પણ ખરો, આવા પ્રકારના સંબંધો કેવી રીતે આવતા હશે એનું વિસ્મય રહ્યા કરે છે.

શ્રીમોટા : આ જીવનમાં જે જે સંબંધ - લોહીના કે સગપણના-થયેલા છે, તે કર્મપ્રારબ્ધના અંગે કરીને છે. કેટલાક સંબંધો ગયા જન્મોની અસરને લીધે બહુ જ ઓછા પ્રમાણમાં

મળતા હોય છે, પરંતુ આપણી વૃત્તિઓને લીધે પછીથી ઘણા વધારી મૂકીએ છીએ. એટલે જે સંબંધ નૈસર્ગિકપણે મળેલો હોય તે સંબંધને આપણે જો નકારીએ કે તેના યોગ્યપણામાં ન વર્તીએ તો તે કર્મપ્રારબ્ધ કંઈ ફીટી શકવાનાં નથી, પણ તેમાં ઊલટું જોશ અથવા તો બીજી જાતની વિરુદ્ધની લાગણીઓ ઉમેરાઈને ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ સાથે તે કર્મપ્રારબ્ધ એક યા બીજા રૂપે આપણા જીવનમાં ઊભું રહેવાનું જ છે, તે નક્કી જાણશો, પણ આપણા એ સંબંધમાં એટલે કે પ્રત્યેક સંબંધમાં જો ભગવાનના ભાવની ધારણા રાખ્યા કરીશું તો જીવનમાં રસ જરૂર પડશે જ. અને તેવી ધારણા રાખ્યા કરવાથી તે તે સાથેનાં કર્તવ્યોમાં પણ તે તે વ્યક્તિ પરત્વેનાં રાગદ્વેષ, મોહ, મમતા વગેરે જરૂર ઘટતાં જવાનાં. એટલે તમારાં પત્ની સાથે તમે જે જીવનમેળાપ કરવાનું રાખો છો તે જાણીને હાલ તો આનંદ થાય છે.

સ્ત્રીના માસિક ધર્મમાં સ્પર્શ

સ્વજન : પત્ની માસિક ધર્મમાં હોય તો અડવા - ન અડવાથી શું થઈ જાય ? હું તો આવાં તૂત માનતો નથી. મારા એક મિત્રે આવો અભિપ્રાય જણાવેલો, મારે પણ આવું વલણ રાખવું એવો એ આગ્રહ રાખે છે. હું એની દલીલનો જવાબ આપી શકતો નથી. આ જાણીને ઘણાંને આઘાત પણ થાય છે. આપ આ બાબતમાં શી સલાહ આપો છો ?

શ્રીમોટા : તમારે કહેવું કે હું એવા સ્પર્શસ્પર્શમાં માનતો નથી, પરંતુ જ્યાં સુધી લોકવહેવારમાં રહેવું છે અને મારે તેવા લોકો સાથે કામ છે તો મારા તેવા કોઈ કામથી એમની લાગણી દુભાય તે મને યોગ્ય લાગતું નથી. અને વળી મારી

પત્નીને જેની તેની સાથે જે ઠેકાણે વહેવાર રાખવાનો છે તે બધા લોકોથી તદ્દન ઊલટી જાતના વહેવારના વર્તનમાં તે પોતે એકલીઅટૂલી પોતાના આધાર ઉપર ટકી શકે એવા આત્મવિશ્વાસની શક્તિશાળી નથી અને પોતાની માન્યતાને ખાતર જે ઝઘડો થાય તે ઝઘડાને અંગે સહન કરવાની તૈયારી પૂરતી તેની નથી એટલે અત્યારે આપણે બધાં આચરીએ છીએ એમાં સ્વચ્છંદતા છે. એટલે વહેવારની દૃષ્ટિએ નહિ પણ બીજાની લાગણી ન દુભાય અને તેને જ વધુ મહત્ત્વ આપતા હોવાથી એવું પાળવાનું રાખ્યું છે.

વળી, સત્યનું આચરણ અતિ નમ્રમાં નમ્ર રહીને જ થઈ શકે. હાલ આપણે જે જુવાનિયાઓ સમાજમાં સુધારો દાખલ કરીએ છીએ તે એવી રીતે કરીએ છીએ કે જેથી અનેકનાં હૃદયો ઊલટાં તેની સામે વધારે અણગમાવાળાં કરી મૂકીએ છીએ. માસિક અટકાવની વખતે જ્યાં જ્યાં શક્યતા હોય ત્યાં ત્યાં બહેનોએ પૂરતો આરામ - સ્વસ્થતા, શાંતિ અને એકાંત રાખવાં જોઈએ. એ શારીરિક દૃષ્ટિએ પણ ઘણું જરૂરનું છે અને આપણે લોકો એમ ને એમ કશું માનીએ નહિ એટલે એની પાછળ ધર્મનું તૂટ વળગાડી દીધું હશે. વળી, અનેક કામાતુર માણસોને તે રીતે અટકાવવા માટે પણ તે એક ઉત્તમ સાધનરૂપ છે. આપણા સમાજમાં આ નિયમ જે દાખલ કર્યો હશે તેની પાછળનાં અનેક ગૂઢ કારણો છે.

એક રાજવીને ઉદ્બોધન

શ્રીમોટા : જીવનમાં આપને મળીને મને એક સરળ રાજવીનું સહૃદયી જીવન જોવાની તક સાંપડી એ પણ એક

અમૂલ્ય લાભ છે. આપના જીવનમાં ઘણી શક્યતાઓ રહેલી છે. એક સાધારણ માનવી જે ન કરી શકે તેના કરતાં અનેક જણનું અનેકગણું ભલું કરવાની શક્યતાઓ અને સગવડો ભગવાને આપના હાથમાં મૂકેલી છે.

રાજવીનું - પ્રત્યેક રાજાનું - જીવન - ચેતન - પ્રાણ - એ તેની પ્રજાનું હૃદય છે. જે રાજા પોતાની પ્રજાના જીવન કલ્યાણની પરવા ધરતો નથી તે રાજાને ભલે આ જીવનમાં સુખસાહેબી મળ્યાં કરે પણ તેનું કર્મપ્રારબ્ધ ખલાસ થતાં તેના જીવનની અધોગતિ જ થવાની છે. ભગવાને જીવનને દિવ્યમય બનાવવાને માટે આપને જેટલી સરળતા અને સગવડો આપી છે તેનાથી આપ ધારો તો અનેક દુઃખી જીવનોમાં સુખની ઉપાનાં કિરણો પ્રગટાવી શકો. કંઈ નહિ તોય આપના મુખનાં સહાનુભૂતિનાં બે વચનો પણ લોકોના જીવનમાં આશ્વાસન જન્માવવાને પૂરતાં થઈ પડે છે. હજુ આ પુણ્યભૂમિમાંથી રાજાની ભાવના રૈયતના હૃદયમાંથી નાશ પામી નથી, પરંતુ હાલના રાજાઓ તેને એટલે કે પ્રજામાંના હૃદયના તે બીજને શેકી નાખવાનું કામ કરી રહેલા છે, તેમાંથી આપ ભગવાનની પરમ કૃપાથી બચી જાઓ એવી મારા હૃદયની તો નમ્ર પ્રાર્થના છે.

આપને મારા જેવો ભિખારી માણસ બીજું શું આશ્વાસન આપી શકે ? ગરીબ માણસને કે એક રખડતા ભિખારીને એક મોટા માણસના મહેલમાં પેસવાનું મળતાં જીવનમાં મીઠાશ અને લહાવો આપનાં સ્મરણથી મને પ્રાપ્ત થાઓ એવી હૃદયની અભિલાષા છે.

જગતમાં ભલે પૈસાની કિંમત હોય, પરંતુ હૃદય હૃદયના મેળાપની, હૃદય હૃદયના સુમેળની અને હૃદય હૃદયની ભાવનાની કિંમત કોઈ આંકી શક્યું નથી.

અંતઃકરણોનું રૂપાંતર

સ્વજન : મોટા, આ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ની શક્તિઓ ખૂબ છે, એનાથી તો હારી જવાય છે. એમાં તણાઈ જવાય છે. એનાથી ઉપરવટ ક્યારેય થવાય ?

શ્રીમોટા : કોઈને હરાવવું હોય તો એનાથી આપણે વધારે શક્તિ દાખવવી પડે છે. તેમ સાધકે, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંકાર એ બધાંને હરાવવાનાં છે. મનનો સ્વભાવ વિચાર કરવાનો છે, એને આપણે વિચાર નહિ કર્યા કરવાનું કરીને હરાવી શકવાના છીએ. બુદ્ધિનો સ્વભાવ પડી ગયેલા અભ્યાસ, ટેવ, સમજણ, કલ્પના, માન્યતા, રીતરિવાજ પ્રમાણે વિચારોને ગોઠવવાનો છે. એનો એ રીતે ઉપયોગ કરતાં અટકી જવાનું છે. ચિત્તનો સ્વભાવ જે જે બધું થયા કરે છે એનાં સંસ્મરણો ગ્રહણ કરી લઈને એને પાછું યોગ્ય કાળે તેને ફેંકવાનો છે, તો જેટલું થાય તે તે બધું અનાસક્તિપૂર્વક પરિણામના ખ્યાલ થયા વિના થયા કરે અને પ્રભુપ્રીત્યર્થે થયા કરે એનું ધ્યાન રાખવું. પ્રાણનો સ્વભાવ કામના છે તો આપણે કોઈ પણ કામનાને જરાકે સાથ ના આપીએ, અનુમતિ ન દઈએ અને નમ્રમાં નમ્ર રહીને - થયા કરીને - અહંકારનો સમૂળો નાશ કરીએ અને આ રીતે આપણી ચેતનાશક્તિનો આ બીજી દિશામાં જ સતત ઉપયોગ કર્યા કરીએ અને એ બાબતમાં સતત જાગૃતિ - કાળજી રાખ્યા કરીએ.

શક્તિ માટે સ્મરણ

સ્વજન : શક્તિ કેળવવા ત્રાટક વગેરે કરીએ તો સારું ?

શ્રીમોટા : નામસ્મરણ જેટલું સતત સમજણપૂર્વક કર્યા કરીશું તેટલું આપણે ફાવી શકવાનાં છીએ. અને ત્રાટક વગેરે સાધના - આપણા બહિર્મુખપણાને કેંદ્રિતપણે સંકેલવાને માટે શક્તિ મેળવવા માટે છે. એમને સંકેલી લેવાની કળા કંઈ બુદ્ધિથી કે વિચારથી આવી શકવાની નથી. તેમ જ શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી પણ આવી જવાની નથી. એ શક્તિ તો એકના એક સતત અભ્યાસના પરિશીલનથી જ આવ્યા કરવાની છે, તે વિના શક્ય નથી. તમારે તો હજી ઘણું કરવાનું છે.

નામસ્મરણ એ આપણી સાધનાના મહેલનું આખું યજ્ઞતર અને પાયો છે, તે જાણશો.

પ્રભુકૃપાનાં દર્શન

સ્વજન : આપ જે જણાવો છો એવું તો પ્રભુની કૃપા હોય તો જ થાય. કેમ, ખરુંને ?

શ્રીમોટા : ભગવાનની કૃપા છે જ. સર્વ પ્રસંગમાં પ્રભુ સદાયે પાછળ ઊભો જ છે એની ખાતરી ગળા સુધીની રાખશો. જે કોઈ એની પાસે જવાને હૃદયથી મથી મરે છે, એને માટે જે સર્વ ભાવે ન્યોછાવર થવાને ભાવનાવાળો, ઉત્સાહ - પ્રાણ - ચેતનવાળો રહ્યા કરે છે, એવાને પ્રભુ સદાય સહાય આપે છે. તેથી તો એને કૃપાળુ કહ્યો છે. જે જે સંતભક્તોએ જીવનમાં એનાં અનેક ગુણોનાં પાસાં અનુભવ્યાં છે તેથી તો એનાં તેવાં તેવાં નામ તથા ગુણો માનવીના જીવનવિકાસના ઈતિહાસમાં પેઢી દર પેઢી ઊતરી આવેલાં

છે. બાકી એ તો નામવાળો પણ નથી અને ગુણવાળો પણ નથી, પણ ભક્ત, જ્ઞાની, યોગીના અનુભવની દૃષ્ટિએ તેવો તેવો છતો થતો હોય છે. એટલે તેવી સ્થિતિમાં તે જે ભાવમાં તાટસ્થ્ય રાખીને તેમ જ કોઈ પણ અનુભવની દશામાં તે પૂર્ણ અનુભવ નથી એમ જ માન્યા કરવાનું છે.

જેને ભગવાનની કૃપા જીવતીજાગતી છે એવો અનુભવ પોતાના જીવનમાં પ્રત્યક્ષપણે થતો રહે છે, એવાનાં જ આત્મશ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ જીવંત બનતાં જાય છે. એટલે આપણા જીવનના પ્રસંગોમાં એના કૃપાળુ હાથનો અનુભવ નિહાળવાનો જ્ઞાનપૂર્વકનો આપણો અભ્યાસ કેળવાયેલ હોય તો તેનાં દર્શન જરૂર મળી શકે છે, પણ કર્મમાંથી અહમ્ નીકળી જતું હોય ત્યારે એમ બને. પ્રત્યેક કર્મનો હેતુ અંતરમાં અંતરથી સમજાતો હોય અને તે પ્રમાણે તે તે કર્મના અંતરમાં તેવી ભાવના પ્રત્યક્ષપણે જ્ઞાનપૂર્વક રખાતી જતી હોય તો એની કૃપા સાક્ષાત્પણે જણાય છે.

પુરુષાર્થની રીત

સ્વજન : મનના ઉલાળા અને ગતિ એવાં હોય છે કે એ તો ડુબાડે છે, પછાડે છે અને તાણીને ક્યાંયના ક્યાંય લઈ જાય છે ત્યારે પાછું નિરાશ થઈ જવાય છે.

શ્રીમોટા : પ્રત્યેક કર્મ આમ તો ગુણોના પ્રભાવથી જ થતાં હોય છે, પણ ત્યારે જો સાધક જાગૃતિ રાખીને પ્રયત્નવાન રહે અને ભગવાનની કૃપામદદ માગ્યા કરીને તે તે ગુણના પ્રભાવમાં અંજાઈ ન જવાનું કરે તો ભગવાન એને જરૂર બચાવી લે છે. અને એમ જીવનમાં લાગ્યા કરે છે એવો સદાય

ઓથવાળો છે. એવો પછી સર્વ વાતે નિર્ભય, નિશ્ચિત બની જાય છે. એવાને નિષ્ઠામાંથી પછી કોઈ ડગાવી શકતું નથી. માત્ર એક જ પ્રાર્થના આપણાં બધાંને કરું કે જાગતા રહેજો. મનના મેલ તટસ્થ રહીને બરાબર જ્ઞાનપૂર્વક તપાસતા રહીને એના વમળમાં ઊંડા ડૂબી ન જતાં, તે પ્રકારનો હોય એમાં પાછા તણાવાઈ જતાં, પણ ખડકની જેમ નીડર, નિશ્ચયી, અડગ ઊભા રહેવાનો સતત પ્રયત્ન કર્યા કરજો. એમાં ભલે કદાચ હાર મળે પણ એવી હાર મળવામાંથી જ વિજયની માળા ગૂંથાતી હોય છે. સૂક્ષ્મપણે અને એમાંથી સાધકને અંતરના બળની પિછાણ થતી જાય છે. સાધકના જીવનમાં નિરાશા છે જ નહિ. એના જીવતા પ્રયત્નથી મળતી હારમાંથી પણ એને ઘણું શીખવાનું મળતું હોય એવાના જીવનમાં કશુંયે અમસ્તું હોતું નથી. Everything has its own meaning and significance if he has the trained heart behind his all such actions. ભગવાનની કૃપા ઉપર નિર્ભર રહીને જે સતત હૃદયથી મથ્યા કરે છે અને પ્રત્યેક કર્મમાંથી એની ભાવનાને વધારે પ્રદીપ્ત કરવાની તમન્ના રાખ્યા કરે છે, એવાને કર્મ કદી બંધનરૂપ થતાં જ નથી. એવાને કર્મ એ તો પર્વતરૂપી એના ભાવની એક પછી એક ઉત્તરોત્તરની શિખરમાળાઓ છે.

વાસના સામે ઝનૂન

સ્વજન : મન તો ઠીક પણ, મોટા, વાસનાનું બળ પણ ક્યારેક અણધાર્યું તીવ્ર બનીને ઊછળે છે. ત્યારે ગભરાઈ જવાય છે.

શ્રીમોટા : સાધકના જીવનમાં વાસના પણ નકામી નથી. એ ધારે તો એનાથી પણ પોતાના જીવન પલટાને નવા પ્રાણ અને ચેતના પ્રેરાવી શકે છે. ઝનૂને ચડેલો માણસ ગમે તેવા હથિયારથી લડે છે. એ મરી જશે એવો ડર ત્યારે એને હોતો નથી. હથિયાર કે સાધન કેવા પ્રકારનું છે એનું પણ એને ભાન નથી, એ તો એના અંતરના પ્રદીપ્ત થયેલા જુસ્સાના આવિર્ભાવનું એકમાત્ર સાધન ત્યારે બની જાય છે. તે સાધન ગમે તેવું લૂલું, પાંગળું હોય તોયે એવા સાધનથી તે ઝૂઝી શકે છે, તેવું આપણામાંનું પણ સમજવું. માત્ર આપણામાં એવું હૃદયનું લાવારસ જેવું ઝનૂન પ્રગટ્યું કે પછી થયું. સહુ કંઈ પતવા લાગશે અને એવું ઝનૂન ચડાવવા માટેનાં તો આ બધાં સાધનોનો ઉપયોગ જ્ઞાનપૂર્વક આપણે કરતા રહેવાનો છે.

ભગવાનને ભૂલશો નહિ. એની ભાવનાની જ્યોતને બુઝાઈ જવા ના દેશો. એને કોઈ ને કોઈ રીતે બળતી રાખ્યા કરશો, પછી બીજું બધું ભગવાન સંભાળતો રહેશે જ. ઉપર આકાશમાંથી કે નીચે પાતાળમાંથી એ ગમે તેવાં સાધનો આપણને ચેતાવવા જરૂર મોકલ્યા કરવાનો છે. એવી તમન્નાવાળાને કેટલીકવાર જે ઘણાંને મન તદ્દન મામૂલી પ્રસંગ હોય તેવા પ્રસંગમાંથી એકદમ કંઈક lightning flash જેવો ચમકારો કે નવી સમજણ કે નવી પ્રેરણા મળી જતી હોય છે. મનમાં મંથનો થવા દેજો. જાગવા દેજો. ક્યાંયે પડી રહેવાનું નથી. પડી રહેવાયું તો જાણજો કે જીવનનો ઉદય થતો બંધ થયો.

દેહધર્મ - પૂર્વસંસ્કાર

સ્વજન : શરીર પાસેથી સખત કામ લઈએ એ પણ એક પ્રકારનું તપ જ ગણાયને ? હું સખત મહેનત કર્યા કરું છું. આ બધું પૂર્વજન્મના સંસ્કારનું જ પરિણામ હશે ?

શ્રીમોટા : તમે જાતે એટલી બધી મહેનત કરો અને શરીરને હેરાનગતિ પમાડો તે ગમતું નથી. શરીર મંદિર છે. નકામું નથી. મિથ્યા પણ નથી. એને લડાવવાનું પણ નથી તેમ તુચ્છકારવાનું પણ નથી, એની યથાર્થતા જો ખ્યાલમાં ના રહે તો જીવનમાં મળતાં કર્મોમાં તેવી સમજણ ક્યાંથી રહેવાની છે ? કંઈ પણ કરવામાં નાનમ ન લાગવી જોઈએ તે ખરું છે, પણ તે સાથે શરીરને જે કામમાં લઈએ તે કામમાંથી જીવન ન મળ્યા કરતું હોય અને તે માત્ર ગધ્યાવૈતરું જ હોય તો શરીર અને જીવનવહેવાર એ બધું કશા ઉપયોગનું નથી. ઊલટાં એ માત્ર આપણા નિરુપયોગીપણામાં ઉમેરો કરનારાં નીવડે છે. જે કંઈ કરીએ એની પાછળ સભાન જ્ઞાનપૂર્વકની સમજણ જગાડવાનું પ્રેરણાત્મક ચેતનાબળ ન રાખ્યા કરીએ તો જીવન કેવી રીતે સાંપડવાનું છે એની મને સમજણ પડતી નથી. શરીરને એવી રીતે કચડી નાખવાનું નથી. એવું કચડી નાખવામાં પણ જો જ્ઞાનપૂર્વકની જીવનની સમજણ પ્રગટ કરવાની તમન્ના દિલમાં પ્રગટ્યા કરેલી હોય તો તેમાં કચડાવાપણું નથી, પણ તે જીવનનો યજ્ઞ છે. પણ જેમાં નથી સાચી સમજણ કે નથી કંઈ કશી મહત્ત્વાકાંક્ષા કે નથી કોઈ ઉચ્ચ આશય - આદર્શનું જીવતુંજાગતું સ્મરણ - તેવા જીવનમાં મને તો રસ નથી પડતો. માનવીને ત્યાં ઢસરડો તાણવો કેમ

ગમતો હશે ? એને જો સાચો કંટાળો આવતો હોય તો એમાંથી ઊગરવાનું કેમ નહિ સૂઝતું હોય ? કે પછી એવા ઢસડાતા જતા જીવનના વહેણમાં આંખો મીંચીને તણાયા કરવામાં ઈતિ કર્તવ્યતા હશે ? કે ઢસડાઈ જઈએ છીએ એનુંયે ભાન હશે કે કેમ ? ક્યાંયે કશાનુંયે ભાન જાગતું હોય તો સારું. જીવનના વહેણના ચીલા ભલે કર્મ સંસ્કારથી પડ્યા હોય, પણ માનવીનું જીવન એ કંઈ માત્ર કર્મના શુષ્ક યાંત્રિક નિયમોનું પોટલું નથી. માનવી જીવનમાં ફૂટતાં કે વહેતાં વલણો ભલે કર્મ-સંસ્કારનાં પરિણામે હોય પણ એને રચનાત્મક વળાંક આપવાને માનવીનામાં કોઈ અનિર્દેશ્ય-અનિર્વાચ્યશક્તિ રહેલી જ છે. જેનો આધાર તે પ્રગટપણે લઈ શકવાનું ધારે તો તે કર્મના પરિણામને - જીવનના વહેણને ઊંધી રીતે વહેતું જતું અટકાવવાને જરૂર સામર્થ્યવાન થઈ શકે છે. કર્મનો નિયમ ભલે અટલ હોય પણ તે કરતાં માનવી જીવનની શક્યતાની અટલતા અનેકગણી ચડિયાતી છે, તે ખ્યાલમાં રાખજો.

સ્વજન બહેન : મારું શરીર સારું નથી રહેતું અને એ મારી સંભાળ લેતા નથી.

શ્રીમોટા : ‘સુખે સાંભરે સોની અને દુઃખે સાંભરે રામ’. એમ આપણામાં એક કહેવત છે. ભગવાને તને દુઃખ આપ્યું છે. તોયે તું એને સંભારતી નથી તો તું એને ક્યારે યાદ કરવાની ? બને તેટલું ભગવાનનું નામ લીધા કરજે. અને આખો દિવસ ઉમંગથી જે તે કર્યા કરવાનું રાખવું. તારાં સાસુ-સસરા આવ્યે તેમની હૃદયથી નમ્ર ભાવે અને પ્રેમભાવથી ખૂબ સેવા કરજે. ગમે તેમ કહે તો તે સાંભળી લેવું. મનમાં

ઓછું આણવા દેવું નહિ. આપણી પ્રસન્નતાની માત્રા જરાકે ઓછી થવા ના દેવી. એમનો પ્રેમ અને આશીર્વાદ જો તું સંપાદન કરી શકીશ તો મને ઘણો આનંદ થશે.

શરીરના ઉપાય કરવા ખરા પણ શરીરની ચિંતા ન કરવી. પતિ પ્રત્યે ભક્તિભાવ રાખજે. એ તારી સેવા કરે કે ન કરે તેની કશી અસર મન ઉપર ન થવા દેવી. આપણે આપણો ધર્મ બજાવવો. જે પોતાનો ધર્મ આચરવામાં પોતાના મનને કેંદ્રિત રાખે છે, તે બીજાને આપોઆપ પોતાનો ધર્મ સુઝાડ્યા વિના રહી શકતો નથી. કોઈ જાતનો આગ્રહ આપણે એના ઉપર કરવો નહિ. ભગવાનનું નામ ખૂબ લેતી રહેજે.

ખરું જીવન

સ્વજન : આધ્યાત્મિક માર્ગે જીવન જીવવું એ જ ખરું જીવન છે. એ રીતે ન જીવનાર મડદા જેવો છે એમ મને લાગે છે, પણ મનગમતું મેળવવાના સુખમાં તો પેસી જ જવાય છે અને દુઃખ થતાં જીવનમાં નીરસતા અનુભવાય છે.

શ્રીમોટા : ખરું જીવન નહિ જીવી જાણનાર મડદા જેવા છે એમ તમે કહો છો તો પોતાનાથી બને તેટલું બધું ભગવાન ઉપર ભરોસો રાખીને કરી છૂટવાની હિંમત આપણે દાખવવી જ પડશે. આનંદ તો મનગમતી વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થવાથી અથવા મનગમતું મળવાથી મનને મળે છે, પરંતુ તે આનંદની પાછળ દુઃખ જ રહેલું છે. નિષ્પ્રેમીને આનંદ ક્યાંથી હોય ? આવા વેવલાવેડા આપણે મૂકી દેવા ઘટે. પ્રભુનાં ચરણમાં માથું મૂકીને પ્રેમ કરવા માંડીશું તો પછી આનંદ ને આનંદ જ છે 'જીવન નીરસ છે' એ કથનમાં તો આપણી પામરતા અને

અજ્ઞાનતા સિવાય બીજું કશું સૂચવાતું નથી. જોકે ઘણી વાર તમે બધા છેક એવા હોતા નથી, તેમ છતાં તેવું કહો છો.

સઘળું સારા માટે

સ્વજન : મારી પત્નીને દિવસ રહ્યા છે, પણ મને શક છે કે ગર્ભ નહિ રહ્યો હોય, કેમ કે અમારા ઘરમાં બધાંને શંકા હતી કે એ સંતાન જન્માવી શકે એમ નથી. ડૉક્ટરને બતાવ્યું છે - આપ આ બાબતમાં મારા વિચારોને ઠારો એવી પ્રાર્થના કરું છું.

શ્રીમોટા : એને મહિના રહ્યા છે એમ ડૉક્ટરોનો મત છે. મારા કહેવાથી શું વળવાનું છે ? હશે. જે થવાનું હોય તે થયા કરે. એમાં પછીથી ચિંતા કરવાની જરૂર ના હોય. એ અનુભવ પણ કોકની આંખ ઉઘાડનારો તો બનવાનો જ. જ્યાં સુધી ગર્ભ છે એમ જાણ હોય તો શક ના થાય.

પણ જો ગર્ભ હોય તો એને દુખાવો કેમ થાય ? અને દુખાવો ખૂબ થાય છે એવું એણે ડૉક્ટરોને જણાવેલું કે કેમ તે પૂછી જોશો. વળી, એને ગર્ભ રહ્યા પછી બે વાર તો દૂર બેસવા જેવું બનેલું એમ ખબર પડી હતી. ગમે તે હોય આપણે હવે કશા વિચારના વમળમાં ના પડવું. મારી પાસેથી એવી જાણવાની ઈંતેજરી રાખવી નહિ. વાજતું ગાજતું સહુ માંડવે આવશે ત્યારે જણાવાનું જ છે. જે કંઈ બને તે કંઈ અમસ્તું તો ના જ બને. મારે મન તો એમાં પણ હેતુ જ હશે. એટલે બસ ભગવાનની ધારણામાં જીવતા રહી શકાય એવું જીવવાનું કરજો.

હવે તો કશું વિચારવાનું ના હોય, પણ એ જેટલું ભગવાનનું નામ લેશે અને જો ગર્ભ હશે તો એ રીતે પણ લાભ છે.

તમને પણ શંકાવાળું તો લાગે છે, પણ ડોક્ટરો કહે એટલે આપણું કશું જ કહેલું ખોટું જ જાણવું. શંકા ઉપર આધાર રાખવો બધો વ્યર્થ. એને બિચારીને બૈરીમાંથી બાતલ ગણી કાઢેલી એટલે આ રીતે આપણને સાબિત કરી આપ્યું તે પણ ઠીક થયું. નકામી રીતે એક જીવાત્માના જીવનને તદ્દન બેપરવા રીતે ફગાવી દેવા આપણે તૈયાર બનેલા અને આપણી આવી માન્યતા કેટલી અજ્ઞાન અને મૂર્ખતા ભરેલી હતી અને કઈ ભૂમિકા ઉપર રચાયેલી હશે તે તો પ્રભુ જાણે.

વહેવાર અને અધ્યાત્મ

સ્વજન : હવે મને ઠીક પગાર મળવા માંડ્યો છે, પણ મને પૈસા માટે રાગ નથી. આવે તોય શું, ન મળે તોય શું - એમ થયા કરે છે. આને વૈરાગ્યવૃત્તિ કહેવાય ખરી ? વળી, પેલી વાત કહું - મારી પત્નીને ગર્ભને બદલે ગાંઠ હોય તો કઢાવી ના નંખાય ?

શ્રીમોટા : તો હવે રકમ બચાવવાનું જરૂર કરો. અડીઓપટી વખતે કંઈ રકમ પાસે ના હોય તો તે શરમભરેલું ગણાય. કોઈનું પણ દેવું કરવું એ મને તો માથાવાઢ જેવું લાગે છે. દેવાથી હું તો સદા ભડકતો રહેતો આવ્યો છું. દેવાદાર માનવી નફકરો કેમ રહી શકતો હશે એની મને તો સમજણ નથી પડતી. તેથી, કોઈનુંયે કશું લેવા વારો ન આવે તેટલા માટે હવે તો ઠીક રીતે બચાવતા રહેશો. મારી તો તમને પહેલેથી તે શિખામણ છે. માનશો તો ઐહિક રીતે પણ ઠીક પડશે. નહિ માનો તો ખત્તા ખાશો.

માનવીનું જીવન અનેક મહત્તાથી ભર્યું છે, પણ એનું

આપણને ભાન નથી. આપણે મન જીવન એ જીવન નથી, પણ જાણે રમત પણ નથી, પણ જાણે કંઈ ફેંકી દેવા જેવી કાંઈ ચીજ હોય તેમ એને ફેંકી દીધા કરીએ છીએ. તેમાં પણ કશો નથી રસ કે નથી ઉત્સાહ કે નથી ચડસ કે નથી કશી જાતનો આવેગ કે આવેશ કે નથી કોઈ પ્રકારનો તનમનાટ. આને વૈરાગ્ય કહેવાતો હોય તો વૈરાગ્યનાં પણ લક્ષણો - માપ - ગણતરી કે સમજણ હોય છે, પણ જે કંઈ કરીએ તેમાં હવે તો ભાવના રસ - ભક્તિ પ્રેમભાવ - પ્રગટાવવાનું રાખીશું તે પ્રભુકૃપાથી ફળવાનું છે. બાકી તો રામ તારી માયા. તમારા તરફથી કશો જીવતો પ્રયત્ન આ બાબતમાં નહિ બને તો મારી ગમે તેટલી ઈચ્છા હોવા છતાં પ્રભુ મને કોઈ રીતે ફાવવા દેવાનો નથી, તે પણ નક્કી માનશો.

કેટલીક વાર તેવી ગાંઠ હોય તોપણ તે નીકળતી નથી એવું કેટલાંકને મેં જોયું છે. કદાચ ફરીથી ગર્ભ રહેવાવાને માટે તે નાલાયક પણ બની જાય છે, પણ કોણ જાણે શુંયે હોય ! પણ એ બાબતમાં આપણે હવે પ્રભુના હાથમાં સોંપીને એને જ ભજવાનું રાખ્યા કરીએ એટલે બધું જ સારું થવાનું હશે તે થશે.

આર્થિક સંકડામણ

સ્વજન : મોટા, આપને ખુલ્લા દિલે કહું છું કે અમારું જીવનધોરણ પ્રમાણમાં ઠીક ઊંચું રાખીએ છીએ. હવે એને પહોંચી વળવા સતત પૈસાની સંકડામણ અનુભવાય છે અને એની ચિંતા પણ રહ્યા કરે છે. જીવનનું અંતિમ ધ્યેય તો પ્રભુમય થવું એ જ છે, પણ આ કારણે એ તરફ વળાતું નથી.

શ્રીમોટા : તમે જે ખુલ્લા દિલે કહ્યું તેથી કોને આનંદ ના થાય ? આર્થિક મુશ્કેલી તમને નડ્યા કરે છે અને એથી મન ચિંતાતુર રહ્યા કરે છે, તે સમજી શકાય તેવું છે, પણ એના મૂળમાં ઊતર્યા વિના એનો ઉકેલ કદી પણ થઈ શકવાનો નથી. આપણી હાજતો જેમ બને તેમ ઓછી નહિ કરીએ અને બને તેટલું કરકસરથી ચલાવવાનું જ્યાં સુધી મનમાં નક્કી નહિ કરી શકીએ ત્યાં સુધી એવી જાતનું દુઃખ ઊભું રહેવાનું જ. શહેરનાં જીવન એ તો ફટકિયા કાચ જેવા છે. જીવનને ઉધમાતિયાપણું - ખાલી ઠઠેરો, ખાલી ડંફાસ - ખાલી હુંપદ વગેરેનું અનુકરણ કરવાનું એવા શહેરી જીવનમાંથી જ મળ્યા કરે છે.

આજકાલનાં શહેરોનું જીવન આપણા આર્યસંસ્કારોથી તદ્દન નિરાણું અને અધર્મ્ય છે એવું મને તો લાગે છે. એમાંથી પણ જીવનને ખીલવી કે કેળવી ન જ શકાય એવું કહેવાનો મારો ઉદ્દેશ નથી, પણ જ્યાં વાતાવરણમાંથી જીવનને પ્રેરણા ન મળે, જ્યાં જીવનને યોગ્ય સંસ્કાર નથી, જ્યાં જીવનને ઊલટું ગૂંચળામણ જેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી પડે છે ત્યાંથી જીવન મેળવવાની ઈચ્છા એ તો આકાશકુસુમવત્ છે.

જીવનનું જે ધ્યેય હોય તે ધ્યેયને અનુકૂળ વાતાવરણ એને ફળવાને માટે જરૂરનું હોય છે. જે ધ્યેય પ્રમાણે જીવનને ગાળવા ઈચ્છો છો એને તથા પૈસાને કેટલો મેળ હશે તે તો તમે જાણો, પણ પૈસાના વલોપાતમાં ત્યાંનું જીવન તો જિવાયા જવાનું છે એમ લાગે છે અને એવા વલોપાતમાંથી કંટાળો - નિરાશા વિના બીજું શું સંભવી પણ શકે ? શું ત્યારે બીજા

જે કમાઈ શકતા હશે એમના જીવનમાં સુખ નહિ હોય ? હોઈ શકે, પણ એવાને મન જીવનનો પ્રશ્ન જ નથી. જીવનનું સુખ તેઓ સમજતા નથી. તેઓ તો ઢસરડો તાણવામાં જ બસ મશગૂલ છે. એવાને મન જીવનની કિંમત નથી. તમને જો જીવનની જ કિંમત મહત્વની હોય તો જીવન સરળતા અને સાદાઈથી ચાલી નભી શકે એવું સ્થળ શોધવું રહ્યું. પૈસાનો મોહ છોડવો રહ્યો. ભગવાનને જ વરવાનું ચાહીશું, અને જ સર્વ મહત્વ જીવનમાં આપવાનું દિલથી ઉમળકાથી રાખીશું તો એ જીવનને આકરામાં આકરી કસોટીમાં મૂકી તો દેશે પણ એવા કાળમાં જો શ્રદ્ધાવિશ્વાસથી જીવી - ટકી શક્યા તો પછી જીવનનો આપણો સર્વ ભાર પ્રભુ ઉપાડી લેવાનો છે, એ વિશે તો મારા મનમાં શંકા નથી.

જીવનમાં લક્ષ્મી અને લક્ષ્મીનારાયણ બંનેને એકસાથે ભજી નહિ શકાય. જે તે એકને આપણે વરવાનું નક્કી કરવું જ પડશે. અને તે નક્કી કર્યા પછી એને અનુકૂળ વાતાવરણ મળતાં સુધી જ્યાં હોઈએ ત્યાં એ માટેનો સતત જીવતોજાગતો પ્રયત્ન - સાધન કરવાં જ રહ્યાં. ‘મારે તો આ બાજું જવું છે’ ‘જવું છે’ - એ માત્ર ખાલી પોકારવાથી એક ઈચ માત્ર પણ આપણે અગાડી જઈ શકવાના નથી. જીવનમાં સાહસ કર્યે જ છૂટકો છે. અંધારામાં આમેય આપણે અથડાઈએ તો છીએ, તો આ જાણીને તેમાં ભૂસકો મારવાનો છે. ગમે તે આવો કે થાઓ તેમાં પ્રભુકૃપા માની મનને પ્રસન્નચિત્ત રાખવાનો જો અભ્યાસ કેળવ્યા કરીશું તો કોઈ પણ પરિસ્થિતિ આપણને દાબી દઈ શકશે નહિ, આપણે આખરે તો માનવી છીએ.

એટલે આપણામાં રહેલો આત્મા સર્વ કંઈથી પર છે, પણ એવો એનો અનુભવ થવા સારુ એને યોગ્ય મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંને કેળવવાં જ પડવાનાં, તે વિના જેમ ખારી જમીનમાં અનાજ ઊગી શકતું નથી તેમ તેવો અનુભવ આપણને થતો નથી. પછી આપણને તેવા જીવનની ખૂબી, રહસ્ય, તારતમ્ય ન જણાતાં એને ન સમજી શકીએ તો તેમાં કશી નવાઈ નથી.

એક વસ્તુના ખ્યાલમાં આમ તો એને ખોળી કાઢવા એનું તત્ત્વ સમજવા પશ્ચિમના વૈજ્ઞાનિકો કેટકેટલું મરી મથે છે, કેવા એની પાછળ લગાતાર એકધારું મંડ્યા રહે છે ત્યારે તે એનું સત્ત્વ પામી શકે છે. જ્યાં સુધી એવું કરવાની આપણી હિંમત કામે વળગે નહિ, એવી દાનત જાગે નહિ, ત્યાં લગી જીવન જીવનની બૂમો મારવી એ વ્યર્થ છે. ડૂબતો માણસ બચવાનાં તરફડિયાં તો મારવાનો જ, એટલું પણ આપણે કરી શકતાં નથી એ આપણું દુર્ભાગ્ય છે. એ આપણા જીવનની માત્ર કાયરતા જ સૂચવે છે. આપણને જીવનની પડી જ નથી. એમ કહું તો મને માફ કરશો.

સ્ત્રી પ્રત્યેનું દૃષ્ટિબિંદુ

સ્વજન : મારી પત્ની સાથે ઘણી બાબતમાં મારે બિલકુલ બનતું નથી અને વારંવાર ઝઘડો થયા કરે છે.

શ્રીમોટા : તમારી પત્ની સાથેનો તમારો કલહ તમારું પોતાનું માનસ સૂચવે છે. હિંદુ સમાજનો પતિ - પોતાની પત્નીને માત્ર એક વૈતરું કરનાર મફતના મજૂર જેવી સમજે છે. વળી, એની મારફતે તે પોતાની હવસો પણ સંતોષી શકે, પોતાની સેવા પણ ઉઠાવડાવે. પોતાના ઘરની વ્યવસ્થા

સચવાવડાવે અને ભઠિયારાનું કામ પણ કરાવે. તેમ છતાં પોતે એના ઉપર રુઆબ ચલાવે એ તો જુદું. આવું તો માત્ર આપણા જ દેશમાં સ્ત્રીઓ સહન કરી શકે છે. એ કંઈ ગુલામ નથી, તેમ છતાં આપણા લોકોનો વર્તાવ એના પ્રત્યે એવો જ છે. આપણો જુવાન વર્ગ એના પ્રત્યે કેવા હલકટ હવસની નજરે જુએ છે. એ જ આપણા સમાજની પડતીનાં કારણો છે. જે સમાજની માતા છે, સમાજને ઊંચેરવાની છે એની જેવી જમીન હશે તેવી પ્રજા થવાની છે, એનું જીવતું ભાન આપણા જેવા ભણેલાને થયું નથી, એ પણ એક કમનસીબીની વાત છે.

આપણા સમાજમાં સ્ત્રીનું જીવન તો નર્યું કચડાયેલું છે. નાનપણથી જ એને કહેવાય કે ‘તું તો છોકરી છે. તારાથી આમ ના થાય, તેમ ના થાય.’ મોટી થતાં અમુક તરેહ તરેહની એના ફરતી વાડો ચણાય, બંધાય. એ બધાની માનસિક અસર એના ઉપર થયા વિના રહી શકતી નથી. સ્ત્રીને પરણ્યા પછી ઘરના વાતાવરણને અનુકૂળ થતાં જે માનસિક જહેમત ઉઠાવવી પડે છે, એના પ્રત્યે સહાનુભૂતિભર્યું કોઈનું વલણ નથી. તડામાર કરતી સાસુ, વહુને હેઠી પાડવા તૂટી પડવા તૈયાર હોય છે. સંયુક્ત કુટુંબની માઝા આજે નષ્ટ થયેલી છે. આમ, અનેક રીતે આપણા સમાજનું સ્ત્રીત્વ હણાતું આજે દેખાય છે. એવી સ્થિતિમાં આપણે જે જીવન જીવનની બૂમો પાડનાર છીએ એની ફરજ, ધર્મ, કંઈ નહિ તો આપણા ઘરની શોભા અને યોગ્ય ધર્મ પ્રમાણે નવાજી શકીએ તો એનાથી થનારી પ્રજામાં કંઈક પ્રાણ, ઉષ્મા પ્રગટી શકવાનાં છે અને તેટલી સેવા પણ નકામી જવાની નથી.

ઘણા જુવાનિયા બહારથી કંટાળેલા, ત્રાસેલા, નિરાશા પામેલા ઘરે આવીને પોતાની રીસ કે માનસિક વ્યથા બૈરીના ઉપર કાઢે છે. યા બૈરીના તરફથી એવું નજીવું કંઈ કારણ મળતાં તે એના ઉપર ઊતરી પડે છે, તે વેળા એની પાછળની ભૂમિકા ઉપરનું જામેલું વાતાવરણ જ મુખ્યત્વે તો આવા ઝઘડાઓમાં, કામ કરી રહેલું હોય છે. એટલે આપણા જેવાઓ જો બીજું ઝાઝું ન કરી શકીએ તોયે ઘરના જીવનને પણ ખીલતું રાખી શકીએ તો આપણી પ્રજા પણ કંઈક એ પ્રકારની થશે. બાકી તો આપણે રંડાયેલા જેવા જીવીએ અને બાળકો પણ તેવાં થવાનાં છે અને સમાજનો એક પ્રકારનો ભાર ઋણ - આપણે વધારવાનાં. વિચારપૂર્વક, સમજણપૂર્વક જીવન જીવવાનું આપણને સૂઝ્યું જ નથી. જેમ ઊર્મિ ઊઠી કે બસ - તેની પાછળ તણાઈને તે પ્રમાણે વર્તવાનું જ કર્યાં કરીએ છીએ. ‘આવ ભાઈ હરખા આપણે બંને સરખા’ એ વાળી આ તો વાત છે. એટલે એમાંથી જે આશ્વાસન મળે તે લેજો. બાકી તો આપણા સહુનો પ્રભુ છે જ. એને જોવાનું, જાણવાનું પામવાનું દિલમાં ઊગે અને તે જીવતું બને એ જ પ્રાર્થના.

સામાજિક - ધાર્મિક રિવાજ

સ્વજન : મારી પત્ની માતા બનવાની છે. હવે એને માટેની સીમંતવિધિ કરાવવી એમ મારાં માબાપનો આગ્રહ છે. મેં આપને કહેલું કે મારી આર્થિક સ્થિતિ બહુ સારી નથી. આવી લોકરૂઢિને ધર્મને નામે ઠોકી બેસાડીને પરાણે એને કરાવવી એ ઠીક ગણાય ?

શ્રીમોટા : બની શકે તેટલું ભગવાનની ભાવના જીવતી રહ્યા કરે એટલું કર્યા કરશોજી.

તમારી પત્નીને કહેશો કે ભગવાનનું નામ લીધા કરે. કંઈ નહિ તો એટલું તો કરે તોયે ઠીક છે. જો ભગવાનને નેવે મૂકશો તો પ્રભુ પણ એને નેવે મૂકશે. માટે તે લક્ષમાં લે એમ કહેશો.

તમારાં માતાપિતા સાથેનો સંબંધ સજીવ બને તેટલું કર્યા કરશો. વળી, જ્ઞાતિના રિવાજ પ્રમાણે અમુક મહિને જે ધાર્મિક વિધિ કરાવવાની હોય તે લોકરૂઢિ પ્રમાણે ભલે થાય, પણ એ અંગે જે મોટું ખર્ચ થાય છે તેમાં કદી પણ સંમતિ આપશો નહિ. એક તો તમારી પાસે મૂડી નથી. બીજું આજે સમય અનુકૂળ નથી. જ્યાં હજારો લાખો લોકોને ખાવા અન્ન નથી, તે વેળાએ દેવું કરવું એ લાજમ(યોગ્ય) નથી. દેવું કરીને તો કશું ન કરાય. દેવું કરીને શરીરને માટે પણ કંઈ ન કરવું એવું મેં તો પહેલાં નક્કી કરેલું. તમારાં માતાપિતા આ માટે વળગશે અને તેમાં તમારી પત્ની પણ ભાગ ભજવશે, પણ શાંત ચિત્તે, નમ્રતાથી કોઈની પણ સામું બોલ્યા વિના એ પ્રસંગ ઉકેલજો. એ પણ જો આવે તો એક કસોટી જ હશે.

પૈસા ધીરવા અંગે

સ્વજન : મોટા, અમુક રાજવી મારા મિત્ર છે. અને આપના એક સ્વજન મોટા વેપારી છે. એમની પાસેથી મારા રાજવી મિત્રને પચીસ હજાર વ્યાજે મળે તો એમનું કામ થાય એમ છે. આપ આ બાબતમાં કંઈ કરી શકો ?

શ્રીમોટા : રાજાઓને પૈસા ધીરવાની હું કદી સલાહ ન આપું. રાજાઓના મનસ્વી જીવનમાં પ્રભુનિમિત્ત બનાવે તો

તેવું નિમિત્ત જરૂર બનું, પણ હાલ તો તેવું શક્ય થવું નથી. મારા એ વેપારી સ્વજનની જે રકમ છે તે બધે રોકાયેલી હોય છે. રાજાઓના કુંવરોને ઘણા લોકો પૈસા ધીરતા હશે એની તમને અને મને કલ્પના પણ નથી. અને વચ્ચે દલાલ લોકો કેટલાયે ખાઈ જતા હશે, તે પણ આપણે જાણતા હોતા નથી. અને રાજા થતાં તે પૈસા કેવી રીતે પાછા મેળવવા એ પણ દુઘ્ધા હોય છે અને વળી તમે એ ધીરાણની મુદત પાકતાં લગી એ રાજવી પાસે જ હશે જ એની પણ શી ખાતરી ? રાજાના કુંવરોને ધીરનાર ઘણા પડ્યા છે, તેની શોધ કરો. તે ખોળી કાઢો અને તે મારફતે તે રકમ મેળવવાની જોગવાઈ કરો તો કદાચ મેળવી શકો.

અન્યથા કર્તુમ્ - પ્રભુ

સ્વજન : મોટા, મારાં પત્નીને મોટી ઉંમરે દિવસ રહ્યા છે એથી એને ગભરાટ થાય છે. મરી જવાશે એવી બીક લાગ્યા કરે છે. એણે કહેવરાવેલું કે આ વાત મોટાને કહેજો માટે કહું છું.

શ્રીમોટા : મોટી ઉંમરે ગર્ભ રહેવાથી બાળકનો જન્મ થતી વખતે વધારે દુઃખ થાય છે તે વાત સાચી છે, પણ તે બધાં મરી જ જાય એવું કશું નથી. બીજા એક સ્વજનની પત્નીને મોટી ઉંમરે જ ગર્ભ રહેલો - છતાં પોતે જીવે છે અને જો મરવાનો ભય સાચો રહેતો હોય તો પછી ભગવાનનું અંખડ સ્મરણ જીવતુંજાગતું કેમ કરતી નથી ? એમ મારા વતી એને પૂછજો. એવા માનવીને તો બીજું સૂઝવું જ ના જોઈએ. તે ભગવાનનું નામ લેશે તો ગર્ભના જીવાત્માને પણ

લાભ થવાનો જ છે તે નક્કી. જો પોતે અને તે બચશે તો આવો ભય રાખીને હમણાંથી મૃત્યુને નોતરવું એ ઠીક નથી અને મરાશે તો પ્રભુના ખોળામાં મરાય એવી ધારણા રાખવી સારી છે. રક્ષણ કરનારો પ્રભુ હજાર હાથવાળો 'કોઈક' છે. એની મદદ માગવાનું તો સૂઝતું નથી. એવું જો થતું હોય તો સવળાનું અવળું અને અવળાનું સવળું કરનાર તે બેઠો છે.

પ્રભુ ઉપર શ્રદ્ધાવિશ્વાસ રાખશો. એ આપણને ભૂખે મારે છે તેમાં પણ એનો કલ્યાણ હેતુ હોય છે જ, પણ આપણને સૂઝતું હોતું નથી.

અંગ્રેજી ભણતરે આપણને સાવ લૂલા પાંગળા બનાવી દીધા છે. કશું જ નવું ન સૂઝી શકે એવી પાંગળી લૂલી બુદ્ધિ એ ભણતરથી થઈ જાય છે.

તમારી પત્ની માટે શું કહેવું અને કથવું ? જે દુઃખનાં રોદણાં રડશે તેનું દુઃખ કદી ઓછું થવાનું નથી. ઊલટું વધવાનું છે. એને ભગવાનને ભજવાનું એકધારું મન થતું નથી. ભગવાનને ભજવાથી કંઈ દુઃખ જતું રહે છે એવું કશું હોતું નથી. ઘણી વખત તો દુઃખ વધે છે. એવી દુઃખની તાપણીમાં અગ્નિ પરીક્ષામાંથી જે અણીશુદ્ધ પસાર થાય છે, તે ભક્ત, જ્ઞાની, યોગી સાચો ઠરે છે. બાકી આપણે તો પામર માનવીઓ છીએ. માટે દયા કરો.

શરીરનો ઉપાધિયોગ

સ્વજન : આપનું શરીર કેમ રહે છે ? મારે તો સ્વજન સાથે રહેવામાં દુઃખ જ રહ્યા કરે છે.

શ્રીમોટા : જેની સાથે સ્વજનભાવે રહ્યા તે ભાવ જીવનની

ઉચ્ચ કક્ષાનો બની શકે તેવી રીતે રહેવું. તેમાં જીવનમાં આજે ભલે દુઃખ હોય, પરંતુ તે દુઃખને જે તપશ્ચર્યા માને છે, તે જ પોતાનામાં સાચું જીવન પ્રગટાવી શકવાનો છે.

જીવનમાં જેને વળગવાનું બન્યું તેને સદ્ભાવપૂર્વક વળગી રહેવું અને એવા વળગી રહેવામાં ભલે પછી દુઃખ પડે તો દુઃખ અને તેમાં કશું બીજું ન ઊઠવા દેવું. તો જ તેવી વ્યક્તિ સાથેનું આપણું પ્રારબ્ધ ભોગવાઈ જવાનું છે.

શરીરનું તો શું કહેવું ? એ તો ચાલ્યા જ કરે છે. શરીરને અને ઉપાધિને અનેક કાળની દોસ્તી છે. જગતમાં જ્યાં જ્યાં શરીર છે ત્યાં ત્યાં ઉપાધિ છે જ. ઉપાધિમાં જે ઉપાધિનાં દર્શન કરે છે તેને તે એકલી ઉપાધિ જ રહે છે. પણ ઉપાધિને જે સાધન માને છે, તે ઉપાધિમાં હોવા છતાં ઉપાધિરૂપ બની શકતો નથી. છતાં ઉપાધિને એ સ્વીકારે છે. જ્યાં સુધી શરીર પૃથ્વીતત્ત્વનું છે ત્યાં સુધી તે કર્મભોગી રહ્યા કરવાનું અને એ રીતે જગતની ઘટના સાથે અને વિશ્વમાં થતા અનેક પ્રકારના આવિર્ભાવ સાથે તેનું સંઘાણ હશે. તે તો ભગવાનનો કોઈ પરમ વિરલો ભક્ત યોગી સમગ્ર ભાવે થયેલો હોય તે જ સમજી અને જાણી શકે. બાકી તો આનંદ છે.

મુશ્કેલીમાં મદદ

સ્વજન : મોટા, હમણાંથી થોડીક વધુ મુશ્કેલી અનુભવાય છે. મારા એક શુભેચ્છક મિત્ર છે એની પાસેથી પૈસાની મદદ લઈ શકાયને ?

શ્રીમોટા : મિત્ર પાસેથી આપણે પૈસાની મદદ ન લેવી. એમનો આપણી પ્રત્યે પ્રેમભાવ છે, એ પ્રભુની કૃપાનું પરિણામ

છે એમ માનવું. એ પ્રેમભાવ વધે એવી રીતે આપણે તેની સાથે સદ્ભાવભર્યું વર્તવાનું રાખવું. જેના જીવનમાં ભગવાનનો ભાવ ગૂઢ રીતે પ્રવર્તેલો રહ્યા કરે છે, તેને કોઈ ને કોઈ તે કશામાં વ્યક્ત થતો અનુભવાય અને તેથી પણ જો જેની બુદ્ધિ ભગવાનના પ્રેમભક્તિભર્યા ચિંતનમાં સતત એકધારી ન ઊતર્યા કરે તો તે જીવાત્માનું દુર્ભાગ્ય ગણાય. આપણને મદદ કરવાને ભગવાન તૈયાર હોય છે, પણ તે આપણી રીતે નહિ. તે આપણને ઊંચે આણવાને અનેક રીતે પ્રસંગો સંપડાવે છે. છતાં એવા પ્રસંગોનું આકલન આપણાથી થઈ શકતું નથી, એ આપણું દુર્ભાગ્ય છે.

મુક્તાત્માનું અનુષ્ઠાન

સ્વજન : મોટા, મારે ત્યાં આવીને રહો તો અમારું કંઈક થાળે પડે અને અમારામાં જીવનની ભાવના કંઈક ઊંચે આવે. આમ તો અમે સાવ જ અથડાઈ પડીએ છીએ.

શ્રીમોટા : તમારે ત્યાં આવીને રહેવાનું જીવનની સાધના અંગે જ બને. બાકી તો તમોને બીજી કોઈ રીતે, સ્થૂળ રીતે પણ ઉપયોગી નીવડ્યા કરું એ તો ત્યાં ન હોવા છતાં પણ બને. ત્યાં આવીને જો અનુષ્ઠાન ન કરવાનું રહે અને તેવી સ્થિતિ ન થઈ જાય એવી રીતે કેંદ્રિત રહ્યા કરે એવા સંજોગોમાં તમે રહી શકો તો જ ત્યાં આવ્યાનો કંઈ અર્થ સરે. બાકી, એવું સંસારી રીતે રહેવામાં ખાલી અથડાવાપણું જ રહે. હું રહું તેટલા દિવસ સતત સ્મરણનો એકધારો ભાવ રાખવાનો પ્રયંડ પ્રયત્ન, અખંડ જાગૃતિ અને એકધારો ભાવ દિવસની સર્વ પ્રવૃત્તિમાં રાખવાનું કર્યા કરો તો જ રાત્રે કરેલા

અનુષ્ઠાનનો કંઈ અર્થ રહે. બાકી તો અનુષ્ઠાનથી જે ભાવના ઉદય થવાની હોય તે ભાવનાને યોગ્ય ભૂમિકા, આપણા માનસની, પ્રાણ કે ચિત્તની ન રહ્યા કરે તો તે અનુષ્ઠાનનો ભાવ અને તેમાંથી ઊપજતી, ઊપજવાની અને ઊપજેલી અસર અન્યથાપણે પ્રગટ્યા વિના રહી શકતી હોતી નથી. અને બધું તટસ્થપણે હોવા છતાં ભોગવવું જ પડે છે, અને એવું ભોગવવામાં સૌ કોઈ તેવાં તેવાંનું પ્રભુકૃપાથી સ્મરણ રહે છે અને એવું ભોગવવું એ પણ એક પ્રેમસાધનરૂપે બને છે તે પણ એક ભગવાનની કૃપા પ્રેમલીલાનો પ્રતાપ અને પ્રભાવ છે, પણ તેથી સાધકના જીવનનું શું વળ્યું ? પરંતુ માનવી જ્યાં સુધી એવી નજર પ્રેમભક્તિજ્ઞાન વડે કરીને તેનામાં કેંદ્રિત કરવાનો સતત અભ્યાસ પાડ્યા કરવાનું કેળવતો નથી ત્યાં સુધી તેનામાં ભગવાનનો ભાવ કશું ઉગાડી શકવાનો નથી, તે પણ નક્કી વાત છે.

આપબળ હોય તો કૃપાબળ છે જ. આપબળ કૃપાથી ભલે ઉદ્ભવે પણ આપબળની ઝંખના અને તેને પ્રત્યેક કર્તવ્યમાં તે રીતે ઉતારવાનું જો આપણે નહિ રાખીએ તો ભગવાનનો ભાવ ભલે સૂક્ષ્મપણે જીવનને ઘડ્યા કરશે, પરંતુ તેનો બહુ ઝાઝો અર્થ હું ગણતો નથી. એવું નમાલું જીવવામાં માનવીના જીવનની કશી સફળતા નથી. જીવનમાં જીવનનો સૌ કોઈને મળેલો ધર્મ તેના ઉગમ ભાવની રીતે આપણે અદા કરતા રહીએ અને તે પણ પ્રભુપ્રીત્યર્થે, પ્રભુને સમર્પીને અને તેવો જ્ઞાનભાવ સતત એકધારો રાખ્યા કરીને જીવીએ તો જ જીવનરૂપે થવાનું છે. એવા ભાવનો ઉદય થવાને માટે

નામસ્મરણ જેવું સહેલું સરળ સાધન કોઈ નથી તો તેમાં કૃપા કરીને મનને પરોવી રાખવા તમને મારી ઘણી પ્રાર્થના છે.

બીમાર પત્નીની સેવા

સ્વજન : હું મારી બીમાર પત્નીની સેવા કરું છું તો મારા સગાંઓ મારી ટીકા કરે છે ત્યારે મને મનમાં ખૂબ ખીજ ચડે છે.

શ્રીમોટા : તમારી પત્ની એની તબિયત વિશે કશા વિચાર ના કર્યા કરે તે ઘણું જરૂરનું છે. શંકાવાળું માનવી સાચું મૃત્યુ આવતાં પહેલાં અનેકવેળા મરણ પામે છે.

પોતાની પત્ની રોગી હોય અને એની સેવા કરતાં લોક આપણને નિંદે તો ભલે. એ તો આપણો ધર્મ છે, પરંતુ તેવો સદ્ભાવ અને પ્રેમભાવ જીવનનાં જે બીજાં સગાં છે તેમની પ્રત્યે પણ વહેવા દેવાનો હોય જ. ભગવાન કોઈનું કંઈ અડી રાખતો નથી.

જે આશા કરે છે કે રાખે છે એની એવી આશાને નિષ્ફળ બનાવવામાં જ તેમના જીવનનું કલ્યાણ છે એમ મને લાગે છે.

આપણા વિશે ભલેને ગેરસમજૂતીઓ ફેલાય, પણ આપણું સર્વ પ્રકારનું મૂળથી સર્વ ભાવે - પ્રેમકલ્યાણભાવે ભૂંસાઈ જવું ઘટે. વ્યાવહારિક માનવીઓ ભલેને ગમે તેવો અર્થ કાઢે કે સમજે, પણ આપણે તો દિલમાં સર્વ પ્રતિ સદ્ભાવ જ જીવતોજાગતો રહ્યા કરે એટલું જ જોવાનું છે.

મોટાનો પ્રેમસ્પર્શ

સ્વજન : મોટા, મેં મારી પત્નીને એમ કહેલું કે મરણ વખતે એ મને યાદ કરે તો સારું અથવા તો હું એને મારા મરણ વખતે યાદ કરું.

શ્રીમોટા : આ જાણીને મને તો ઘણું દુઃખ થયું. તમને શું મરવા માટે મરણ વખતે તે યાદ કરે ? કે તમે એમને મરણ વખતે શા માટે ઝખ મારવા યાદ કરો ? મૃત્યુ સમયે આવા સંબંધો યાદ કરવાનું જેનું મન ઝંખે છે એ તો મૂઝો જ પડ્યો સમજવો. તમારું મળેલું બ્રાહ્મણત્વ અને તમે કરેલો આટલો અભ્યાસ અને જીવનસંસ્કાર એ બધા મને ધૂળમાં મળેલા લાગે છે. વળી, તમે મને છેતરો છો એમ પણ લાગ્યા વિના રહેતું નથી. તમારા મનોભાવનું સાચું પ્રતિબિંબ નર્ચું સ્પષ્ટપણે તેમાં હું જોઈ શકું છું. મને તેથી ઘણો આઘાત થયો છે.

મારે તો પ્રભુકૃપાથી મળ્યાં છે, તેમના જીવનને કોઈ પણ રીતે પ્રભુની ભાવનામાં રંગવા છે. તમારાથી તમારા જીવનને ન રંગાવી શકાતું હોય તો કોઈના જીવનને રફેદફે કરવાનો તમને કશો અધિકાર નથી. એમાંથી સંપૂર્ણપણે હઠી જવાનું કરો અને એવા જીવાત્માનું સર્વભાવે ઊર્ધ્વીકરણ થાય એમાં કલ્યાણ વાંછવું અને તે પણ જો ના બની શકે તો જેવા પહેલાં હતા, તેવા પણ થઈ જવું હોય તો તમને સર્વ હક સ્વાધીન છે, પણ મારી સાથે કૃપા કરીને ખુલ્લા દિલવાળા રહ્યા કરશો તો તમારો આત્માર માનીશ.

વિચારોની સૃષ્ટિ મુજ બીજી, બીજી વર્તનતણી

એવું કૃપા કરીને મારા જેવું ન રાખવા વિનંતી છે !

તમારાં પત્નીને મેં કહ્યું છે, પણ તે આપણા જીવનને એકબીજા પ્રત્યે - જીવનધર્મ કર્તવ્યને - સાચી દિશામાં દોરવવામાં યોગ્ય રીતે પ્રેરણાત્મક બને એવો મારા હૈયાનો હેતુ હતો અને છે, પણ જેના જીવનમાં પ્રભુ પ્રવેશ કરાવે છે

એનું એવું એવું પ્રભુ મને તો કોઈ કોઈ નિમિત્તે જાણ કરાવ્યા વિના રહી શકતો નથી. એ જ મારે મન તો મારો પ્રભુ હાજરાહજૂર છે તે નક્કી.

મને કોઈનાય જીવનમાં બેળે બેળે પડી રહેવાનું જરાકે મન નથી તે નક્કી. પ્રભુ સર્વ કોઈનું કલ્યાણ કરે એ જ પ્રાર્થના છે. પ્રભુ આપણને સન્મતિ આપો અને આપણો યોગ્ય ધર્મ શો છે તેનું સ્પષ્ટપણે જ્ઞાનભાન આપણને જીવનમાં પ્રગટાવો એ જ હું તો માગું છું. બાકી હું તો પામરમાં પામર માનવી છું.

પૂજ્ય કાકાના જીવનભાવ સાથે પ્રભુભાવે તમારાં પત્નીની જીવનભાવના ઓતપ્રોતપણે એકભાવે એકરસ થઈ જાય એવી મારી મનોકામના છે. એમનો ધર્મ પણ એ જ છે. ત્યાં તમારાં સંસ્મરણો એવાં નડતરરૂપ છે અને તમે એને જગાડવાનું ન કરો અને તમે પોતે પણ તમારા ધર્મમાં પડો (પાછા હઠો) એ તો કોને ગમે ? છતાં ભણેલાને મારે શું વધારે કહેવાનું હોય ?

મોટાની સહાયથી સુતરું

સ્વજન : આપની કૃપાથી મારી પત્નીને પ્રસવ સુખરૂપ થયો અને એનું જીવન બચી ગયું, બાબો પણ સારો છે.

શ્રીમોટા : જેનામાં ભગવાન મનવૃત્તિ એની કૃપાથી રખાવે છે એનું કેવું સુતરું વહ્યા કરે છે અને શૂળીનો ઘા સોયથી સરે છે એવા અનુભવ પ્રત્યક્ષપણે એણે કરાવ્યા છે. છતાં જીવનમાં એ પરમ મંગળમય પ્રભુનું મહત્ત્વ જામી શકતું નથી, એ આપણું દુર્ભાગ્ય ક્યારે મટી જશે એ જ હું તો વિચારું છું.

જ્યાં એવાં વહાલામાં પ્રભુ કોઈ એની અગમ્ય લીલાથી મનવૃત્તિ પ્રેરાવે છે ત્યાં ત્યાં એ ભાવના કોઈ ને કોઈ રીતે ભાગ

ભજવે છે એવો એ પ્રભુકૃપાનો ચમત્કાર છે. પ્રભુ જ આપણને દોરવતો હોય છે. જેને માનવી સારું ગણે છે તેમાં પણ એની કૃપા જ હોય છે અને જેને તે બૂરું ગણે છે એમાં પણ એની કૃપા જ વિલસતી હોય છે, પણ એનું જ્ઞાનભાન તે તે વેળા માનવીને રહેતું નથી. તેથી જ જીવનમાં એની કૃપાને રમત રમવાને અવકાશ રહી શકતો નથી તો હવે આપણે એની કૃપાના એવાં જીવનમાં જ્યાં જ્યાં અનુભવ કર્યા કરવાનું રાખીને એને જ વધારે મહત્ત્વ આપ્યા કરીએ તો થતાં સર્વ કર્મ આપણાથી નથી થતાં, પરંતુ એનાથી થાય છે એવું ભાન રહ્યા કરતાં, કર્મમાંનું આપણું અહમ્ ઘટતું જશે તે જાણશો.

બાબાના શરીરના સમાચાર કહેતા રહેજો. એકવાર માંદગીના ખબર આપો અને પછીથી તે બાબતમાં કંઈ જણાવવાનું ભૂલી જાઓ તો મારો જીવ તો ઊંચોનીચો થયા કરે.

જેટલું બને તેટલું પ્રિય નામ લેતા રહેશો. ભગવાનની કૃપાલીલા જીવનમાં જ્યાં ત્યાં અનુભવતા રહીને બધાંનામાં સુમેળ આપણો જામે એટલું જોયા કરવાનું રાખશો.

તમને મને બધી હકીકતથી જાણકાર રાખવાની પરવા પણ ક્યાં છે ?

માનવી પ્રકૃતિ મરણ સાથે જાય એમ કહેવત છે, તે આપણી બાબતમાં સાચી નથી. પ્રકૃતિ ગયા વિના સાચો અદ્વૈતાનંદ કોઈ મેળવી શકતું નથી. એ માટે પ્રખર સાધના વિના કોઈ ઉપાય નથી, તે તો આપણને કેટલું સૂઝતું હશે તે રામ જાણે !

તમારાં પત્નીની બને તેટલી સારવાર કરજો.

ભગવાનનું નામ લીધા કરશો અને જીવનની ભાવના

હૃદયમાં ઊતરી શકે તે બાબતમાં જે કંઈ થઈ શકે તે જ્ઞાનભાનપૂર્વક કરતા રહેશો તો પ્રભુ તો પડખે જ છે એવો અનુભવ થયા વિના રહી શકવાનો નથી તે નક્કી. હું તો સાવ લૂલો, પાંગળો, આંધળો, ગમાર છું. એના ઉપર આધાર રાખવો વ્યર્થ છે. પોતાને પૂરો સમજી જાણી શકવાને સાચા દિલથી મથશે એનો ભગવાન છે જ તે નક્કી જ છે.

મોટાની કાળજી

સ્વજન : મારાં પત્નીને પરુ થતું હોય એમ લાગે છે, આવા બનાવો વખતે આધ્યાત્મિકતાના ખ્યાલો ઢીલા પડી જાય છે.

શ્રીમોટા : જો તેની તેવી સ્થિતિ હોય અને પરુ નીકળતું હોય તો બીજે તેની યોગ્ય સારવાર કરાવવી જોઈએ. આ બાબતમાં જો કંઈ ખર્ચ માટે રકમ જોઈતી હોય તો વિના સંકોચે કહેજો. ચિંતા કરશો નહિ કે મુઝાશો નહિ. અને તેના સમાચાર મને આપતા રહેશો, હું કહું છું એટલે નહિ, પણ તમારો એના પ્રત્યેનો તે ધર્મ છે તેમ સમજીને.

જીવનમાં જે જે મળેલા છે તેના પ્રત્યેનો ભાવનાપૂર્વકનો અને જ્ઞાનપૂર્વકનો યોગ્ય ધર્મ પ્રભુપ્રીત્યર્થના જીવતા ખ્યાલથી જ જે બજાવે છે તેનું જ નામ આધ્યાત્મિકતા છે. જીવનના ધર્મથી આધ્યાત્મિકતા કદી નોખી હોઈ શકે જ નહિ અને આધ્યાત્મિકતાને અને જીવનના ભાવનાપૂર્વકના - જ્ઞાનપૂર્વકના યોગ્ય ધર્મથી જુદી ગણવાનું બન્યું ત્યારથી જ આપણા સામાજિક જીવનનું પતન થયું છે. મળેલા પ્રત્યેનો જે પોતાનો યોગ્ય ધર્મ બજાવી શકતો નથી, તેના જીવનમાં કદી આધ્યાત્મિકતા આવી શકવાની જ નથી, તે નક્કી જાણજો.

આધ્યાત્મિકતાની મારી સમજ તો ઉપર પ્રમાણેની છે. એટલે તે બાબતમાં જે યોગ્ય લાગે તે કરજો.

મારે કરાંચી જવું છે. શરીરને આરામ આપવાને માટે અને એને Recamp કરવાને માટે ભગવાનની કૃપાથી પહેલાં ચોરવાડ જવાનો વિચાર થયેલો, પરંતુ તે કંઈ થોડું જ મારું પિયર છે ? પિયર વિના દીકરીને શાંતિ કે આરામ મળતાં નથી. એટલે શરીરને માટે પણ મારે ત્યાં રહેવાની ઘણી જરૂર છે. તમે સાથ નહિ આપો અને સાથ નહિ માગો તો કદી મળી શકવાનો નથી. બાકી, માનસિક રીતે તો શું થતું હશે તે કહેવાથી કોઈ માનવાનું નથી. એવું પ્રત્યક્ષપણે ભગવાનની કૃપાથી બતાવાઈ શકવાનું બને છે તોપણ માનવીના જીવનમાં સચોટપણે ઊતરી શકતું નથી તો પછી જે આંતરિક બન્યા કરતું હોય તેને તો માને જ કોણ ?

જે કોઈએ મારી સાથે સંબંધમાં રહેવું હોય તેમણે તેમની પોતાની પરિસ્થિતિથી મને up-to-date વાકેફ રાખવો જોઈએ. એટલે અમદાવાદમાં કે સાબરમતીમાં બે એક દિવસ તમારા તાર કે કાગળની રાહ જોઈશ. નહિતર પછી હું કરાંચી ઊપડી જઈશ.

સૌ કોઈની રાહે રાહે વર્તી શકવાનું હવે બની શકતું નથી. એટલે If you want to adjust yourself to me then you are welcome. If not, you are free and can whatever you like. પણ જેમની જેમની સાથે ભગવાનની ભાવનાથી જોડાયેલો છું, તે ભાવનાને જીવનના કલ્યાણની તમન્ના, તે તે જીવાત્માઓમાં વધે તેનાથી

ઊંધી રીતે જો કોઈની સાથે તમારું વર્તવાનું બનશે તો એક ઘડી વાર પણ તે સહન કરી લેવાશે નહિ, તે જાણી લેજો. બાકી તો તમે મારા મિત્ર છો અને રહેવાના છો અને તમારી મુશ્કેલી તે મારી મુશ્કેલી એમ હું ગણવાનો છું તેય સાચું.

બાળકને બાળાગોળી આપવી એ તેને અકાળે મરણને નોતરવા જેવું છે. બાળાગોળીમાં તો થોડું અફીણ પણ આવે છે. અને તમારાં પત્ની કહે તોપણ તે ના આપી શકાય. એ તો કાલ ઊઠીને એને ગળે ટૂંપો દેવાનું કહેશે તો પછી બાળકને જીવવા શું કરવા દો છો ? આ તે આપણી કઈ જાતની સંસ્કૃતિ કે સંસ્કાર કે બ્રાહ્મણપણું છે, તે મને કંઈ સમજાતું નથી. એટલે કૃપા કરીને તેનામાં યોગ્ય સંસ્કાર અને વાતાવરણ આવી શકે એવું આપણે કરવાનું છે. બાળક વાતાવરણમાંથી એટલું બધું ગ્રહણ કરે છે કે જેની આપણને કલ્પના નથી. બાળક ઉત્પન્ન થયું તો બાળક પ્રત્યેના ધર્મ પણ અદા કરવા જ રહ્યા.

સાચી આધ્યાત્મિકતા

સ્વજન : સાચી આધ્યાત્મિકતા કર્મમાં જ છે ?

શ્રીમોટા : જીવનમાં જે મળ્યાં છે તેમની સાથે યોગ્ય હૃદયની ભાવનાથી જે ધર્મ બજાવવાનો આવેલો છે, તે તે ધર્મના યોગ્યતાપૂર્વકના પાલનમાં સાચી આધ્યાત્મિકતા સમાયેલી છે. જે પોતાનો ધર્મ હૃદયથી પૂરો અદા કરે છે, તે જ પ્રભુને પામી શકવાનો છે.

થોડું થોડું પણ કર્મમાં ભગવાનની ભાવના જીવતી રહે એટલી જાગૃતિ રાખશોજી. ભગવાન જો સહુનો છે તો આપણો કેમ નહિ ? તે તો આપણી સંભાળ લે છે જ. બાકી, ક્યાં પેલા

ભાઈ અને ક્યાં આપણે ! એમને અને આપણને શો સંબંધ ! છતાં તેઓ જે સંભાળ અને પ્રેમભાવ રાખે છે, તે તો પ્રભુની કૃપા પ્રત્યક્ષપણે જાણે છે, એવું જ હું તો માનું છું અને અનુભવું છું.

એકમાંથી બીજે નોકરી

સ્વજન : મોટા, હાલ હું જ્યાં કામ કરું છું એના કરતાં બીજી જગ્યાએ થોડાક વધુ રૂપિયાથી કામ મળતું હોય તો આ નોકરી છોડીને હું ત્યાં જઉં તો કેમ ? જોકે આ માટેનો નિર્ણય કરતાં મૂંઝવણ થાય છે ?

શ્રીમોટા : હું તો એમ માનતો આવ્યો છું કે જે જે પરિસ્થિતિમાં હોઈએ તેમાંથી આપણી મેળે વિખૂટા પડી જવાનું કદી પણ ના કરવું. તે કાઢી મૂકે કે ના કહે કે પોતાની અશક્તિ બતાવે ત્યાં લગી તે જ પરિસ્થિતિ માનવીને કોઈ ને કોઈ કર્મના પરિણામે - પ્રભુકૃપાથી - એના કોઈ જીવનના કલ્યાણ હેતુ કાજે મળેલી છે. કર્મ અને પ્રભુકૃપા એ બેના તાણાવાળા વિના માનવીને બીજા કશાથી કશું મળતું હોતું નથી. તેથી, જે મળે છે તેમાં આપણાં પોતાનાં જ કર્મ અને તે સાથે પ્રભુકૃપાનો જીવનનો હેતુ મહત્ત્વપણે હોય છે. તે સાથે સાથે એમ પણ કહેવાય કે તે ભાઈનું તમને મળવું થવું અને આવી સૂચના કરવી તે પણ પ્રભુનું જ ગૂઢ સૂચન કેમ ના હોય ? તો એનો જવાબ એમ પણ દઈ શકાય કે જો તેવું જ હશે અને ત્યાં એને આપણને ખસેડવા હશે તો ત્યાંની પરિસ્થિતિમાંથી પણ તે ધક્કો મરાવશે જ, પણ પોતાની મેળે રચાયેલા પોતાના આંકડા તોડી નાંખવાનું કામ આપણું નથી. આપણે તો તે સહર્ષ સ્વીકારીને જીવનને માટે મળેલી પરિસ્થિતિનો ઉપયોગ કરવો જ રહ્યો.

‘જે જે સર્વ પરિસ્થિતિ જગ મળે તે તે વિકાસાર્થ છે’
 -તેવું મેં કહેલું છે. મને જીવનમાં મારી પોતાની જીવનસરણીથી
 એવું સમજાયું છે, પણ તમારે તેમ વર્તવું જ જોઈએ એવો કદી
 આગ્રહ કરતો નહિ. અને આગ્રહ કરું તોયે તેવા આગ્રહો પાળી
 શકાય કે કેમ તે પણ એક વિચારવા જેવો તો પ્રશ્ન છે જ.

કર્મબંધનનો ઉકેલ

સ્વજન : હવે, આ રજાઓમાં મારાં બા મારે ત્યાં આવવા
 ઈચ્છે છે.

શ્રીમોટા : મે વેકેશનની રજામાં પૂજ્ય બાને તમારે ત્યાં
 જાતે જઈને જોઈએ તો તેડી લાવો અને એની સેવાચાકરી કરો.
 તમારી પત્નીને મારા વતી એટલી વિનંતી કરજો કે એના દિલમાં
 જે જે રહ્યું છે તે બધું તમારી હૃદયની સેવાથી ધોઈ નંખાવશો તો
 જ કર્મબંધન તોડાવી શકવાનાં છે. કર્મ કંઈ એમ ને એમ તો
 નષ્ટ થવાનાં નથી. જે જે વ્યક્તિ આપણા માટે જે જે રીતના
 વલણવાળું હોય તેની પ્રત્યક્ષ સેવાથી તે તે વલણમાં જરૂર સુધારો
 પડવાનો સંભવ રહે છે. એનો સંભવ હોય કે ના હોય તોપણ
 આપણાં વલણોમાં, જો પ્રેમભાવથી એની સેવા કરવામાં આવે
 અને એનામાં પ્રભુભાવના કેળવી શકવાનું જાગૃત જ્ઞાનભાન
 રહ્યા કરે તો આપણને તો જરૂર લાભ થાય જ.

દંપતીનો આદર્શ

સ્વજન : મોટા, આપ કહ્યા કરો છો કે બધા જ સંબંધોમાં
 પ્રભુભાવ ધારીને વર્તવું જોઈએ. હું એ વાત સ્વીકારું છું, પણ
 પત્ની, પુત્ર વગેરે સંબંધો સાધનામાં, ભક્તિમાં ઘણી વાર અંતરાય
 પાડે છે. જુઓને પોંડિચેરીના શ્રીઅરવિંદ આશ્રમમાં તથા પૂજ્ય

રમણ મહર્ષિના આશ્રમમાં લોકો એકલા જ રહીને સાધના કરે છેને ! હા, એક પૂજ્ય અંબુભાઈ પુરાણીનો અપવાદ છે.

શ્રીમોટા : બાળકના બરાબર ઊંચેરનો તથા એના વિકાસનો પૂરેપૂરો આધાર તમારા બંનેના સુમેળ ઉપર અને તમારા બંનેનાં જીવનનાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વર્તન વલણ ઉપર છે. બાળક એ ભવિષ્યના સમાજની પ્રાણ-ચેતનશક્તિ છે અને સમાજનો એ નિર્માતા છે, એ જો આપણને સમજાતું હોય તો બાળકના ઊંચેરમાં માતાપિતા - બંનેને રસ લાગવો જોઈએ. જીવનમાં જે જે મળેલાં છે, એમને તેમની સાથે તેવા તેવા સંબંધના ભાવથી રહીને હૃદયથી તે તે પ્રભુભાવથી - તેમની તેમની જે સેવાભક્તિ જે જ્ઞાનપૂર્વક તલ્લીનતાથી કરી શકે છે, તે પ્રભુનાં જ ભક્તિ જ્ઞાનયોગમાં જોડાયેલાં રહી શકે છે. જે મળેલાં સાથે પણ સંપૂર્ણ પ્રેમભાવે જો કશું નથી કરી શકતાં અને એમને અવગણીને - તિરસ્કાર કરીને ભગવાનને ભજવાને જાય છે, તે નથી ભજી શકતો ભગવાનને કે નથી ભજી શકતો પોતાને. બુદ્ધિ કહેશે કે પોંડિચેરીમાં કે પૂજ્ય શ્રીરમણ મહર્ષિને ત્યાં તથા પૂજ્ય રામદાસ સ્વામીને ત્યાં જે અનેક સાધકો રહે છે, તેમણે તેમનાં પોતપોતાનાંને છોડ્યાં જ હશેને ? પણ પૂજ્ય પુરાણીજીનાં પત્ની તથા તેમનાં દીકરીનો મને જે ચાર દિવસનો નજીવો મેળાપ ત્રિચિમાં થયો હતો, તે ઉપરથી કહી શકું છું કે તેઓએ, ખાસ કરીને પૂજ્ય પુરાણીજીએ તેમને કદી પણ છોડ્યાં નથી. કોઈનાં મોટાં મોટાં છોકરાંને આશ્રમમાં રાખવાની રજા નથી હોતી, પણ શ્રી પુરાણીજીને પોતાની દેખરેખ નીચે પોતાની દીકરીને રાખીને ઊંચેરી છે અને મોટી કરી છે અને પોતાની પત્નીના જીવનમાં

પણ તેઓ રસ આનંદ લઈ રહેલા છે, બીજાની વાત જાણતો નથી.

તારો વાંક તને નથી વસતો કે તેવું તારું જોવાને તને મન નથી થતું. તે એક મોટું દુર્ભાગ્યનું ચિહ્ન હું ગણું છું. જે માનવીને પોતાના દોષ સૂઝતા નથી અને કોઈ ને કોઈ નિમિત્તે એના બચાવ કરવાનું જેને સૂઝે છે, તે કદી પણ યોગ્ય થઈ શકતું નથી.

સુખની એક જાતની અને એકસરખી જ વ્યાખ્યા થઈ શકે તેવું નથી. સુખ તો પ્રત્યેક માનવી પોતાની સુખની કલ્પના ઉપરથી જ ઘડી કાઢતું હોય છે અને સુખની કલ્પના કદી કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં એક પ્રકારની એકસરખી રહી શકતી નથી. તે કલ્પના તો બદલાતી અને ફરતી રહે છે. એટલે જે સુખની કલ્પના જિંદગીના જુદા જુદા તબક્કે ફર્યા જ કરતી હોય તે સુખમાં મજા પણ શી ? આપણે તો એકધારું, અખંડ, અવિનાશી અને સનાતન સુખ છે, તે મેળવવાને પતિપત્નીરૂપે ભેગાં થયેલાં છીએ. પતિપત્નીનો સંબંધ એવું સુખ મેળવવા માટેનો છે, તે આપણા જીવનનો આદર્શ હોવો ઘટે.

તમે બંને જીવનમાં સરળ ભાવે સહાનુભૂતિથી તાદાત્મ્યભાવે જીવનના મહાઆનંદમાં ગરકાવ થયાં હશો અથવા એવું વલણ બન્યું હશે ત્યાં લગી ચેન કે જંપ વળવાનો નથી. ભલેને કેટલાયે જન્મો વહી જાય એની શી ચિંતા છે ? હું તો ભૂત જેવો તમને વળગતો રહેવાનો જ છું એની ખાતરી પ્રભુ તમને એની કૃપાથી કરાવ્યા વિના રહેવાનો નથી, તે જાણજો. તારી પત્નીને કહેજે કે બાબાની પ્રેમભાવથી જાળવણી કરે. એને સુવાડતાં, ધવડાવતાં મજાનાં ભજનો ગાય. પ્રભુનું

નામ હૃદયથી લેતી રહે. પ્રભુ જ મોટો છે. આપણે તો બધા સાવ પામર છીએ.

પત્ની ભાવના

સ્વજન બહેન : મોટા, ઘરનું માણસ જે કંઈ કરે એ સાચું છે એમ મનાતું નથી.

શ્રીમોટા : જે કંઈ કરીએ તે આપણે બંને એટલે કે તમે બંને એકબીજાના જીવન વિશે સુમેળ સાધીને કરવાનું રાખો. જીવનમાં જે હેતુથી બંને જીવાત્માઓ ભેગાં મળ્યાં છે, એ હેતુની આડે જાણેઅજાણે આપણાથી કદાપિ નિમિત્ત પણ ન થવાય તે ધ્યાનમાં રાખવું. જીવન ફ્લેશ, કંકાસ કે એવા કોઈ સાંકડા વહેણને માટે નથી.

તને જે કહું છું તે બરોબર કૃપા કરીને લક્ષમાં રાખજે અને વર્તનમાં ઉતારજે. જીવનમાં આપણે જેને મળેલાં છીએ તેનું હૃદય અને સદ્ભાવ જો ન મેળવી શક્યાં તો પછી જીવતરનો કંઈ અર્થ નથી. એટલે તારે તો કશા વિચાર જ ન કરવા અને પતિ કહે તે સવાવીસ એમ માનીને સમતાથી પ્રેમભાવે વર્તવું. એ ગમે તેવું ઊંધું કહે તોયે આપણે મનને શરણભાવમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો.

સ્વજન બહેન : તો પછી મને એમ થાય છે કે સ્ત્રી એ શું ગુલામ છે ? બધે જ શું પુરુષનું જ કહ્યું ચાલે ? અમારે માટે કોઈ અવાજ જ નહિ ?

શ્રીમોટા : આપણને એમ થાય કે શું બૈરાં એટલે ગુલામ ? પરંતુ એ વિચાર તદ્દન અજ્ઞાનનો અને મૂર્ખામીનો છે. જગતમાં જાણેઅજાણે ભલે તે પુરુષ હોય કે સ્ત્રી - એકબીજાનાં કહેવા

ઉપર જ ચાલતાં હોય છે. ઘરના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીને દેખીતી રીતે ભલે પુરુષનું કહ્યું કરવાનું આવતું હોય, પરંતુ સૂક્ષ્મ રીતે બીજી ઘણીયે બાબતમાં સ્ત્રીનું જ ચાલ્યા કરતું હોય છે અને પુરુષને ઘરના ક્ષેત્રની બહાર બીજાનું જ કહ્યું કરવાનું હોય છે. એટલે એ વિચાર તારે ન કરવો. અને સાચા પ્રેમની ભાવનામાં ગુલામીનો પ્રશ્ન ઊઠતો જ નથી. આપણને સાચા પ્રેમની ખબર નથી એટલે જ આવી મથામણો અને મંથન થાય છે.

તું જે અનુષ્ઠાનની વાત કહે છે, તે ત્યારે જ બની શકે જ્યારે તને જે ક્ષેત્ર મળ્યું છે તે ક્ષેત્રમાં તું તારાથી સઘળું કરીને બધાંને પ્રિય થઈ પડે. કોઈ કહેશે કે એ તો થવું અશક્ય છે. આપણે ગમે તેટલું કરીએ તોયે બીજું કોઈ ન રીઝે તેને આપણે શું કરીએ ? પરંતુ આપણે જે જે કંઈ કર્યું છે તે પૂરતું હૃદયથી કર્યું છે કે કેમ અથવા કરીએ છીએ કે કેમ તેની મને ખાતરી થવી જોઈએ. પછી આખું જગત ભલેને તમારાથી રાજી થાય કે ન થાય તેની મને પરવા નથી, પરંતુ આપણાથી બને તેટલું સર્વસ્વ અને મનહૃદયના અત્યંત પ્રેમભાવથી ભગવાનની ભાવનાએ તેમાં તેમાં જો તેવી તેવી રીતે કરવાનું રાખીએ તો આપણું ખોટું બોલવું તો ઓછું થશે. આપણા હૃદયમાં જો શુદ્ધ ભાવના હશે અને આપણું વર્તન જો નિર્મળ હશે અને એની મને પોતાને ખાતરી થઈ હશે તો જગત બોલે તેનો વાંધો ન હોય. તેમ છતાં જગતમાં પ્રભુ વ્યાપેલો છે એટલે જગતની અવગણના કે તિરસ્કાર આપણાથી ન થાય. એને પણ આપણે તો ભગવાનભાવે નમવું જ રહ્યું. એવો આ દોહલો માર્ગ છે. એટલે એ બધો વિચાર કરીને તું તારો વિચાર જણાવજે.

વળી, આ માર્ગમાં પ્રવેશ પામવો એટલે ગૃહસ્થજીવનના અને સંસારી ખ્યાલો ઉપર મોટો કુહાડો પડશે. માટે તે રીતે જીવન જીવવાનું કેટલું કઠિન છે એનો અત્યારથી તારે વિચાર કરી લેવો ઘટે. માનવીને સહજ એવી ઇંદ્રિયોને (ઇંદ્રિયો પાંચ છે) અને તેમની તે તે બાબતની વૃત્તિઓને અનેક રીતે હરી લેવાનું કે લઈ લેવાનું એમ ને એમ બની શકતું નથી.

બાળક માતાને પોતાના હાસ્યથી આનંદ પણ કરાવે છે અને પોતાનો મળ પણ મા પાસે સાફ કરાવડાવે છે. એવા આપણે જો મા પાસે બાળક બની જઈએ અને આપણી વૃત્તિઓને તેનામાં સમાવી શકવાને મનહૃદયની ઉત્કંઠ તમન્નાપૂર્વકની ભાવનાથી આપણી જાતને તેનામાં સમાવીએ તો મા, મળ પણ સાફ કરે.

આ બધું કહેવામાં શબ્દથી બોલવામાં સહેલું છે. તેની યોગ્યતા સમજમાં ઊતરે તેવી છે. હકીકતપણે સાચું હોય તેમ પણ લાગે છે, પરંતુ તેવું થવામાં જ ખરી રમત રહેલી છે. એટલે એવું થવું હોય અને સંસાર એ તપશ્ચર્યાની ભૂમિકા છે, એમ જો દિલમાં ઠસાવવું હોય, મનાવવું હોય અને મનને તે પ્રમાણે વર્તાવવાનું કરવું હોય તો મારી તો તૈયારી છે.

જગત તો પારકી વાતો કરવામાં જ હંમેશાં રાચતું આવ્યું છે અને રાચ્યા કરશે, પરંતુ આપણે બને તેટલો તેમાંથી ધડો લેવાનું રાખવું. મારે મન તો સ્ત્રીપુરુષ એ જુદાં નથી, પરંતુ સમાજની જૂની રીતભાતો અને અનેક પ્રકારની માન્યતાઓ જે છે તે જ પ્રમાણે જગત તો બોલવાનું. એટલે આપણે એમાંના એક ન થઈએ અને આપણે જગતથી પર થઈને વર્તીએ અને

સર્વ કંઈ કરતાં ભગવાનનું જ નામ લીધા કરીએ અને કંઈ આહુંઅવળું થતાં એ વહાલાને જ આપણું બધું સોંપીએ અને આ બધું કરવામાં જો આપણો હૃદયનો સાચો ભક્તિભાવ હશે તો ભગવાન તે તે બધું આપણું સંભાળ્યા વિના રહેવાનો નથી તે ખચીત માનજે. બાબાને મારા વતી રમાડજે. એને ખૂબ ભજનો સંભળાવજે.

સ્વજન : હવે તો હું આપે સૂચવ્યા પ્રમાણે ધ્યાન વગેરે કરું છું. મારી પત્ની પણ એમ કરે છે.

શ્રીમોટા : તમે હવે નિયમિતપણે સાધના અને ધ્યાન કરવાનું રાખ્યું છે, તે જાણી મારા જીવને તો આનંદ થયો છે. જે મસ્તીખુમારી, તેમ જ શ્વાસોશ્વાસ ઉપર ધ્યાન રાખી હૃદયના ધબકારા સાથે જપ કરવાથી તમને જે આનંદ અનુભવાયો તે ભલે નજીવું હોય, પણ મારે મન તો એક મોટા આશ્વાસનરૂપે છે. તમારાં પત્ની પણ ધ્યાનત્રાટક કરે છે એ મારે મન આનંદની વાત છે.

ભગવાનની ચેતનાશક્તિ કે તેની ભાવના આપણા જીવનમાં જે કંઈ થોડીઘણી છે, તેના વડે કરીને આપણને મળેલી પરિસ્થિતિ - મળેલાં કર્મ - મળેલા સંજોગો - મળેલા સંબંધો એ બધું તેને જીવતું રાખવાને અને જે પ્રકારે જે મળેલા છે તે રીતે જ આપણે તેનો ઉપયોગ કરવાનો છે.

હું તો માનું છું કે પતિપત્નીએ સાથે મળીને અને હૃદયના સહકારથી જીવનના ક્ષેત્રમાં રુકાવવાનું હોય છે. કોઈ કોઈનું કશું કામ જુદું હોતું નથી. એટલે આપણે તો ક્યાંયે જુદાપણું નથી, પરંતુ આપણને જે યોગ્ય રીતે ન સમજી શકતાં હોય

તેવું કોઈ હોય ત્યારે એકબીજાના ઘરમાં થતાં વર્તન વિશે તેને ગેરસમજ ન જાગે તેવી રીતે તેવાની સાથે જ્ઞાનપણે જેટલું તેના યોગ્યપણામાં જાગે તો તે ન સમજનાર વ્યક્તિને પણ આપણા વિશે આકર્ષવાને પણ સંભવ રહેશે. આપણા અજ્ઞાન વડે કરીને કોઈનાયે હૃદયનો પ્રેમભાવ આપણે ન ગુમાવી બેસીએ તે તો આપણે સમજીએ છીએ, કારણ કે કોઈનોયે પ્રેમભાવ એ તો આપણા જીવનની મૂડી કે જીવનની શક્તિ સ્વરૂપે છે.

ચેતન પ્રગટાવવાની કળા

સ્વજન બહેન : મોટા, તમે મારી એકલીના જ દોષ બતાવો છો અને વઢો છો. એમને તો કશું જ કહેતા નથી.

શ્રીમોટા : હું તને એકલીને જ કહું છું અને તારા દોષ બતાવું છું અને એને કશું નથી કહેતો એ તારી ભ્રમણા છે. તારા પતિને તથા બીજી એક સ્વજન બહેનને હું જેટલું વહું છું કે તેને નિર્દય આઘાત આપું છું તે તો બિચારી એકલી અથવા તો તે પ્રસંગના જે સાક્ષી હોય તે જાણે. મારી સાથેના સંબંધમાં એવા આઘાતોને પ્રેમપૂર્વક સત્કાર કે સ્વીકાર કરવાની તૈયારી હશે તો જ તે સંબંધનો લાભ આપણે બધાં ઉઠાવી શકીશું. મારે તો આપણાં બધાં વહાલાંઓ પાસેથી બધુંય લેવું છે. જેમ તેમનાં પાપ મને વહાલાં છે તેમ તેમનાં પુણ્ય પણ મને વહાલાં છે. તેમનો ક્યરો પણ મને અત્યંત વહાલો છે. તેમની તેવી વૃત્તિઓ તથા તેમના જીવનનું એવું રચનાત્મકપણું એ મારો ખોરાક છે, પરંતુ તેવું પણ આપવાની કળા આપણે બધાં સ્વજનો શીખીએ તો તેનો પણ ઉપભોગ કરીને ઉપયોગ કરવાની કળા ભગવાને

જે સંપડાવી છે, તેને જીવનમાં ઉતારવાનું પ્રત્યક્ષ બની શકે. મારે તો નરસુંયે જોઈએ અને સારું પણ જોઈએ. એવું બધુંયે આપતા રહો તો જ કંઈ ચેતનશક્તિ પ્રગટવાનો સંભવ રહે.

મારી ઘણી વિચિત્રતાઓ છે, પરંતુ તેવી વિચિત્રતાઓમાં મને જે સાચી રીતે સમજવાનું કરે છે, તેને તેવી વિચિત્રતાઓમાં કોઈ અનેરું દર્શન થાય છે. સૌ. બહેન અને પૂજ્ય કાકાની વાત આવે ત્યારે તેમને એકલાંને જ લહું છું. ભૂલેયૂકે તેમનાથી પણ પ્રેમભાવે હૃદયના સંપૂર્ણ આદર્શ પ્રેમભાવે જો કશું ન બને તો તેમાં આપણે જ દોષિત છીએ. મારા સંબંધમાં જે જે બીજી બહેનો છે, તેમને તેમની તેવી જ રીતે ઠપકારવાનું બન્યું છે. એવા અનેક આઘાતો સહન કરવાની શક્તિ હોય એટલું જ નહિ, પરંતુ હૃદયથી એને સત્કારવાની ધગશ બને, તમન્ના હોય તો જ આપણો સંબંધ કામમાં આવવાનો છે.

અમારાં બધાંની વતી તારા બાબાને ખૂબ ખૂબ રમાડજે. તેને ભજનો સંભળાવતી રહેજે. બધું કામકાજ કરતી વેળા ભગવાનનું સ્મરણ કરતી રહેજે.

ભાંગ પિવાય ?

સ્વજન : સાધનામાં એકાગ્રતા માટે ભાંગ પીવાનું રાખું છું અને ગામની બહાર એકાંતમાં સૂવા જવાનું પણ રાખું છું, એ બરાબર છેને ?

શ્રીમોટા : ભાંગ પીવાનું હર વખત ન રાખવું. તેની ટેવ યોગ્ય તો નથી જ. પ્રત્યેક વસ્તુનો જ્ઞાનપૂર્વક જીવનની ભાવના અર્થે ઉપયોગ થઈ શકે તો કોઈ વસ્તુ નકામી નથી, પરંતુ જીવનમાં એવી શુદ્ધિ ન આવી હોય ત્યાં સુધી અને

કોઈ પણ સાધનથી અશુદ્ધિ વધે તેવું સાધન આપણામાં ત્યાજ્ય ગણાયું છે.

ગામની બહાર સૂવાનું બને ત્યારે પ્રયત્નપૂર્વક અને જ્ઞાનપૂર્વક દૃઢ્યમાં ભાવ પ્રગટે તેવા સાધનમાં ચેતનાપૂર્વક પરોવવાનું બની શકે તો ભાવ રહે જ. કોઈ પણ ઉપાયે કરીને ગમે તે સાધન દ્વારા ભાવનાનું સાતત્ય જળવાયા કરે તો જ આપણું કામ આગળ વધે અને હવે ભગવાનના સ્મરણમાં પ્રયત્ન ઠીક રહ્યો જાય છે, તે એક સૂચક લક્ષણ છે.

સ્વજન બહેન : મોટા, સ્વભાવમાં ચીડિયાપણું કેમ આવતું હશે ?

શ્રીમોટા : કૃપા કરીને કોઈ પણ બાબતે કે બાબતથી મનનું ચીડિયાપણું થવા ના દેવું. બને તેટલી શાંતિ અને ધીરજ રાખવી અને જીવનમાં જેને મળેલાં છીએ તેનામાં પ્રેમ-ભક્તિભાવે એકરસ થવાનું ભગવાનભાવે રાખવું.

મનમાંથી સર્વ જીવો પ્રત્યે રાગદ્વેષ જેમ જેમ ઓછા થતા જશે અને સર્વના કલ્યાણમાં જ તથા સર્વમાં ભગવાનની ભાવના દૃઢ થતી જશે તેમ આપણું બધું સુતરું વધ્યા જ કરવાનું છે, પરંતુ ભગવાનના બનતાં પહેલા ભગવાન આપણી અનેક પ્રકારની કસોટી અને તાવણી લીધા જ કરે છે અને આપણને સર્વ રીતે પાકાં અને શુદ્ધ કર્યા પછી જ તે આપણને તેના પોતાના બનાવે છે. એટલે જીવનમાં સર્વ કોઈ પ્રસંગો, બનાવો કે પરિસ્થિતિ એ બધાં જીવનમાં આપણને ચેતાવવારૂપે મળેલાં છે. એટલે ત્યારે તેમાં આપણે જીવનનો ખ્યાલ રાખીએ તો કોઈ મુશ્કેલી ઊભી થતી નથી.

હરિ પુત્રને રડાવીશ નહિ એટલી વિનંતી છે. એનામાં ઊંચા સંસ્કાર પ્રગટે એવી રીતે તમે બંને સુમેળથી વર્તતાં રહેજો. એટલી બંનેને પ્રાર્થના છે. ભગવાનને હાજરાહજૂર જાણજો.

હૃદયકેંદ્ર ઉપર લક્ષ

સ્વજન : સંસ્કૃતમાં કહેવાયું છે આત્માર્થી બીજાના દોષ જોતો નથી. આમ છતાં દોષ દેખાઈ જાય છે ખરા. પત્નીની ચાકરી કરતાં કેવો ભાવ ધારણ કરવો ?

શ્રીમોટા : ‘આત્માર્થી દોષાન્ ન પશ્યતિ’ એ વાક્ય તો બહુ જ સુંદર છે. જે સાચો આત્માર્થી છે એને બીજાના દોષ જોવાની વૃત્તિ જ ઉદ્ભવી શકતી નથી. અને જો કદીક ઊઠી હોય છે તો એનો હેતુ ત્યાં સાંસારિક નથી હોતો, તે વાત પણ નક્કી.

હૃદય એ જ જીવનનું સાચું મૂળ છે. ત્યાં લક્ષ રખાયા કરીને ત્યાં જ ચિત્તને એકાગ્ર, કેંદ્રિત કરીને જો સર્વ કર્મ થયા જાય, એવી કળા સાંપડી જાય તો જીવ મુક્તાત્મા જરૂર થઈ જાય. આપણે એવો અભ્યાસ પ્રેમભક્તિ, શ્રદ્ધા જ્ઞાનભાવે ચેતનાપૂર્વક જાગૃતિથી કર્યા કરવાનો જીવતોજાગતો કેળવ્યા કરીશું તો વસ્તુ સુલભ અને સહજ થવાની છે.

તમારાં પત્નીને રાત્રે સુખડનું તેલ યોળો ત્યારે અંતરનો ભાવ માત્ર અંતરમાં હોય એવા એકાગ્ર કેંદ્રિત ધ્યાનભાવે તે વિધિ થયા કરે તેમ કરશોજી. ભલે તે કામ એના દર્દ માટેનું હોય તેમ છતાં એવા હૃદયના ભાવથી કર્યા કરવાનું રાખવું કે જેથી સમગ્રપણે આપણને તથા એને લાભ થયા કરે. જે કંઈ કરીએ તે સાધનાભાવથી થયે જાય એવી ચેતનાપૂર્વકની જાગ્રતિ એનો લગાતાર એકધારો અભ્યાસ વિના સાંપડી જવી એ

અશક્ય વાત છે. માટે, સાધકે પહેલાં તો તેવો અભ્યાસ પાડવામાં અથવા તો તેવો અભ્યાસ હૃદયથી કેળવાયે જાય તેમ ચેતનાપૂર્વક જાગ્રત રહીને સર્વ કર્મમાં તે ભાવ રાખવો જોઈએ.

સુમેળનું મહત્ત્વ

સ્વજન બહેન : મારો બાબો હવે થોડોક ચીડિયો બન્યો છે. બીજું, મોટા, તમે કહો છો કે મારે અકળામણ ન કરવી, પણ એમનો ભુલકણો સ્વભાવ છે અને વહેવારમાં બિલકુલ સમજણ નથી. આથી, મને અકળામણ ન થાય તો શું થાય ?

શ્રીમોટા : કૃપા કરીને તમારી બે વચ્ચે વિખવાદ ના જામે એટલું જોજે. કર્મમાત્ર કરતાં કરતાં ભજન ગાતાં રહેવું. કદી પણ અકળાઈ ના જવું. બાળકનો સ્વભાવ જે છે તે તો માત્ર આપણા - એટલે પતિપત્નીના સ્વભાવનું પ્રતિબિંબ છે. તમારા બંનેના વચ્ચેની ક્લેશ ભૂમિકાનું તેમાં દર્શન થાય છે. એટલે તમારા પતિ પણ તે વિચારે. એના ભુલકણાપણાથી અને બીજી વહેવારુ રીતના અણસમજુપણાથી તારે એના પરત્વે મનમાં રોષ ન આણવો ઘટે. તેમ તારા એવા દોષ જોઈને એણે પણ સંપૂર્ણ શાંતિ રાખી પરસ્પરને હૃદયના ખૂબ પ્રેમભાવે સાધનાનો ભાવ પ્રગટાવવા ચાહવું જોઈએ. ભગવાનનો ભાવ તો સ્નિગ્ધમાં સ્નિગ્ધ છે, પણ એવો પ્રેમ કરતાં કરતાં એમાં વિવશપણું કે વિમૂઢપણું ન પ્રગટતું હોય તે બાબતમાં તમે પૂરા જાગૃત રહેજો. એટલી તમને પ્રાર્થના છે.

ગુરુની ચેતનાશક્તિની ગ્રાહકતા

સ્વજન : હમણાં સ્વાધ્યાયમાં આપનું ‘મનને’ પદ વાંચું છું, પણ હજી વહેવાર કરતાં કરતાં આપની ધારણા પૂરેપૂરી

રખાતી નથી. આપની પ્રત્યક્ષતાનો અનુભવ મને નિરંતર ક્યારે થાય ?

શ્રીમોટા : સ્વાધ્યાયમાં ‘મનને’ વાંચવાનું રાખ્યું છે, તે વાંચતાં વાંચતાં એની ખૂબીઓ જણાય તે પણ કહેવું.

ત્રાટક, ધ્યાન, સ્મરણ આદિ કર્યા કરો છો તેમાંથી જ કોઈક દિવસ કોઈ અવનવો અનુભવ પ્રગટશે.

પ્રત્યેક કર્મ કરતી વખતે ગુરુની ચેતના પ્રેમભાવશક્તિનું સ્મરણ રહે તેવો પણ અભ્યાસ પાડતા રહેવું. તે આપણી પૂંઠે છે એવો અનુભવ જીવનમાં થવાની જરૂર છે. જે સાધક પોતાની ગુરુની ચેતના - પ્રેમભાવશક્તિનું સર્વ કર્મમાં હૃદયથી ભાન રાખે છે, તેને એવા પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયા વિના રહેતા નથી. અને એવા અનુભવ થાય છે ત્યારે જ તે ગુરુના જીવનની સાથે પોતાના જીવનને સાંકળી શકે છે અને એવું થાય છે ત્યારે જ ગુરુની ચેતના ભાવનાશક્તિને પ્રેરણાત્મકપણે પોતાના જીવનમાં ગ્રહણ કરવાને હૃદયથી શક્તિમાન થઈ શકે છે, તે વિના નહિ. અને જે સાધકને એવું થતું હોય છે કે એવું થયેલું છે, તેવાને જ ગુરુનું સાચું મહત્ત્વ સમજાઈ શકાવાનું છે.

એના પ્રત્યેક કર્મની સૂક્ષ્મતા કે ભગવાન-ભાવ-પ્રેરકત્વ કેવું અને કેટલું છે, તે તેવાને જ માત્ર સમજાશે. ગુરુની એવી જીવન, પ્રાણશક્તિને જે પોતાના રોજબરોજના જીવન-વહેવારમાં સાંગોપાંગપણે જાગૃતિ કે ચેતનાપૂર્વક જોડી શકતો નથી હોતો તેવાને જીવનમાં તેનો ઉઠાવ કદી પણ સ્પષ્ટપણે અનુભવરૂપે આવી શકવાનો નથી, તે વાત પણ નક્કી છે.

માનવી જીવનનું મહત્ત્વ જે કોઈ સમજે તેનાથી કદી પણ

બેસી રહી શકાય જ નહિ. આપણાં બધાંની સમજણ માત્ર ખાલી ઉપરછલ્લી છે. આપણને જીવન વિશે કશી પડી નથી. જો સાચી પરવા હોત તો આ જીવાત્મા આવી રીતે રખડ્યા કરતો ન હોત, પરંતુ તેના દર્દાને કોઈની પડી નથી. ભગવાન આપણા હૃદયનાં સ્વજનોને ચેતાવે અને તેમને જીવનમાર્ગમાં હૃદયથી પ્રેરતા કરી દે એવી જ પ્રાર્થના છે. બાકી, આપણા બધાંની મૂઢતાનો પાર નથી.

બુદ્ધિથી અને હૃદયની ભાવનાથી જે કંઈ કરીએ તેમાં જેને આપણે આપણા જીવનનો નિર્માતા માન્યો છે તેનો ખ્યાલ કરીએ. તેથી એને દુઃખ થશે કે સુખ થશે તેનો વિચાર કરીએ. જે રીતે જીવીએ છીએ એના કરતાં તો સાચું જીવન ક્યાં છે કે શું છે તેને વિશે જાણવાની આપણને સમજણ નથી. તે જાણવા વિશે આપણે બધાં મનન કરીએ, વિચાર કરીએ અને જીવનનો અર્થ સમજતા થઈએ એ પણ જરૂરનું છે. કંઈ કંઈને કેટકેટલું કહેવા છતાં અને લખવા છતાં આપણે બધાં ઊંચાં જ નથી આવતાં, તેના વિશે પણ આપણે કદી વિચાર કરતાં નથી. ભગવાનની કૃપા, માત્ર બોલ્યા કરવાથી મળી શકવાની નથી. જીવનમાં તેવી રીતે ભાવનાપૂર્વક જે વર્તવાનું કરે છે તેવાને જ તેની કૃપાનો અનુભવ થયા વિના રહેવાનો નથી. હૃદયના એકતારથી બધાં જેને ગુરુ માને છે તેની સાથે સમગ્ર અને કેંદ્રિતપણાથી જીવવાનું રાખો તો તે હાજરાહજૂર છે એવો અનુભવ પણ થયા વિના રહેશે નહિ, પરંતુ માત્ર કાળક્ષય કરવાને અર્થે જ જાણે મળ્યા હોઈએ અને તે પણ જાણે યદ્વાતદ્વાપણે-એવું આપણું જીવન છે. એને હું જીવન કહેતો જ

નથી. માટે, સમજો, સમજો, સમજો અને હૃદયની ભાવનાપૂર્વક ચેતનાજાગૃતિથી સર્વ કંઈ વર્તવાનું રાખો તો હવે જરા જંપ વળે. બાકી તે રડી રગદોળાઈને સર્વ કોઈ ઢોરની પેઠે જીવે છે. તેમ જીવવું હોય તો સર્વને ભગવાને છૂટ આપેલી જ છે.

આત્મજ્ઞાનનો મહાયજ્ઞ

સ્વજન બહેન : મોટા, મેં આપને કહેલું કે હું ત્રાટક કરું છું અને દિવસનો કેટલોક ભાગ આપની ધારણા રાખ્યા કરું છું. આટલું કરવાથી અંતઃકરણો શુદ્ધ થઈ જશે ખરાં ?

શ્રીમોટા : પ્રયત્ન કરવાથી ત્રાટક જરૂર વધારે થશે, તે નક્કી માનજે. એ વખતે સ્મરણ અને બને તેટલી મારી ધારણા રાખે છે અને દિવસના વખતમાં પણ ધારણા રાખવા પ્રયત્ન કરે છે, તે આનંદની વાત છે.

સંસારવહેવારના અવનવા ઉદ્ભવતા પ્રસંગોમાં જેની હૃદયની ભાવના કોમળ, શુદ્ધ અને પ્રેમભાવે રહી શકે છે, તે જ ભાવના અંતે સાચી કહી શકાય. તમે બંને જો ખરેખરાં પ્રભુભાવનામાં નિષ્ઠ બની જાઓ તો તમારા જીવન દ્વારા કેટલાય જીવાત્માના જીવનમાં પગપેસારો કરવાની શક્યતા આ જીવાત્માને સાંપડી શકે. તમે બંને મારાં પ્રાણપંખેરું છો, પરંતુ તમે બંનેયે મને તમારામાં જિવાડ્યો નથી. એટલું જ નહિ, પરંતુ ઘણીયે વાર ગળચી પકડીને મારું ખૂન કર્યું છે. જીવાત્માની સર્વ વૃત્તિને ખાઈ જવાને પચાવી શકવાને તેનો વડવાગ્નિ પ્રજ્વલિતપણે યજ્ઞની દેવાતી આહુતિની પળે ભડભડ પ્રગટ્યા કરે છે, પરંતુ તે વેળા તે વૃત્તિને સમર્પણભાવે તેનું સમૂળું રૂપાંતર કરાવાને માટે તે એકમાત્ર સાધના છે અને તે

ભાવ દિવ્યસાધના છે. માનવી જીવનની કક્ષાથી કોઈ મહા સર્વોત્કૃષ્ટ ભૂમિકા ઉપરની તે હકીકત છે. તે બધું અલ્પજંતુ એવા માનવીના મનમાં કદી ઊતરી શકતું નથી. તે બિચારું પામર છે. એટલે સર્વ કોઈ વૃત્તિ જાગે ત્યારે ત્યારે મારી ધારણાને જીવતી કરવી અને તેમાં તે વૃત્તિને હોમવી. આમ થશે તો તું વધારે ને વધારે શુદ્ધ અને પવિત્ર થતી જશે એવો તને અનુભવ થશે.

આ જીવાત્માનું ખોળિયું માત્ર માટીનું નથી, પરંતુ અણુએ અણુમાં કોઈ ચેતનાનો રણકાર છે, પરંતુ એ રણકારને દિલમાં જગાવવાની, એનો ભેખ લેવાની, એની પાછળ સર્વસ્વપણે અને સર્વભાવે ફના થવાની કોઈને લહે લાગી નથી. એટલે જ કશું થતું નથી. જીવસ્વભાવમાં પડ્યા રહેવું છે અને તે રીતે પણ આ જીવાત્માને વળગી રહેવાનું પૂરેપૂરું કોઈથી બનતું નથી. એટલે પછી બીજું થાય પણ શું ? અને તેમ છતાં તમે બધાં મારાં છો અને તેવાં રહેવાનાં છો. હું તો ભગવાનને મારી પ્રાર્થના કર્યા જ કરવાનો. મારું ધર્મકર્તવ્ય અદા કરાવવામાં કે બજાવવામાં પાછી પાની તે નહિ કરાવે. એટલે મને તેના ઉપર શ્રદ્ધાવિશ્વાસ છે. મારું બળ, પ્રાણજીવન ચેતન જે કહો તે એ મારો વહાલો છે અને તે સાથે સાથે એણે પ્રસાદીરૂપે આપેલાં સ્વજનો પણ છે, પણ સ્વજનોને ભૂખ ક્યાં છે ?

તિરસ્કારને સ્થાને પ્રેમ

સ્વજન : મોટા, એની ખરાબ ટેવને કારણે એ મને બિલકુલ ગમે નહિ.

શ્રીમોટા : કોઈ જીવાત્માની બૂરી ટેવને લીધે આપણાથી તિરસ્કાર તો થાય જ નહિ. એટલું જ નહિ પરંતુ તેની અવગણના પણ ન થઈ શકે. તે તો વધારે પ્રેમને પાત્ર છે, પરંતુ એવી પ્રેમ કરવાની પાત્રતા આપણામાં જાગી હોવી જોઈએ. એની સાથે તાટસ્થ્યભરી સહાનુભૂતિથી વર્તવાનું રાખો અને એ રીતે એને તે બૂરી આદતથી મુક્ત થવાને સૂક્ષ્મપણે આડકતરી પ્રેરણા આપ્યા કરશો એવી પણ તમને પ્રાર્થના છે.

અનુભવનું પ્રમાણ

સ્વજન : મોટા, આપ હસતાં હસતાં રહો છો, પણ જ્યારે મને આપની યાદ આવે ત્યારે આપ ક્યારેય હસતા દેખાતા નથી. એવો અનુભવ કેમ થતો હશે ? વળી, કોઈક વાર કોઈક મારી પાસે આવીને બોલ્યું હોય એવો ભાસ થાય છે. મને આવો અનુભવ પણ થાય છે. એનું શું કારણ ?

શ્રીમોટા : આવા અનુભવો સાધકને નિષ્ઠા પ્રગટાવવાને પ્રેરણા કે મદદરૂપ બની શકે છે, પરંતુ એના ઉપર હું જરાકે મદાર કે મહત્ત્વ બાંધતો નથી. એવા જીવનના અનુભવો વડે કરીને જો આપણી પ્રકૃતિનું કે સ્વભાવનું સમૂળગું રૂપાંતર ન થયા કરતું હોય તો એવા થયેલા અનુભવનો અર્થ રહેતો નથી.

એવા અનુભવો થવાનું કારણ જરૂર હોય છે. આપણાં મન, બુદ્ધિ એવા પ્રકારથી ઘડાયેલાં છે કે જે કંઈ છે અને જે નજરથી દેખાય, મનથી ધારી શકાય છે, તેનાથી કોઈ બીજી દુનિયાનો ખ્યાલ માનવીને સ્વતંત્રપણે ટકી શકતો નથી. આપણે ધારીએ છીએ તેના કરતાં ઈન્દ્રિયોના અતીન્દ્રિયપણામાં

પણ અને તેનાથી પર પણ કશાકનું અસ્તિત્વ છે. આપણી માનેલી દુનિયા એ તો કૂપમંડૂક સમાન છે અને આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અહંકારાદિને તેની સ્થિર થઈ ગયેલી ભૂમિકામાંથી ઉઠાવવા માટે, એને જગાડવા માટે, ચેતાવવા માટે આવા અનુભવોનું થવું એ એક હેતુરૂપે હોઈ શકે. એમાં સાધકની સદ્ભાવનારૂપે પણ તે હોય તથા ગુરુની ચેતનાત્મક પ્રેરાયેલી ભાવનાથી પણ તે હોય. કોનું કોના લીધે છે તેનો નિર્ણય તો સાધક જ કરે તે જ શ્રેયસ્કર છે. એટલે એવા અનુભવો ઉપરથી જો આપણાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ જીવતાં બનતાં જાય અને આપણી પોતાની પ્રકૃતિ અને સ્વભાવનું મૂળગતપણે સર્વ કર્મ કરતાં કરતાં ખ્યાલ રહ્યા કરીને તે વડે તેમાં ન વર્તાયા જવાય અને હૃદયની ભાવનાથી જ કર્મનું મંડાણ થયા કરે અને તે અનુભવોને કારણે ગુરુની ચેતના, પ્રેમભાવશક્તિની ધારણાનો અભ્યાસ કર્મ કરતાં કરતાં રહ્યા કરે તો જ તે અનુભવો ખપના છે. અને તો જ તે અનુભવો થયા તે સાર્થક ગણી શકાય.

કોઈ પણ ઘટના આપણામાં ઘર ન કરી બેસે એટલી સાવચેતી તો આપણે રાખવી જ. કોઈ પણ ઘટનાના સંસ્કાર આપણા ચિત્તમાં પડે છે, એનું કારણ કે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંકાર એ એમની રીતે અને એમના સ્વભાવ પ્રમાણે તે તે કર્મમાં પ્રવર્ત્યાં હોય છે. બાકી જો મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંકાર તેમના લક્ષણાત્મક સ્વભાવથી કર્મમાં ન પ્રેરાયાં કરતાં હોય અને ભગવાનના ભાવથી તેમાં તેમાં વર્તાયા કરવાનું બને તો કોઈ પણ કર્મમાંનું સારાનરસાપણું એટલે કે દ્વંદ્વભાવના ક્યાંયે અદૃશ્ય થઈ જાય. એટલે આપણે

તો સર્વ કર્મમાત્રમાં ભગવાનની ભાવના કેળવાતી જાય એવો જ માનસિક અભ્યાસ જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક કેળવ્યા કરવો.

આપણા ઘરનું વાતાવરણ હૃદયના સુમેળવાળું રહે તેટલું તમે બંને પતિપત્ની સાચવજો એટલી મારી પ્રાર્થના છે.

જોવું અને જાણવું એ - કૃપાબળ

સ્વજન બહેન : આપે મને એક વખત કહેલું કે આપને મારે યાદ કરવા. હું આંખ બંધ કરીને આપને જોવાનો જ્યારે જ્યારે પ્રયત્ન કરું છું ત્યારે મને તેજ દેખાય છે. એ સારું કહેવાયને ?

શ્રીમોટા : આવા બનાવોને આપણે જરાકે મહત્ત્વ આપવું નહિ. સામાન્ય માનવીઓ આવા બનાવથી પોતાને કંઈ મહા વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ છે એમ માનીને કૃતકૃત્યતા અનુભવે છે, પરંતુ જ્યારે આપણો સ્વભાવ સંપૂર્ણપણે બદલાઈ જાય અને આપણને આપણું નગ્ન સ્વરૂપ નજર સામે રહ્યા કરે, આપણી વૃત્તિઓ કેવી છે, આપણી વાસના કેવી છે, કર્મ કરતી વખતે આપણી ચિત્તવૃત્તિ કેવી રહે છે, કર્મનું સારાનરસાપણું કેવું કેવું લાગે છે, તે બધાનું અવલોકન આપણે કરતા રહેવું અને ત્યાં ત્યાં આપણી જાતને પકડીને તેને મઠારવાનું રાખવાનું. હૃદયનો પ્રયત્ન કર્યેથી જરૂર સફળ થવાશે જ. અને એવા પ્રયત્નમાં જ કૃપાબળ રહેલું જ છે, તે નક્કી જાણજે. તું મારી જ છે, એનો તને અનુભવ પણ થયો છે. માટે, કૃપા કરીને સર્વ કર્મ માત્ર ભગવાનની ભાવનામાં જ રહ્યા કરીને કર્યા કરવાનું રાખજે.

પતિ એ શરીરનો પતિ નથી, પરંતુ આત્માના અધિષ્ઠાનની ભૂમિકારૂપે આત્માના ભાનને જગાડવાને માટે તે મળેલું

સાધનમાત્ર છે. એ રીતે આપણાં દષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ તેનામાં રાખવાં.

ઘરનું વાતાવરણ હૃદયની સદ્ભાવનાથી ભરેલું સુમેળવાળું રહે તેમાં બંનેનું કલ્યાણ છે, એ નક્કી જાણજે અને તમે બંને તે રીતે વર્તજો.

સાંકળ જોડવાની રીત

સ્વજન : આપનાં પુસ્તકો વાંચવાથી ઘણા બધા પ્રશ્નોના ઉકેલ મળે છે. હવે અમે આનંદમાં રહીએ છીએ. અમે ‘હરિ:ૐ’નું સ્મરણ પણ કરીએ છીએ.

શ્રીમોટા : સર્વ કર્મ કરતાં કરતાં જેને આપણે જીવનનો નિર્માતા માન્યો છે, અને જેને તેવો જાણવો છે, તેવાની જીવનચેતના શક્તિની ધારણા સતત હૃદયની ભાવનાથી હૃદયસ્થ રાખ્યા કરવી એ જ જીવન સાંકળ જોડવાની રીત છે.

‘મનને’, ‘હૃદયપોકાર’, ‘જીવનપગલે’ હવે વાંચવામાં તમને આનંદ આવે છે અને બધા પ્રશ્નોના ઉકેલ તેમાં જ ભરેલા પડ્યા છે એમ જે તમે કહો છો તે જો સાચું લાગ્યું હશે તો તેમ થયા જ કરશે. જેમ જેમ હૃદયની ભાવનાથી જીવનમાં પ્રેરાતાં જઈશું તેમ તેમ ચેતના પ્રેમભાવ પ્રેરકત્વ સમજાતું અને અનુભવાતું જશે, તે વાત નક્કી છે. અને હૃદયમાં જેના વિશે આપણી રગ ખેંચાતી હોય છે તેના પ્રત્યે પ્રેરાવાનું સહજપણે બન્યા કરે છે. એ તો સર્વ કોઈને ખબર છે. તમે હવે પહેલાંના કરતાં વધારે ઉદ્યત રહો છો તો ભાવનાને પણ પ્રગટાવી શકાશે જ એ વિશે ખાતરી રહે છે. સર્વ જે કંઈ થયા કરે એની પાછળ

વહાલાનું પ્રતિબિંબ છે, એનું ચિંતન જ્ઞાનભક્તિભાવે કર્યા કરશો તો અનુભવ થશે અને તેની ખૂબી પણ સમજાયા જશે.

‘આનંદથી રહીએ છીએ’ પરંતુ એ આનંદની કક્ષા અને માત્રા અને તેની મર્યાદા ઉચ્ચતર થયા કરે એ આપણે સદાય ખ્યાલમાં રાખવાનું છે.

હરિ:ઠુંનું સ્મરણ થાય તો આનંદ થાય એ વાત સાચી છે, પણ સ્મરણની ભાવના સલામત સ્થિતિમાં પડી રહેવી ન જોઈએ. યજ્ઞમાં આહુતિ અપાય અને યજ્ઞમાંથી જ્વાળાઓ તેજસ્વીપણે પ્રગટે તેવું આપણા જીવનમાં થવું ઘટે. થવું ઘટે એટલું જ નહિ, પણ તે અનુભવમાં પ્રતિષ્ઠા પામવું ઘટે. એવું થાય છે ત્યારે જ સાચી નિષ્ઠા જીવનમાં ચેતના પ્રાણ પૂરે છે.

સ્ત્રીનું જીવન

સ્વજન બહેન : હવે તો મોટા, આપના કઢ્યા મુજબ વર્તવા હું ખૂબ મથું છું.

શ્રીમોટા : તારા સાથ વિના તારા પતિથી ઊંડી શકાવાનું નથી, તે વાત સાચી છે. ઘરનું વાતાવરણ પ્રેમભાવથી ભરપૂર શાંતિવાળું તો તું જ રાખી શકે.

સ્ત્રીનું જીવન પુરુષજીવન કરતાં અનેક શક્યતાઓથી ભરેલું છે અને ચડિયાતું છે. જેનામાં સર્જન કરવાની શક્તિ છે, તેનું સ્થાન હંમેશાં ઊંચું છે. એટલે તારા ઉપર અમારા બધાંનો આધાર છે. તું સમજે તો સર્વ કંઈ શક્ય છે. માટે, સદાકાળ હૃદયની ભાવનાનું સુમેળનું વાતાવરણ એક જીવતા યજ્ઞરૂપે સતત પ્રગટ્યા કરે એટલું કામ કૃપા કરીને કરજે.

પુરુષ કદાચ છેતરી શકે, પરંતુ માતાઓ અને બહેનો તો અનન્ય શ્રદ્ધાથી જેને વળગે એને વળગી રહે છે.

દુર્ગમ મુક્તાત્મા

સ્વજન : મેં આ એક પ્રાર્થના ગઝલમાં લખી છે. લો. વાંચો. ચિંતાની લાગણી થઈ એટલે લખી.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર વિશે પૂજ્ય ગાંધીજીએ એવું કહ્યું છે કે ‘મુક્તપુરુષને રોગ ન હોય’ એ વાત સાચી ? મુક્તાત્માઓને રોગ શાથી થતા હશે ? આ બધું આમ તો ન સમજાય એવું છે.

શ્રીમોટા : કોઈ વાતે ચિંતા કરવી નહિ. ચિંતાની લાગણી થાય ત્યારે પ્રાર્થના કરવી.

માનવી જ્યારે પોતે કશુંક થવાનો નિરધાર કરે છે ત્યારે તે તેવો થઈ શકે છે.

‘મુક્તાત્માને રોગાદિ હોય નહિ’ વગેરે જે એમણે લખ્યું છે, તે વિશે ચર્ચાનો કંઈ અર્થ નથી. પૂજ્ય ગાંધીજીએ જે કંઈ લખ્યું હશે તેની પાછળ પણ કંઈ કારણ હશે. બાકી તો મુક્ત પુરુષના શરીરને રોગ ન હોય તે વાત સાચી છે. તેને જે રોગ જેવું દેખાય છે, તે કંઈ સ્થૂળ રોગ નથી. એ તો એક આત્મસમર્પણનો યજ્ઞ છે.

શ્રીમદ્ વિશે પૂજ્ય ગાંધીજીએ લખ્યું છે, તે વિશે આપણે વાંચીને દોરવાઈ જવું નહિ. ‘આ દેહે મુક્તપુરુષ તો બંધનમાં મુક્તિ માને છે. મુક્તપુરુષની વ્યાખ્યા ન કરી શકાય એ સાચું છે. પૂજ્ય ગાંધીજીની માન્યતા શા ઉપરથી હશે તેની આપણને ખબર નથી.’

મુક્તપુરુષોનો મોક્ષ નથી એ વાત પણ સાચી છે. જે

મુક્તપુરુષ થાય છે, તે મોક્ષ માગતા પણ નથી. ‘હરિના જન તો મુક્તિ ના માગે. માગે જન્મોજન્મ અવતાર રે’ એ અનુભવની વાણી છે. એટલે કે મુક્તપુરુષ જે જે જીવાત્માના સંપર્કમાં આવે છે અને એવા જીવાત્માઓ કંઈ એક નથી હોતા. એની સંખ્યા તો ઘણી ઘણી હોય છે. તે જીવોની નિષ્ઠા જ્યાં સુધી તે મુક્ત હોવા છતાં મુક્ત નથી. એટલે જ ‘હરિના જન તો મુક્તિ ન માગે, માગે જન્મોજન્મ અવતાર રે’.

અહીં ‘માગે’ જે શબ્દ છે, એમાં અમુક ભાગનું સહજ સ્ખલન થતું લાગે છે. તે તેવું કશું માગતા હોતા નથી. તેઓનું તેવું થવું એ બધું એમના સહજપણામાંથી જન્મે છે, પરંતુ તેઓ અજ્ઞાનીના જેવા રહેતા હોવાથી તેમના વિશે કોઈને કશીય ગતાગમ પડતી નથી. ભગવાનની ચેતનાશક્તિ જેમ અગમ્ય અને ગૂઢ રીતથી ખેલ્યા કરતી હોય છે તેમ તેવા પુરુષનું લક્ષણ નૈસર્ગિકપણે બની જાય છે. એટલે ગમે તેવો બનતાં એને સંકોચ નથી. તેથી જ એને ઓળખવો દુર્લભ થઈ પડે છે.

સ્વજન : આપે ક્યાંક એવું લખ્યું છે કે ‘મને છેતરી શકે એમ કોઈ નથી.’ એ વાત મને સમજાઈ નહિ. ગીતામાં પણ ભગવાને પોતાને ‘ભમાવનાર’ તરીકે ઓળખાવ્યા છે, એનો શો અર્થ ? મને ઘણી વાર બહારનું વાતાવરણ ડહોળી નાખે છે, તો મારે કોઈ એવી પરિસ્થિતિ કે સંજોગ આવી મળતાં શું કરવું ?

શ્રીમોટા : મને છેતરી શકે એમ કોઈ નથી, એનો અર્થ એ કે મારે કશું છેતરવાપણું નથી કે છેતરાવાપણું પણ નથી. જે કોઈ સંપૂર્ણભાવે ખુલ્લો નહિ બની શકે અને તેમ નહિ વર્તે તો

છેતરવાપણું કે છેતરાવાપણું એને જ છે. મને તો કશુંયે નથી.

શ્રીગીતાજીમાં જેમ - શ્રીભગવાન લખે છે કે - 'હું મારી મોહમાયાથી મૂઢપણે જીવમાત્રને યંત્રની પેઠે ભ્રમાવું છું.' એમ જીવ પોતાની પ્રકૃતિથી - પોતાના ગમાઅણગમાથી - પ્રેરાઈને જ તેમ વર્તતો હોય છે.

મારી સલાહ કે સૂચના પ્રમાણે કોઈ જીવ ચાલી શકતો નથી. મારું તો માત્ર એક ઓહું છે. આ જીવાત્મા એવી નિર્ભેળ સલાહ આપવા પણ તૈયાર છે, એ પ્રમાણે વર્તવાનું બનતાં એની માનસિક સ્થિતિ સંપૂર્ણભાવે સતત નિઃશંક, નિશ્ચળ અને નિર્મળ ભાવની રહ્યા કરે તો તેવી સલાહ આપી શકાય. બાકી, સલાહ તો અપાયેલી જ છે, તે બધી ક્યાં પળાઈ છે ? અને આમાં પણ સલાહ નથી આપી એમ માનવાનું કશું કારણ નથી. સલાહ આપેલી જ છે, પણ તે સૂઝે નહિ કે મનમાં બેસે નહિ એને હું શું કરું ?

સાધકને જે કંઈ મળેલું વાતાવરણ હોય તેમાંથી એના વિકાસનો પૂરતો સંભવ છે. એનો ત્યાગ એ કરી શકતો નથી. યોગ્ય વાતાવરણ ક્યાંય બહાર નથી પડ્યું. તે તો પડ્યું છે અંતરમાં. જેનું અંતર એવું બન્યું હશે એને બહારનું કશું જ નડવાનું નથી. સાધક જાણી જોઈને પોતાના ભાવની ભૂમિકાને raffle થવાપણું બને એવા વાતાવરણમાં જશે નહિ, પણ એવું વણમાગ્યું આવી પડ્યું તો તે તેનો ઈન્કાર પણ નહિ કરી શકે. આથી, એનો અર્થ એવો નથી કે તે એનો પ્રતિકાર નહિ કરી શકે કે ન કરવો જોઈએ. એવા વાતાવરણમાં તે એવી રીતે નહિ ભળે કે જેથી એની વૃત્તિ નિમ્નગામી બને.

પોતે પ્રતિકાર અંતરમાં તો કર્યા કરશે. એવા પ્રતિકૂળ વાતાવરણમાંથી તો ચેતનાત્મક જુસ્સો જીવંતપણે પોતાનામાં પ્રકટાવવાનો એક કૃપા પ્રસંગ મળ્યો છે, એમ જાણી પ્રભુનો સતત આભાર માન્યા કરશે. જેને સાચેસાચી ધગશ, તમન્ના પ્રગટી છે એને ગમે તેવું નરતું મળેલું હશે તોપણ અડચણ કરનારું નથી. પથ્થરમાંથી પણ ઝાડ ઊગતાં જોઈ શકીએ છીએ. એની ફૂટી નીકળવાની તમન્ના અને ચેતના એટલા તો જોશમાં હોય છે કે તે પથ્થરને પણ ફોડીને બહાર નીકળે છે.

‘મોટા’ સૂક્ષ્મ રીતે સર્વત્ર

સ્વજન : વીર્યસ્રાવ થતાં અગાઉ ખબર પડી જાય તો સાધકે શું કરવું ? મોટા, મૌનએકાંતમાં હું ઘેનમાં તણાતો હતો ત્યાં જ મને જાગ્રત કરવા મારા ઉપર કોઈનો પગ પડ્યો, મેં બારણાની તડમાંથી જોયું તો કોઈ ન હતું. ઉંદર હશે કે કેમ એનીય ખાતરી કરી. પછી થયું કે આપ જ પધાર્યા હશો. હવે આમાં મારી ગેરસમજ હોય તો ભગવાન જાણે !

શ્રીમોટા : હૃદયસ્થ ચિત્ત રહે ત્યારે દરેકને પોતાની જે સ્થિતિ હોય તેની ખબર પડે જ અને તેને તે સમજણ ન પડે તો જાણવું કે તેનું ચિત્ત જ ઠેકાણા વિનાનું છે.

સ્રાવ થવા અગાઉ જો ખબર પડી જાય તો તેવે વખતે પ્રાર્થના કે નામસ્મરણનું હૃદયસ્થ ધ્યાન કરવું અથવા તો ઊઠીને નાહી લેવું. એવા સાધકે આવા અનેક પ્રયોગો કરવા જ જોઈએ.

ભગવાન તો કશું જાણાવાનો નથી. જે જાણવાનું છે તે આપણે જાણવાનું છે. જે ઘટના બને તેને બુદ્ધિની રીતે, જીવનની જ્ઞાનભક્તિનિષ્ઠા જમાવવાની રીતે. બુદ્ધિનો

રચનાત્મકપણે ઉપયોગ કરીને તે ઘટનાનું રહસ્ય, મહત્ત્વ અને તાત્પર્ય સમજવા સાધકે પ્રેરાવાનું રાખવું. કોઈ પણ બનાવ કે ઘટના વિશે આમ કે તેમ વલણ સાધકનું ન હોવું ઘટે. જો ત્યાં તે એવું યદ્વાતદ્વાપણું રાખશે તો જીવનનું ઘડતર અને એનો યોગ્ય આકાર જે થયા કરવાનો હશે તેમાં એટલી ખામી આવવાની છે. સાધકનું સર્વ પ્રસંગમાં અને સર્વ નિમિત્તમાં તથા જીવનના સર્વ બનાવોમાં, પ્રસંગોમાં અને પરિસ્થિતિમાં વલણ સંપૂર્ણ નિશ્ચયાત્મકરૂપે હોવું જોઈએ. કશુંક જો ત્યાં તે પોલું રાખશે તો તે દ્વારા તેનો સ્વભાવ સદાય વ્યક્ત થવાની તક લીધા જ કરશે. માટે, કોઈ પણ બનાવ કે ઘટના વિશે નિશ્ચયાત્મકપણું જીવનમાં પ્રગટાવવાનું રાખવું.

તમને એવો વિચાર આવ્યો હતો કે મોટા પ્રત્યક્ષ થવા સમર્થ છે, કારણ કે બાની અંતિમ ઘડી વખતે થયા હતા તો તમને જીવનમાં એવો અનુભવ કેમ નથી થતો અને એ અનુભવ થાય અને એવી હાજરી અનેક પ્રકારે અથવા તો બીજી કોઈ પણ રીતે તમારા ખ્યાલમાં ઊતરે તો જ તમારે માટે તે અનુભવ સાચો ગણી શકાય. આ તો માત્ર આવી શક્યતા હોવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે, એટલું જ તે ઉપરથી ખાતરીપૂર્વક કહી શકાય. બીજાની સાથેના આ જીવના પ્રસંગો કે અનુભવો-સાધારણ કે અસાધારણ-બીજાના જીવનમાં નિષ્ઠા પ્રેરવાને કંઈક અંશે પ્રેરણાત્મક બને છે ખરા, પરંતુ તે સાધકને પોતાને જ ત્યારે એવા અનુભવ થાય છે અને ત્યારે તેનું મન, ચિત્ત અને પ્રાણની ભૂમિકા જો ઠરેલી અને શુદ્ધ ભાવનાવાળી બનેલી હોય તો તે અનુભવો જીવનમાં નિષ્ઠા પ્રેરવાને બહુ જ મદદકર્તા

થઈ પડે છે, તે વાત નક્કી છે. આપણા જીવનનો પરસ્પર હૃદયથી એવો એકાંગી, એકાગ્ર અને કેંદ્રિત તાર મળ્યા કરતો નથી. તેથી જ કશું કંઈ થઈ શકતું નથી.

ગુરુઆજ્ઞા

સ્વજન : મોટા, એવું કહેવાયું છે કે ગુરુની આજ્ઞા અંગે કશો વિચાર ન કરવો. એ બરાબર છેને ?

શ્રીમોટા : ‘આજ્ઞા ગુરુણાંઘ્રવિચારણીયા’ એ બાબતમાં મારે એટલું કહેવાનું છે કે એવું જે કહેવામાં આવ્યું હોય અને તેનું તેવું જ્યારે જ્યારે વર્તન થતું હોય ત્યારે મન, ચિત્ત, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહં એ બધાં કરણો જ્ઞાનભક્તિયોગ ભાવે ગુરુની ભાવનામાં ધ્યાનસ્થ રહે એવો એનો અર્થ હું કરું છું. જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું હોય તેનું વર્તન જો મનના સહેજ પણ અથવા બીજા કરણના કોઈ પણ આદર્શ ભાવનાથી ચલિત એવા અરચનાત્મકપણે તે તે કરણો ત્યારે જો વર્તતાં હોય તો તે પાલન કરવામાંથી તેના બધાં ચેતના - પ્રાણ ઊડી જાય છે અને મડદાની રીતે પેલી આજ્ઞાનું પાલન થયું હોય તો એવા આજ્ઞાપાલનમાંથી કશા પ્રાણ કે શક્તિ પ્રગટતાં નથી.

ધ્યાનમાં હોઈએ ત્યારે નિદ્રા કે તંદ્રા આવે તે ધ્યાન જ ન ગણાય. આપણી ઈચ્છાશક્તિને ત્યારે હરાવવા આપણી પ્રકૃતિ તૈયાર થતી હોય છે અને એને આપણે તાબે થઈ જઈએ છીએ. એટલે આવો હતપ્રભ જે છે તે ધ્યાન કેવી રીતે કરી શકવાનો ?

સ્મરણ અને આનંદનું પરિણામ

સ્વજન : મોટા, હમણાં એકાંતમાં બેસીને ખૂબ મજાનું સ્મરણ કરેલું ત્યારે ખૂબ જ આનંદ આવેલો.

શ્રીમોટા : એવા સ્મરણ અને એવા આનંદમાંથી સાધકની મનોદશા કેવી જાતની નિષ્પન્ન થવી ઘટે અને કર્મ કરતાં કરતાં તેનું મન કેવું રહે એનાં પણ લક્ષણો તો છે જ. મનની શાંતિ, એની નિશ્ચયતા, સરળતા અને સમતા એ બધા તથા એવા પ્રકારના ગુણો કર્મ કરતાં કરતાં જળવાયા કરે છે. મનની શાંતિને ભંગ કરે એવા સંજોગોમાં પણ મનની શાંતિની કે વાતાવરણની મન ઉપર કશી ઝાઝી ખેંચ રહેતી નથી. મન હળવું હળવું પાણીમાં લાકડું તરે તેમ બધાં ઉપર તરતું રહી શકે છે. આવું જો સાધક તટસ્થપણે પોતાના જીવન પરત્વે અનુભવી શકે તો જાણવું કે તેનું સ્મરણ અને તેમાંથી નીપજેલો આનંદ તે સાધનાના યોગ્ય પ્રકારનો છે.

મંથન - ત્રાટકનું પરિણામ

સ્વજન : મોટા, મને ખૂબ મંથન અનુભવાય છે. ત્રાટકમાં સરળતા ક્યારે થશે ?

શ્રીમોટા : મંથનમાંથી જ વિચાર કરતાં કરતાં સ્થિરતા જન્મવાની છે, તે વાત નક્કી છે. હવે તો ‘જીવનપગલે’ અને ‘મનને’ જ વાંચ્યા કરવાનું ગમે છે, તે પણ મારે માટે એક આનંદની વાત છે.

ધ્યાન, ત્રાટકાદિ સાધનો યોગ્ય થવાનો આધાર હૃદયના ભાવ ઉપર રહે છે. એ ભાવ જાગે તો કલાકોના કલાક ધ્યાન કે

ત્રાટક સરળતાથી રહી શકે અને જેમ હૃદય હૃદયના સંબંધનું સાતત્ય ભાવપરિશીલનની રીતે જીવતું બન્યા કરશે તેમ તેમ ધ્યાન કે ત્રાટકમાં જરૂર સરળતા જન્મવાની જ છે.

ધ્યાન કે ત્રાટકને માટે ખિસ્સા કે કાંડાઘડિયાળની જરાકે જરૂર નથી.

‘જીવન પગલે’નું વાંચન

સ્વજન : આપે પદ્યમાં લખેલા પત્રોવાળું ‘જીવન પગલે’ વાંચું છું. એમાં મારા મનનો તાર જોડું છું અને જાતને ઓળખવા મથું છું. એ વાંચતાં તાર તૂટે છે ત્યારે મારામાં કંઈ ખામી છે એમ શોધું છું. પોતાની જાતને ઓળખવી-પારખવી એ કામ સહેલું તો નથી.

શ્રીમોટા : માનવી પોતાનું અંતર એમ ને એમ આપતો નથી, આપી શકતો નથી. તેનું મન તેનાં લક્ષણો પારખવાને માટે ભગવાન તેને તેવા પ્રસંગોમાં મૂકે છે. તેથી, તેને પોતાને જાણવાનો અને પારખવાનો અને એ રીતે તેને પોતાને તેનો પોતાનો અનુભવ જે થવાનો હોય તે થાય. માનવી પોતાનું અંતર ભગવાનની જેમ ગૂઢ રાખ્યા કરે છે અને આરસીમાં મોં જણાય તેવી રીતે પોતાના અંતરને સ્પષ્ટપણે ખુલ્લું રાખી શકતો જ નથી. એટલે એવા એવા પ્રસંગોમાં મુકાયા કરવાથી જ માનવીનો સ્વભાવ પરખાઈ જાય છે અને તે પ્રસંગો પણ એવી રીતે યોજાય છે કે જેમાં તે જીવાત્મા પોતે જ નિમિત્તરૂપે હોય. એટલે જ આપણા જીવનમાં મળેલા પ્રસંગ અને કર્મ અને તેના હેતુનાં ભારે રહસ્ય અને તાત્પર્ય તથા મહત્ત્વ રહેલાં છે. માનવી પોતે જો સંપૂર્ણ તટસ્થ રહે તો મળેલ પ્રસંગ કે

કર્મનો હેતુ જરૂર પારખી શકે. એટલું જ નહિ પરંતુ તેમાં તે પોતાના સ્વભાવને અને પોતાની જાતને પણ પારખી જ શકે. ‘જીવન પગલે’માંથી દિવસમાં કેટલો તાર સાધી શકાયો અને કઈ ખામીથી તૂટી શક્યો તે બધું સમજવાનું કરો છો તે આનંદની વાત છે. એનું કલ્યાણકારી પરિણામ આવ્યા વિના રહે જ નહિ.

લોક અભિપ્રાય

સ્વજન : ભગવાનના માર્ગે જતાં સગાંસંબંધી, મિત્રો ગમે તેવી વાતો કરે છે. એમ થાય છે કે આ જગા બદલીને બીજે જઉં. વળી, કોઈક સાથે વાત કરતાં આપે કહેલી બે પંક્તિઓનું સ્મરણ પણ કરી લઉં છું.

શ્રીમોટા : લોકો અવારનવાર ગમે તે વાતો કરે તેથી આપણે દોરવાઈ જવું નહિ. જોકે લોકોમાં પણ ભગવાનનો વાસ છે. એટલે તેમને અવગણવાના ન હોય, પરંતુ તેથી કરીને આપણે જે માર્ગ નક્કી કર્યો હોય તે માર્ગને છોડી દેવાપણું પણ ન હોય.

સ્થળ બદલવું હોય તો બદલવાને વાંધો નથી, પરંતુ તે સ્વતઃ આપણી પોતાની અંતઃસ્ફુરણાથી થવું જોઈએ, નહિ કે કોઈના કહેવાથી કે બીજી રીતે પ્રેરાવાથી.

‘તે સાથે ઉરસંબંધ ભુલાતાં કર્મબંધને,

વધારે ને વધારે તું ડૂબવાનો પૂરેપૂરો’.

એવી બે લીટીઓનું સ્મરણ કોઈકની સાથે વાત કરતાં કરતાં અને બીજે વખતે કરતાં રહેવાનો પ્રયત્ન જે કરો છો તેવા પ્રયત્નનાં લક્ષણ નીચે પ્રમાણેનાં છે.

તેવી વાતચીત વખતે અંતરસ્થ ભાન રહેવું જોઈએ. તટસ્થતાદિ વધુ પ્રમાણમાં જળવાતાં રહે. વાતના રસમાં ડૂબી જવાય નહિ. પ્રકૃતિના સ્વભાવનો પ્રવાહ અને અંતરનો પ્રવાહ એવા બે જુદા પ્રવાહની ગતિ સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય. આદિ અનેક તેનાં લક્ષણો છે.

જે કંઈ સાધન લીધું છે, તેને ખંતપૂર્વક અને હૃદયના ભક્તિભાવે સતત પકડી રાખવાનું કરવું.

મુક્તાત્માનું હૃદય

સ્વજન : આ જીવનમાં દિવ્યજીવનની ભાવના કેળવવામાં ભગવાનની મદદ મળે તો જ ફાવી શકાય એવું છે. બાકી, આ કામ ઘણું આકરું છે - ખરુંને ?

શ્રીમોટા : જીવનમાં જીવનની ભાવના કેળવાઈ જવી એ કંઈ એમ ને એમ કદી બનવાનું નથી. હૃદયસ્થ ભાવનાથી નિરંતર એવો અભ્યાસ કેળવ્યા કરવાની જે ખેવના રાખશે તે જ કશું પામી શકવાનો છે. બાકી તો ઉચાળા ભરવાના નક્કી જ છે. આપણે કશું કરીએ નહિ અને ભગવાન મદદ કરશે એવું ધારવું એ નરી મૂર્ખતા અને અજ્ઞાન છે. જો કંઈ પણ ભાવના જીવન પ્રત્યે જીવતી પ્રગટી હશે તો પ્રયત્ન થયા વિના રહેવાનો નથી. સહજમેળે જે પ્રયત્ન થાય તે સાચો પ્રયત્ન છે. પ્રયત્ન થાય કે થયા કરે તો જીવનની ભાવના માનવીના ખોળિયામાં પ્રગટી છે એમ ગણી શકાય. આમાં કશું આંધળે બહેરું કૂટી શકાય એમ નથી. માટે, જે કંઈ કરીએ તે જાગતા રહીને કરવાનું છે. અને જો શ્રદ્ધા વિશ્વાસથી કરતાં રહીશું તો અનુભવ તો થશે જ, એની હું ખાતરી આપું છું. માટે મંડ્યા રદ્યા કરજો.

નડતર, મુશ્કેલી, વિઘ્ન કે ઉપાધિ એ તો ખાલી જીવસ્વભાવનાં બહાનાં છે. જેને ધગશ પ્રગટી છે તેને તે આગળ પ્રેરાવનાર અને પ્રેરણા વધારે આપનાર તે નિમિત્તરૂપે બને છે, એ વાત પણ નક્કી છે. એટલે સર્વ થતાં કર્મમાં ભગવાનની ભાવનાનું હૃદયમાં હૃદયથી જીવતું આરોપણ કર્યા કરજો. તો જ જે કંઈ થઈ શકવાનું હશે તે થઈ શકશે. દિવસમાં જેટલી વાર એવું કરાય છે તેને જ ખરું જીવન જાણવું. બાકીનું જીવન જે જીવ્યા તે મૃત્યુ છે અને તેવું સમજાતાં પસ્તાવાનો અગ્નિ એટલો બધો ભભૂકવો જોઈએ કે જેથી ફરી તેવું જીવતાં હૃદયમાં આંચકો લાગી જાય તો જ - એવું થતાં જ, એવું જ્યારે આપણને લાગશે કે થશે તો જ - એવું મુડદાલ જીવન જીવતાં આપણે અટકી જવાના છીએ. એમ ને એમ અળશિયાં જેવું પડી રહેવું હોય તો આપણો થયેલો મેળાપ પણ મિથ્યા જ છે.

મને મળેલામાંથી કોઈએ પણ તેનો સાચો પ્રયોગ કરીને તેની યોગ્ય ભાવનાથી પ્રયોગ તરીકે પણ અજમાવી જોયેલું નથી. એનું દર્દ મારા જેવું બીજા કોઈનામાં નથી. આપણામાંથી કોઈને એ બાબતનું કશું દુઃખ પણ લાગતું નથી એ એક ભારે ખૂબીની વાત છે. વળી, આપણે સાધનાને પંથે વળેલા છીએ એવી તદ્દન ખોટી સમજણ મનમાં રાખ્યા કરીએ છીએ. આપણે કંઈ પણ સાધન કર્યું નથી અને ભગવાનની ભાવનાની વાતો કરવી અથવા તો જીવનમાં તેવા છીએ એમ માનવું એ તો મૂર્ખામીની હદ આવી છે. એની મને ઘણી વાર બળતરા થાય

છે અને એ બળતરાથી મારે જ બળવાનું રહે છે. બાકી, આપણામાંના કોઈને એવી બળતરા જાણી નથી.

આત્મનિષ્ઠનો સ્પર્શ

સ્વજન : આપની તો અમારા ઉપર કૃપા છે જ. અમારું જ અવળું પડ્યું છે કે ચેતનની ધારણા રાખતા નથી. બધું જ હૃદયસ્થ પ્રભુને કેંદ્રિત રાખીને કરવાનું આપ જણાવો છો. મોટા, હું ખરેખર એ ઘણી વાર અનુભવું છું કે even હૃદયસ્થ ધારણા પણ આપની સ્મરણધારણાથી જ થાય છે અને ટકે છે. બાકી, આમાં અમારાથી કંઈ પણ થાય છે એમ કહી શકાય એમ નથી.

શ્રીમોટા : તમે જે કંઈ કર્યા કરતા હોવ તેમાં ચેતનની ધારણા હૃદયસ્થ જીવતી રહ્યા કરે એટલું લક્ષ સર્વ ભાવે તો નહિ પણ સહજભાવે જેટલું રાખી શકાય તેટલું રાખવા જાગૃતિવાન થશો એટલી વિનંતી અને પ્રાર્થના છે. રાત થોડી અને વેશ તો ઘણા છે.

હવે ક્યાં સુધી રમ્યા કરવું છે ? તમારે પનારે પડેલો છું. જગતમાં તમારે લીધે જ ઊભવું છે-જીવવું છે. તમારે લીધે જ સર્વ પ્રવૃત્તિઓ કરવાની રહે છે, બાકી તો ક્યાંયે કશું કરવાનું જ નથી. મારે કોને માટે ? અને શા માટે ? જીવનનો હેતુ તો પ્રભુમાં જ છે અને એની ગતાગમ તો હૃદયમાં છે જ, પણ પ્રભુકૃપાપ્રસાદી રૂપે જે સ્વજનો મળ્યાં છે એમની ધારણા - નિષ્ઠા એનામાં થતાં સુધી સ્વજનોની ધારણારૂપે પ્રભુસેવા કર્યા જ કરવાની રહે છે. આજ કે કાલ એવા કાળની ધારણા હવે

તો રહી નથી, પણ તમારાં બધાં વિશેની દિલની તમન્ના સદાય બકાવ્યા કરે છે.

સંતનું સામર્થ્ય

સ્વજન : આપ સમર્થ છો તો એવી વેદના બળતરા અમારામાં જગાડોને ?

શ્રીમોટા : જે આંધળો જ રહેવા માગતો હોય-શાહમૃગ ઉપર આફત આવી પડે છે ત્યારે તે રેતીમાં પોતાનું મોં સંતાડી રાખે છે અને માને છે કે કશી આફત નથી અને એ રીતે મરણને પણ નોતરે છે - એવું આપણા બધાંનું છે. એવાંને ઉગારવાને કે બચાવવાને સમર્થની શક્તિ કદી પણ કામમાં ન આવી શકે તે નક્કી જાણજો. ભગવાનને જેણે મેળવવો છે તેની તાલાવેલીનાં લક્ષણો અને ચિહ્નો કોઈ ઓર પ્રકારનાં છે.

કોઈ પણ પ્રકારની તાલાવેલી જેના જીવનમાં નથી તે તો સંસારી કરતાં પણ નપાવટ છે, કારણ કે તેને તો સ્થૂળ પદાર્થો પ્રત્યે પણ તાલાવેલી કે જંખના હોય છે. જેનામાં કોઈ પણ પ્રકારની તાલાવેલી છે, તે તાલાવેલીનો તે પ્રકાર ફરતાં કે ફરી જતાં ભાવનાના પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરવામાં વાર લાગતી નથી. એટલે કૃપા કરીને જે જીવનસંબંધ મળેલો છે તેને કંઈક અજવાળીએ તો સારું. આ કંઈ તમને એકલાને કહેતો નથી, પણ મારું અંતર અત્યારે તે રીતે બધાં તરફ જોયા કરે છે.

સંજોગોનો કશો વાંક નથી. વાંક માનવીનો પોતાનો છે અને તેના સ્વભાવનો છે. જે સ્વભાવના વાંકને મઠારે છે, તે

સ્વભાવને જિવાડવાને કરે છે. જે કંઈ નથી થઈ શકતું તેનાં અનેક નિમિત્તકારણો જે માનવીને સૂઝ્યાં કરે છે, તે માનવીનામાં સાચી ધગશ હજી પ્રગટી નથી, તે વાત નક્કી માનજો. જેનામાં ધગશ પ્રગટી છે, તે કદી પણ ક્યાંય ઊભો રહ્યો જાણ્યો નથી. તે તો પ્રયત્ન કરી કરીને આગળ ધપવાનું જ કરશે. આગળ કેટલું જવાય છે તેની ચિંતા નથી, પરંતુ જે આગળ જવા માટે સતત યુદ્ધ આપ્યા કરે છે એવું જેને ભાન છે અને તે ભાનમાં એકમાત્ર ભગવદ્ એતનાશક્તિનું સ્મરણ છે, તે માનવી આગળ ધપ્યા વિના રહી શકવાનો પણ નથી, પરંતુ જે પરિસ્થિતિ મળી તેમાં સ્વભાવથી પડ્યા રહ્યા કરવું, બિલકુલ યુદ્ધ ન કરવું, ભગવદ્ભાવનાનું એતનાપૂર્વકનું સ્મરણ, મનન, ચિંતવન ના થયા કરવું અને તેનું જેને ભાન પણ ન થવું અને કદીક ધન્ય પળે તેવું ભાન થતાં તેને જે લગારે ખૂંચતું પણ નથી, તેવું મરવા જેવું લાગતું માનવી સાધક નથી જ. અને જીવનમાં તે કદી પણ પ્રેરણા પામી શકવાનું નથી.

તમારે હજી જુવાની વીતી ગઈ નથી. ૩૨-૩૩ એ તો ભરજુવાની કહેવાય. તમારો ઉત્સાહ આ બાબતમાં બીજા બધાં કરતાં અદમ્ય હોવો ઘટે, પરંતુ શરીરની ઉંમર એ આ બાબતમાં યોગ્ય પ્રમાણપત્રકવાળી નથી. જે કોઈ માનવીને જ્યારે જે બાબતમાં યોગ્ય તમન્ના પ્રગટે છે ત્યારે તેનું શરીર ગમે તેવું ઉંમરમાં મોટું હોય તોપણ તેને પ્રયત્નમાં તે પ્રેરાવ્યા કરે જ છે. તમન્નાનો એવો સહજ સ્વભાવ છે. તેથી, આપણાથી જો પ્રયત્ન ન થતો હોય તો જાણવું કે તમન્ના નથી અને જો તમન્ના નથી તો પછી જીવનનું ધ્યેય આદર્શ બુદ્ધિથી નિશ્ચિતપણે

થયું હોય તો સમજી સમજીને ફરી ફરીને સતત તેવો અભ્યાસ ભાવના અને કલ્પનાથી ઉત્તેજિત કરી કરીને તેવા પ્રયત્નમાં ભગવાનને સજીવન કર્યા કરવાનું જો રાખીશું તો તમન્ના પણ જરૂર પ્રગટશે, પરંતુ જીવનમાં જો ચારેબાજુથી સાતડે સાત વાળીને બેસી રહ્યા કરીશું તો કોઈ દિવસ જીવનનો સૂરજ ઊગી શકવાનો નથી, તે વાત નક્કી છે.

॥ હરિ:ૐ ॥

॥ हरिःॐ ॥

વિભાગ ૨

‘આવી મળે એ અવસર’

સંતાનની કેળવણી

સ્વજન : મારા પુત્રને હવે નિશાળે મોકલવાનો છે. મારા મનમાં શિક્ષણના માધ્યમ અંગે ગડભાંજ છે. અંગ્રેજી માધ્યમમાં ભણાવવાનો અત્યારે પ્રવાહ વહે છે. મારે શું કરવું એ સૂઝતું નથી.

શ્રીમોટા : બાળકને પોતાની માતૃભાષા દ્વારા જ શિક્ષણ અપાય તે ઉત્તમ. નાનપણમાં પણ તેને અંગ્રેજી ન શીખવાય તેવું કશું નથી. ચારથી સાત વર્ષ સુધીમાં બાળકને ઘણી ભાષાનું જ્ઞાન આપી શકાય, પણ શિક્ષણ માત્ર માતૃભાષા દ્વારા જ અપાય તે જ વધુ યોગ્ય.

સ્વજન : આ છોકરાને અમુક વસ્તુઓ જ ખાવાની ટેવ પડી છે. એ સિવાય બીજું ખાતો નથી. એને આવી

ટેવમાંથી ઉગારવા ખૂબ પ્રયત્ન કરીએ છીએ છતાં પરિણામ આવતું નથી ?

શ્રીમોટા : બાળકને બેળેબેળે એટલે પરાણે ખાવાની કોઈ ટેવમાંથી ઉગારવું તે પણ ઉચિત નથી. તે બાળક ભલે હોય તોપણ તેને સમજાવવું. તેનામાં યોગ્ય પ્રકારની સમજણ પ્રગટાવીને તેમ કરી શકાય. બાળકની સમજણ ઉપર બળાત્કાર ના થાય. આપણા ઉત્તમ પ્રકારના સંસ્કાર તેનામાં આપમેળે પડે કે ઊગે તો ઉત્તમ, પરંતુ બાળકે અમુક જ ખાવું જોઈએ, અમુક જ પહેરવું જોઈએ, તે બાબતમાં આપણે તેના ઉપર પરાણે કશુંયે લાદીએ નહિ. આપણે જેને યોગ્ય માનતા હોઈએ તે બધું બાળકને વારંવાર સમજાવીએ.

સ્વજન : મારા મિત્રનો મોટો પુત્ર માંસાહાર કરે છે. મને આની ખૂબ ચીડ છે.

શ્રીમોટા : માંસાહાર કરનાર ઘાતકી હોય તેવું કશું નથી. તે કરુણા અને દયાવાળો પણ હોઈ શકે, તે સારી ભાવનાવાળો પણ હોઈ શકે. આપણે પોતે તે ના ખાઈએ તે આપણા માટે ઉત્તમ, પણ માંસાહારને કનિષ્ઠ-ઊતરતો ગણીને આપણે તેમ ગણીએ તે બરોબર નહિ ગણાય.

તા. ૧૫-૧૨-૧૯૬૨

માબાપ વઢે ત્યારે ?

સ્વજન : મોટા, હવે હું મોટો થયો છું. એમ છતાંય મારાં માબાપ મને વઢે છે. આથી, મારું મન ખાટું થઈ જાય છે.

શ્રીમોટા : આપણું જીવન માતાપિતાને કારણે જ છે. તેથી, માતાપિતા કદીક પોતાની પ્રકૃતિને-સ્વભાવને વશ થઈને

વર્તી જાય એમાં દોષ ના જોવાય. કોઈનાયે દોષ જોવાથી મન કદી ઊંચું ચડી શકતું નથી. દોષ જોવા હોય, સમજવા હોય તો તે પોતાના જ જોવા. જગતમાં, સંસારમાં, વહેવારમાં પોતાને ગમતું કદી બનતું હોતું જ નથી. એને માટેની તાલીમ-કેળવણી પામવાનું સ્થાન સંસારવહેવારમાં હોય છે. કોઈક આપણને વઢે કરે અને તેમાંય માબાપ વઢે કરે ત્યારે તેમના તેવા વઢવામાં આપણે આપણા પરત્વેનો એમનો પ્રેમ સમજવાને મથવું. એ આપણા માટે હિતકારી છે.

માબાપ વઢે તેથી આપણે નારાજ થઈએ એમાં આપણું ગૌરવ પણ નથી અને શોભા પણ નથી. આપણે પણ શું ગુસ્સે થઈ જતા નથી ? આપણાથી, આપણી વાણીથી, વર્તનથી, રહેણીકરણીથી આપણને જે જે બધાં મળેલાં છે તેમને પૂરેપૂરો સંતોષ આપી શકીએ છીએ ખરા ? આ જગતમાં કોઈ સંપૂર્ણ નથી. જે તે બધાંનામાં અવગુણ-દોષ પડેલા જ છે. આપણને પણ આપણો સ્વભાવ છે. આપણને પણ આપણી પોતાની રીતે વર્તવાનું ગમે છે, પરંતુ તે રીત-જીવવાની રીત સાચી નથી. સાચી રીતે જીવવાનું તો તે જ કહેવાય કે જે રીતે જીવવાથી સંસારવહેવારમાં જે બધાં મળેલાં છે તેમને બધાંને આપણાથી કરી પ્રેમ ઊપજે, ઉલ્લાસ, ઉત્સાહ પ્રગટે અને આપણાથી કરી તેમના જીવનમાં કંઈક હળવાશ, શાંતિ, પ્રસન્નતા, આનંદ પ્રગટે અને તેમના જીવનમાં આપણાથી કંઈક ઉપયોગી થઈ પડવાનું જો પ્રભુકૃપાથી બનતું હોય તો તેમ વર્તાય. એવા પ્રકારનું જીવન તે જીવન છે.

સ્વજન : આપ કહો છો એ ખરું છે. તો પછી એ લોકો

મારા ઉપર ગુસ્સો કરે એ વખતે મારે શું કરવું ? એ વખતે હું તો લેવાઈ જઉં છું.

શ્રીમોટા : તું તો ડાહ્યો છે અને સમજુ છે. તારા ઉપર મારો આધાર છે, તું લેવાઈ જાય તે કેમ ચાલે ? એ તો માબાપ છે, તો કોઈ વાર વઢે. તેથી શું તે આપણાં માબાપ ઓછાં જ મટી જાય છે ? આ જન્મમાં જો માબાપનું દેવું મટાડવું હોય તો તો આપણે જીવનનો નવો પલટો જન્માવવો પડશે. જીવનને એવા પ્રકારમાં, એવા પટમાં, એવા પ્રવાહમાં પ્રગટાવવું પડશે કે જેથી આપણે તો ધન્ય થઈએ જ અને આપણા એવા જીવનથી આપણને મળેલાને પણ ધન્ય કરી શકવાની વાસ્તવિકતાની મર્યાદામાં પ્રગટી શકીએ.

માબાપ એ માત્ર સ્થૂળ શરીર નથી. આપણા નવા જીવનને જીવવા માટેનું સાધન આપનાર શક્તિ છે. પછી ભલેને માબાપને આવું બધું ભાન ન હોય. માબાપ પરત્વેનો હૃદયનો ભાવ જો આપણે યોગ્ય ભક્તિથી પિછાની નહિ શક્યા તો જગતમાં લાગણી, ભાવના, કોમળતા, આનંદ એ બધા દિલના ભાવોનો, તેના યથાર્થપણામાં આપણા જીવનમાં એકાગ્ર અને કેન્દ્રિત થવાપણામાં ખચકો પડવાનો છે.

કોઈનાય પરત્વે પ્રગટેલો ઉત્તમમાં ઉત્તમ દેવીભાવ જીવનને ખરાબે ચડી જતાં બચાવી શકે છે. આ હકીકતનો તને સાચો ખ્યાલ જાગે તો તો મને કેટલો બધો આનંદ થાય ? આ બધું કહું છું, તે આપણાં માબાપના વર્તનને યોગ્ય ઠેરવવાને માટે કહેતો નથી. તારાં માબાપ આમ તો મારાં મિત્ર છે. તેમના ગુણદોષની મને પૂરેપૂરી માહિતી છે. એમને પ્રભુકૃપાથી એમનું

ભાન જાગે એવી મારી દિલની કેટકેટલી પ્રાર્થના છે. એવું ભાન તને તો નહિ આવી શકે. એટલું જ નહિ, પરંતુ તારાં માબાપને પણ એનું ભાન તો નથી જ. વળી, તું અત્યારથી જ મોટા દિલવાળો, સાચી હકીકત એના યોગ્યપણામાં સમજવાવાળો ન બની શકે તો તો પછી તું પણ આ સંસારના એકમાત્ર ગાડરિયા પ્રવાહમાં જ તણાયે જવાનો છે.

સ્વજન : મોટા, આપ મારી સાથે એટલો બધો પ્રેમભાવભર્યો સંબંધ રાખો છો માટે દિલની વાતો કરું છું. કકળાટ થાય ત્યારે એમ થાય છે કે માબાપ, સગાં એ બધા સંબંધો આવા જ હોય ?

શ્રીમોટા : તારી સાથેનો મારો સંબંધ તો તું જીવનમાં દિલથી સાચી ભાવનામાં પ્રગટે અને દિલમાં દિલથી જીવનને સમજવાને મથે એ છે. જીવનનું રહસ્ય સમજવાને કાજે તારામાં સાચું મંથન જાગે એવું અનુભવવાને તો મારું દિલ કેટલો તલસાટ રાખી રહેલું હોય છે એની તને ક્યાંથી ખબર હોય ?

સમજે તો સમજાય તેવું છે. આ જગતમાં કશું જ ગૂઢ કે રહસ્ય જેવું નથી. બધું જ ખુલ્લે ખુલ્લું છે, પરંતુ આપણાં આંખ, દિલ ખૂલ્યાં નથી હોતાં તેથી જે જેવું તેના મૂળમાં છે તેનું આપણને કદી ભાન જાગી શકતું નથી અને જે છે તેનાથી ઊલટી જ રીતનું જેનું તેનું આપણને દર્શન થાય છે અને એને જ આપણે સાચું માની બેસીએ છીએ, પરંતુ આવું બધું તું ક્યારે સમજશે ? તારો જીવનપ્રદેશ આવો બધો હોવો ઘટે.

માબાપ કદીક વઢે કરે અને ધારો કે અન્યાયથી વઢે તો તેથી શું ? આપણો ધર્મ તો એકલાં માબાપને જ નહિ, પરંતુ

જે તે બધાં મળેલાં છે તે સર્વેને જ ચાહવાનો છે. આપણા દિલના પ્રેમમાં કોઈના કંઈ કશા આમતેમ કે આડાતેડાપણાથી કશો ક્ષોભ, ઊણપ, ઓછપ પ્રગટવાં જ ન ઘટે. પ્રેમ એ તો આપણા જીવનનું નવનીત છે. પ્રેમ એ જ જીવનનું સર્વસ્વ છે. પ્રેમ એ જ શક્તિ છે. પ્રેમ એ તો પ્રભુને પામવાનું એકમાત્ર સાધન છે. અને સંસારસાગર તો લગભગ બધા જીવોને ખારો લાગે છે, પરંતુ પ્રેમ વડે કરીને જ એવા સંસારસાગરનું અમૃતઆનંદ અનુભવાય છે. પ્રેમ વડે કરીને જ જીવનમાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલાણ બદલાતાં હોય છે. પ્રેમમાં કોઈનાયે દોષ જોવાપણું હોઈ શકતું નથી. પ્રેમ, દોષ-અવગુણ જોઈ શકે છે, પણ એને મઠારવા કાજે. પ્રેમ તો પ્રેમના સ્વરૂપમાં એકરૂપ જન્માવવાને કાજે જ હેતુરૂપ છે. પ્રેમ છે એટલે તો આ બધું જગત છે. એવા પ્રેમને લાયક તું થાય તો જ મને તો સંતોષ છે.

સ્વજન : મોટા, આપની વાતથી મને ઘણું સમાધાન મળે છે. મને એમ લાગી આવે છે કે આ કીચડમાં હું ક્યાં આવી પડ્યો ?

શ્રીમોટા : તું નાની નાની ક્ષુલ્લક બાબતોમાં પડી જાય અને જીવનની મહત્તા સમજતો ન થાય તો પછી શું આપણે કાદવમાં જ ખરાડાયા કરવું છે ? જીવનમાં જોઈશું તો કાદવમાંથી કમળ કેવું ખીલેલું શોભે છે ! જો જીવનમાં પ્રેમ ખીલી ઊઠે તો આપણું આ જીવન-સાચા ભવ્ય, રમ્ય અને દિવ્ય જીવનની અપેક્ષાએ કાદવ જેવું જ છે, તેમાંથી આપણે કમળની જેમ ખીલી ઊઠીશું. જીવનમાં જો પ્રેમ, પુષ્પની જેમ ખીલી ઊઠે છે તો આપણને આ

સંસારમાં જે અનુભવવાનું મળે છે તે કંઈ ઓર જ હોય છે. એવા પ્રેમભાવને તું કેળવી શકે તો તને જીવનમાં કેટલી બધી મસ્તી પ્રગટવાની છે ! જીવન જીવવામાં કેટલી બધી મસ્તી અને ખુમારી પ્રગટવાની છે ! એવા પ્રેમ વિના આ સંસારવહેવારમાં મેળવવા જેવું બીજું કશું જ નથી. પ્રેમ એ જ સર્વોત્તમ તત્ત્વ છે. ધન, દોલત, વૈભવ, વિલાસ, માલ-મિલકત એ બધું જ પ્રેમ આગળ કશા જ વિસાતમાં નથી. પ્રેમ આગળ તેવું બધું તદ્દન ફિક્કું લાગે છે. સંસારમાં જો કંઈ જ કશું જ મેળવવા જેવું હોય તો તે પ્રેમને કાજે છે. એવા પ્રેમને તું ઓળખતો થાય એ જ મને તો તારા માટે યોગ્ય લાગે છે. અને જીવનનો હેતુ પણ એના માટે છે.

આ બધું કોઈ સમજે કે ના સમજે, કદાચ તું પણ હાલમાં ન સમજી શકે, તેની સાથે મને કશી નિસ્ખત નથી, પરંતુ પ્રભુકૃપાથી કોઈક કાળે તું આવું બધું સમજશે જ એવી શ્રદ્ધા તારા પરત્વે દિલમાં દિલથી રાખ્યા કરી જીવું છું. માટે, આનંદમાં પ્રગટી જજે. ઉદાસ થવું એટલે તો મૃત્યુ. આપણે પંખીની પેઠે સદાય ગગનવિહારી થવાનું છે.

માતાપિતાનું ઋણ

(યૌવનમાં પ્રવેશેલા એક બાળમિત્રને પૂજ્ય શ્રીમોટાએ લખેલો એક પત્ર)

તા. ૨૬-૬-૧૯૬૩

મારાથી તને શિખામણ તો ન દેવાય. હવે તારી ઉંમર મોટી થઈ એટલે આપણે મિત્ર છીએ. આમેય પ્રભુકૃપાથી મેં

તો તારું કહ્યું જ કર્યું છે. તારી કોઈ પણ ઈચ્છા પૂરી કર્યા વિના રહ્યો નથી. તેં ઊંધું કહ્યું હશે તો તે પ્રમાણે કરતાં મને સંકોચ થયો નથી, પરંતુ આજે તું એટલો બધો યાદ આવ્યો કે ન પૂછો વાત. તારી મા તો એમ જ કહે કે મોટાને તો જેમાં ને તેમાં તું જ મહત્વનો, પરંતુ મારે તને આજે એક ઉપનિષદની વાત કહેવી છે.

‘એક ઋષિ હતા. તેમને એક પુત્ર. ઋષિ, દાન કરવા બેઠા. ઋષિ તો જે જે ગાયો દૂધ દેતી ન હતી અને વૃદ્ધ થઈ ગયેલી હતી, તેવી તેવી બધી જ ગાયો દાનમાં દેવા લાગ્યા. ઋષિના પુત્રથી આવું જોયું ન ગયું અને અલબત્ત, નમ્રતાથી પોતાના બાપને કહે, ‘પિતાજી, આપ નબળી અને દૂધ ન દેતી હોય તેવી ગાયોને દાનમાં આપો છો, તેના કરતાં સારામાં સારી, જે ઉત્તમ હોય તેવી ગાયોનું દાન કરો અને સાથે સાથે તેને નિભાવવી પડે તે માટે ઘાસચારો પણ આપો તો તે ઉત્તમ. દાન તો ઉત્તમમાં ઉત્તમ જે હોય તેનું જ કરો અને તે રીતે હું તમારો પુત્ર ઉત્તમ, તો તેનું દાન કોને કરો છો?’ ઋષિ તો ક્રોધે ભરાઈ ગયા અને ગુસ્સાથી બોલ્યા કે ‘જા તારું દાન યમને કરું છું.’ આ જાણી પુત્ર (નચિકેતા) તો યમને ત્યાં ગયો. યમ બહાર ગયા હતા, તેથી, તે ત્રણ દિવસ બારણે પગથિયાં આગળ ખાધાપીધા વિના જ ત્યાં ને ત્યાં બેસી રહ્યો. પછી યમ આવ્યા. તેમણે નચિકેતાને પૂછ્યું તો નચિકેતાએ માંડીને બધી વાત કરી. યમ તેના ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થયા અને કહ્યું કે ‘તું ત્રણ દિવસ મારે ત્યાં એમ ને એમ મારી રાહ જોતો બેસી રહ્યો એટલે તું મારી પાસેથી ત્રણ વરદાન માગ.’

એટલે નચિકેતાએ સૌ પ્રથમ તો વરદાન એ માગ્યું કે ‘મારા પિતા મારા ઉપર પ્રસન્ન થાય તેમ કરો.’

આનાથી આગળની વાત તને લખતો નથી. આપણું શરીર માતાપિતાથી બંધાયેલું છે. શરીર વડે કરીને જ આપણે તે કરી શકીએ. દુનિયામાં બીજા બધાના કરેલા ઉપકારનો બદલો કદાચ વાળી શકાય, પરંતુ માતાપિતાના ઋણનો બદલો તો વાળી જ ન શકાય. હવે તું મોટો થયો છે અને સમજુ થયો છે. એટલે આટલું તને લખ્યું છે. તું નાનો હતો ત્યારે તને કદીક કદીક વાર્તા કહેતો, પરંતુ તે બધું તને યાદ ન પણ હોય. પરંતુ હવે તો તું મોટો થયો છે. એટલે આ વાર્તા તો તને યાદ રહેશે જ. મને પણ જ્યારથી ભગવાનને અનુભવવાને સાધનામાં પડેલો તે પછીથી જ માતાપિતાના ઋણનો સાચો ખ્યાલ આવ્યો હતો, જે તને આજે જણાવ્યો છે. મારી સાથે સાધનામાં જે પડેલા છે, તેમને પણ માતાપિતાના ઋણની હકીકત કહું છું અને તેઓ તેમ સમજતા થયા છે.

પત્ની સાથેનો વહેવાર

સ્વજન : મારી પત્ની અતડા સ્વભાવવાળી છે. એકલા એકલા રહેવું ગમે છે. ઘરમાં મોં ચડાવી ફરે છે અને કંકાસ પણ કર્યા કરે છે. આથી, મને હવે એની સાથે રહેવું ગમતું નથી. હું એને શું કહું તો એ શાંત થાય અને મને પણ શાંતિ મળે.

શ્રીમોટા : તારી પત્નીની બધી હકીકત જાણી. આપણા દિલમાં એના પ્રત્યેનો જે અણગમો હોય અને જે મડાગાંઠો પડી હોય તે જ્યાં સુધી કાયમ રહે ત્યાં સુધી આપણને કદી શાંતિ થવાની નથી. તેના પ્રત્યે પણ સદ્ભાવ કેળવીને તેને

આપણા તરફથી કોઈ જાતનો અન્યાય ના થાય, તે જોવાનો આપણો ધર્મ અને આપણું કર્મ બંને છે. પરણ્યા પછીથી તેનો નિભાવ કરવો તે આપણા પોતાની અંગત જવાબદારી પણ ગણાય. આપણાથી તેની સાથે કદી રહી જ નહિ શકાય, તેમાં આપણે પણ કારણભૂત હોઈ શકીએ ખરા. આપણે તેની સાથે સાનુકૂળતાથી રહી શકીએ તેવા હેતુવાળો સદ્ભાવપ્રેરિત ખરેખરો હૃદયનો પ્રયત્ન તો હજુ આપણે કરી તો શક્યા જ નથી. એટલે આ બાબતમાં હું તને કેવી રીતે મદદ કરી શકું? એનું એકલાપણું એને મૂંઝવણ કરતું નહિ જ હોય તે કેવી રીતે માની શકાય ?

આ બધી બાબત કંઈ એને જણાવવાથી તેને એકદમ શાંતિ મળી જાય કે તેમાંથી મુક્તિ મળી જાય તેવું તો હાલમાં તને કશું સૂચવી શકાય તેવું લાગતું નથી. જીવનમાં જે જે કોયડાઓ ઊપજે છે તેનો નિકાલ કરવાનું કોઈ માનવી કદી યોગ્ય રીતે કરવાનું કરતા નથી.

સ્વજન : ખૂબ અકળાઈ જઉં છું ત્યારે મોટે મોટેથી પ્રાર્થના કરું છું તોય ઉકેલ આવતો નથી.

શ્રીમોટા : માત્ર બરાડા પાડીને પ્રાર્થના કરવી કે બોલવું તે કંઈ પ્રાર્થના ન ગણાય. પ્રાર્થના એ તો દિલમાં થતા રહેતા એકધારા પ્રવાહમાંથી પ્રગટતી જતી ગતિ છે. પ્રાર્થના એ જીવનના અનેક પ્રકારોના કોયડાનો ઉકેલ કરવામાં મદદકર્તા અને પ્રેરણારૂપ પણ બની શકે છે. શાંતિ અને પ્રસન્નતા પણ તેમાંથી કેળવાય છે. પ્રાર્થનાનો ભાવ ઉન્નતગામી છે. જ્યારે પ્રાર્થના કરવાથી આપણા દિલના

ભાવો ઉચ્ચ પ્રકારના થતા લાગે કે અનુભવાય ત્યારે તે પ્રાર્થના સાચી.

તા. ૨૬-૭-૧૯૬૩

ત્યાગની સાચી ભાવના

સ્વજન બહેન: મોટા, સગાંસંબંધીઓ માટે આપણે ગમે તેટલું ઘસાઈએ કે ગમે તેટલું ભોગવીએ અને જતું પણ કરીએ, તોય કોઈને કશી કદર થતી જ નથી. એટલે એમ થાય છે કે શું આપણે ત્યાગની ભાવના રાખીએ-એ રીતે વર્તીએ-એ બધું નકામું જ ?

શ્રીમોટા : આપણા ઉપનિષદનું એક વાક્ય છે કે બધું ત્યાગી ત્યાગીને ભોગવો અને એવો ત્યાગ કરવાની શક્તિ આપોઆપ માનવદિલમાં તો છે જ, પરંતુ ત્યાગનું મહત્ત્વ માનવીનું દિલ ઝંખે અને ત્યાગમાંથી સાચું સુખ ફળી શકે એવી જાગૃત સમજણ માનવીના દિલમાં જ્યાં સુધી પ્રગટી શકી નથી ત્યાં સુધી તે હૈયાના આનંદથી અને ઉમળકાથી ત્યાગ કરી શકતો નથી. જાણેઅજાણે અનિચ્છાએ માનવી એકબીજા માટે ત્યાગ કર્યા વિના રહી શકતો નથી, પરંતુ એવો ત્યાગ તો નાદુરૂટકાનો ત્યાગ છે. માનવીને પરસ્પરને માટે કેટલીયે વાર અને ઘણી વાર બેળે બેળે ત્યાગ કરવો પડે છે અને એવા ત્યાગમાંથી મનમાં વિકૃતિ જન્મે છે અને મનને બળાપો, ક્લેશ, સંતાપ, કોઈ વાર ઉશ્કેરાટ અને અશાંતિ પણ જન્મે છે, 'ત્યાગાત્ શાંતિઃ અનંતરમ્'-ત્યાગથી અનંત શાંતિ જન્મે છે. ઉત્સાહભર્યા ઉમળકાથી અને ઉમંગથી જે ત્યાગ થાય તેમાંથી અનંત સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે-તેવો જ્ઞાનભક્તિયુક્ત હેતુ અને

તેનું જ્ઞાન તે ત્યાગ કરતી વેળા પળેપળ માનવીના દિલમાં ઝબકતું અને ઉપર તરતું રહ્યા કરે તો તેવા જ્ઞાનભક્તિપ્રેરક હેતુથી પ્રેરાઈને જે ત્યાગ બન્યા કરે તેવા ત્યાગનું મૂલ્યાંકન બહુ ઊંચું છે. એવો ત્યાગ જ્યારે પ્રગટે છે ત્યારે મન, બુદ્ધિ અને આપણાં હૃદય વિશાળ, ઉદાર, સહનશીલ અને મળેલા દરેક જીવ પરત્વે સદ્ભાવથી ભરપૂર રહ્યા કરે છે.

આ સંસારવહેવારમાં મળેલાં સંબંધીઓ અનેક પ્રકારની પ્રકૃતિ અને સ્વભાવવાળાં હોવાનાં. પરસ્પરનાં પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ જુદાં જુદાં પ્રકારનાં હોવાથી તેમાંથી આપમેળે સંઘર્ષણ, અથડામણ, અકળામણ પેદા થાય છે. અને તેને લીધે માનવીનું મન વધારે ને વધારે દોદળું બને છે, પરંતુ જો પ્રકૃતિ અને સ્વભાવનો તેના વિજ્ઞાન પ્રમાણે અભ્યાસ કરીએ અને સમજીએ કે પ્રકૃતિ અને સ્વભાવને લીધે આ બધું સંઘર્ષણ થાય છે તો તેવું થવાનું કારણ સામસામી વ્યક્તિઓનાં પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ છે, એ આપણને સહેજે સમજાઈ જાય.

સંસારવહેવારનો ગુણધર્મ જ એવો છે કે તેમાંથી આ પ્રકારની અથડામણ થવાની જ. એટલે એમાંથી જે ઊગરવા ઈચ્છે અને તેમાંથી જેને તરતાં રહેવાનું દિલ થાય અને સફાળા જાગી ઊઠવાની ઈચ્છા થાય તેવા જીવને જ ત્યાગ કરવાનું ખરેખરું દિલ પ્રગટે છે. એવા અથડામણના પ્રસંગમાંથી પોતાને એકમાત્ર શાંતિ જ જોઈએ છે અને તે શાંતિ ટકાવવી છે એવું ખરેખરું જેને દિલમાં પ્રગટેલું છે તેવો જ માનવી સરળતાથી અને ઉમળકાથી ત્યાગ કરી શકશે. એમાંય સંસારવહેવારમાં માનવીને વશેકવશે કે બેળેબેળે પણ ત્યાગ તો કરવો જ પડે

છે, તો પછી માનવી સમજીને, પોતાનાં સુખશાંતિને માટે સમજી સમજીને ત્યાગ કરે તો એવા ત્યાગમાંથી માનવીના જીવનમાં આનંદ અને શક્તિ બંને પ્રગટી શકે. ભાવનાભર્યા દિલના એવા ઉમળકાથી જેનાથી ત્યાગ થાય છે તેમને નવું જીવન પાંગરે છે અને એવા જીવનનો લહાવો કોઈ અનેરો છે. એ તો તે પ્રમાણે જે સમજી સમજીને પોતાના હિત ખાતર તેમ વર્તી શકે છે તેવો જીવ એકલો જ તેને માણી શકે છે.

સમજણપૂર્વકના ત્યાગ વિના સાચું સુખ મળી શકે નહિ. જો આપણે દિલથી સાચા ભાવથી ત્યાગ કરીએ તો સુમેળ, સંપ, સહાનુભૂતિ, ધીરજ, સહનશક્તિ, એકબીજાનાં મન અને વિચારો પ્રતિ ઉદારતા, સહિષ્ણુતા અને આનંદ-પ્રસન્નતા એવા એવા ગુણો જરૂર વિકસી શકે અને ત્યાગમાંથી જીવનનાં નવાં પગરણ એક પછી એક પાંગરતાં જાય. જીવનના સાચા સુખની પ્રાપ્તિ એવા ત્યાગથી છે. એવો ત્યાગ માનવીના મનને હળવુંફૂલ બનાવે છે.

તા. ૨૧-૯-૧૯૬૨

માલિકીભાવ

સ્વજન : મારું પ્રિય પાત્ર મને અણગમતું વર્તે તો મને બિલકુલ ન ગમે. એટલું જ નહિ પણ મને ગમે એમ જ વર્તે એવો માલિકીભાવ મને રહ્યા કરે છે. આ સ્થિતિ સારી ન ગણાય તો આમાંથી કેવી રીતે ઊગરાય ?

શ્રીમોટા : આપણા સ્વજન સાથેનો પ્રેમનો ભાવ શરૂ શરૂમાં ભલે માલિકીનો હોય, પરંતુ ઉચ્ચ પ્રકારનો પ્રેમ કેવા ભાવવાળો હોવો ઘટે તેની જો પૂરેપૂરી સમજણ પ્રગટી હોય

અને તે પ્રકારની સમજણથી વર્તવાની દિલમાં દિલથી ચોટ લાગી હોય તો તેવી ચોટને કારણે આપણાથી પ્રેમની યોગ્ય ભાવના પ્રમાણે વર્તવાનું બની શકે ખરું. જેમ સંસારવહેવારમાં કોઈની ખરેખરી કોઈ કામ માટેની ગરજ પ્રગટી હોય છે તો તેવી ગરજને કારણે સામો માનવી અન્યાય કરે, ચીડ બતાવે કે ગુસ્સો કરે કે અણગમો દર્શાવે તોપણ આપણને ગરજનું ભાન રહેવાથી તે બધું આપણે ગળી જઈએ છીએ. આપણને પ્રેમના ઉચ્ચ આદર્શ પ્રમાણે વર્તવાની હજુ ચોટ લાગી નથી, એટલું આમાંથી મને સ્પષ્ટ સમજાય છે. ચોટ લાગે છે ત્યારે દિલ તેમાં તે રીતે વળગેલું રહી શકે છે.

સ્વજન : પણ માલિકીભાવ સંપૂર્ણપણે એકદમ લય પામી જાય નહિ. છતાં આપ કહો છો એવી ચોટ લાગવી જોઈએ. ઉચ્ચતમ પ્રેમનો અનુભવ કેવી રીતે થાય ?

શ્રીમોટા : ‘માલિકીભાવનો સંપૂર્ણપણે એકદમ કંઈ લય થઈ જાય નહિ.’ એમ તું કહે છે. આપણને પોતાને જ પ્રેમભાવથી વર્તવાની દિલને ચોટ પ્રગટે તે આપણા માટે જરૂરી છે. આપણે પોતે સમજી લેવું ઘટે કે આપણને તેવી ચોટ લાગી છે કે નહિ. અને જ્યારે ખરેખરી દિલમાં દિલથી ચોટ પ્રગટે છે ત્યારે અસલની આપણી મૂળની વૃત્તિમાં કંઈ ધીરે ધીરે સુધારો થતો હોતો નથી. એ તો દિલની ચોટ પ્રમાણેના ભાવ પ્રમાણે ઘણું ખરું તો વર્તવાનું બને. થોડીક ઊણપ રહે ખરી, પણ તેથી કંઈ ઝાઝો એવો ભારે ફરક પડી જતો નથી. આપણે કેવો અને કેટલો પ્રેમ કરવો છે તેવી મર્યાદા ના બાંધી શકાય. અને અમુક રીતે જ

પ્રેમની ભાવનાથી વર્તવું છે તેવી પણ કશી સમજણ ના બાંધી શકાય.

આપણે ઉચ્ચતમ કોટિના પ્રેમની ભાવનાને અનુભવવી હોય તો આપણે આપણા પ્રિયજનના પ્રેમના પાશમાં પૂર્ણપણે ઉમળકાથી બંધાઈ જવું. પ્રેમ પોતે જ સામાનામાં અનુરાગ પ્રગટાવ્યા વિના રહી શકતો નથી. પ્રેમ પક્ષપાતી હોવા છતાં મુદ્દલે પક્ષપાતી નથી અને પ્રેમ દિલની એકતા પ્રગટાવ્યા વિના રહી શકતો નથી. પ્રેમ પોતે એકને ચાહતો હોવા છતાં અનેકને એકીસાથે તેવા જ દિલથી ચાહી શકે છે. એ કેટલાંયના દિલના અનુભવની હકીકત છે. હજી આપણે તો બહુ અધૂરાં છીએ. અને એનું ખરેખરું ઉત્કટ ધગધગતું ભાન આપણને પ્રગટ્યું નથી. આપણને હજુ એનો અસંતોષ પણ પ્રગટ્યો નથી અને તેનો ડંખ પણ સાલ્યો નથી કે સાલતો પણ નથી. આ બધું ખરેખરું પ્રગટ્યા અને સાલ્યા વિના તેમાંથી ઊઠવાનું જરૂર મુશ્કેલ બની જાય ખરું. અને જેના દિલની અભિમુખતા ખરેખરા પ્રેમની ધારણા પરત્વેની પ્રગટેલી છે અથવા તેના પ્રતિ જેની ગતિ કેળવાતી જતી હોય છે અથવા તો જેના પરત્વે એના દિલનું પ્રયાણ શરૂ થઈ ચૂક્યું છે તેવાને સામાન્ય માણસને લાગી આવે એવી નિરાશાના પ્રસંગો તો સાંપડે, પણ તેવી સ્થિતિમાં તે નિરાશાને તાબે થતો નથી. તે તેમાંથી તારતમ્ય પોતા પૂરતું અને સામાના પરત્વે પણ સમાધાનપૂર્વકનું મેળવી શકે છે.

બુદ્ધિથી ભલે એમ સમજીએ કે પ્રેમને ઊંચે પ્રગટવાની લગની લાગી નથી અને ભલે આપણે એમ ઉપરછલ્લી રીતે

કબૂલતા પણ હોઈએ પણ એટલાથી આપણું દળદર ફીટવાનું નથી, તે નક્કી જાણજે. આપણે તો ચડવું છે. જો ચડવાની ચોટ લાગી હોય તો તેનાં પગરણ કંઈક વળી જુદાં હોય.

તા. ૨૦-૧૧-૧૯૬૨

અભિમુખતાનું લક્ષણ

સ્વજન : હવે કોઈ વ્યક્તિ મારા પ્રિય સ્વજનને કોઈ વસ્તુની ભેટ આપે તો દ્વેષ થતો નથી, પણ હર્ષ થાય છે. આ ઉપરથી મારી જીવનની ગતિ ઉન્નત બની ગણાયને ? હું ઊર્ધ્વ જીવન પ્રત્યે અભિમુખ બન્યો ગણાઉંને ?

શ્રીમોટા : આપણા પ્રિય સ્વજનને કોઈ ભેટ આપે તેથી કરીને આપણને આનંદ પ્રગટે તે સારું છે, પણ એનાથીયે વિશેષ તો એ છે કે આપણા દિલના સ્વજનને આપણા કરતાંય વિશેષ ચાહે ત્યારે આપણા દિલને આનંદનો પોરો ચડે છે. અને તેના પ્રભાવથી કે અસરથી કરીને આપણા દિલને તેની ચાહવાની શક્તિને વિશેષ ઓપ ચડે છે. જો દિલની ચાહવાની શક્તિ બઢતી રહે છે એવું થાય ત્યારે જ આપણું દિલ ચાહવાની પરિસ્થિતિમાં પ્રગટ્યું છે એમ સમજાય.

જેને વિકાસ કરવો છે અને ચડવું છે, તેને નાસીપાસની કે હતાશાની પરિસ્થિતિ પ્રગટે ત્યારે પણ તે કદી નિરાશા અનુભવતો નથી, કારણ કે ત્યારે તેનું મુખ હંમેશ ઊર્ધ્વા-રોહણની દિશામાં જ પ્રગટેલું રહ્યા કરે છે. તે પડે ખરો પણ તેવા પડવાથી કરીને તેને ઉદ્યમની ગતિની પરાકાષ્ટામાં મંદતા પ્રગટતી નથી.

એવી પરિસ્થિતિમાંથી જીવનનો સાધક વિશેષ પ્રેરણા અને

બળવાળો અને વિશેષ જુસ્સાથી કૂદકો મારનારો પ્રગટે છે, એવી છે અભિમુખતાની સાચી ખૂબી.

તા. ૧૪-૧૧-૧૯૬૨

અવગુણ - ઊણપને ન વાગોળાય

સ્વજન : અમે તો પામર જીવો છીએ. અમારામાં અનેક દોષો છે, પણ એ દોષોમાંથી હઠાતું નથી. એ દોષોનું નિવેદન કરીએ તોય ઠેકાણું પડતું નથી. હવે શું કરવું ?

શ્રીમોટા : આપણી પામરતા તો ભગવાનની આગળ છે અને ભગવાન વિશેની હૃદયમાં હૃદયથી સાચેસાચી હેતુપૂર્વકની સભાનતાયુક્ત ભાવના પ્રગટ્યા વિના જીવને પોતાની પામરતાનું કદી ભાન પ્રગટી શકતું જ નથી, તે અનુભવની હકીકત છે. બાકી, આપણે શબ્દોમાં બોલીએ તેનો કશો અર્થ નહિ.

પોતાના સ્વભાવની, દોષની, અવગુણની પામરતા ગાયા કરવી અથવા તો એવું વાગોળવું તે માનવીને ગૌરવ નથી અર્પતું. તેનાથી તેનું હિત પણ સધાતું નથી, બલકે અહિત થાય છે. પોતાનું તેવું કંઈક સમજવાથી કરીને તેના દિલમાં તેની સભાનતા જાગીને પોતાનામાં જો તે વળી શકે એવી પ્રભુકૃપાથી દશા પ્રગટે તો તો ઉત્તમ. માટે, પોતાનું આત્મનિવેદન કે પૃથક્કરણ જે કરવાનું છે, તે તો તેમાંથી ઊઠવા માટે. બાકી તો દોષને, અવગુણને, ઊણપને, એવા કશાક નિમ્નગામી સ્વભાવની ટેવને કદી કોઈ કાળે વાગોળવાનું કરવું જ નહિ. એથી તો આપણે પોતે જ વરવાં લાગીએ છીએ અને કેટલીક વાર તો બીજાનાં દિલમાં આપણા વિશે સંદેહ પણ જાગે. આ

તો એક માનસશાસ્ત્રીય હકીકત લખી છે. આમ હોય તો આમ બની શકે, એવાં કેટલાંક નિદાન માનસશાસ્ત્રની રીતે આપણા માટે જો કોઈ તારવે તો તે દોષપાત્ર ના ગણાય. ભગવાનની કૃપાએ એક કાળે તો ઊઠવાનું જ છે, એવી શ્રદ્ધા મારા દિલમાં પાકી છે.

તા. ૨૯-૭-૧૯૬૩

દ્વંદ્વનો હેતુ

સ્વજન : હું મારા સ્વભાવદોષને જાણું છું, છતાં એનાથી ઉપરવટ થવાનું નથી. પ્રભુપ્રત્યે અભિમુખ થવાનું મન થાય છે, પણ પાછું વિસારે પડાય છે. આવું બનવાનું કારણ શું ? આમાં મારી ખામી ક્યાં છે ?

શ્રીમોટા : આપણને આપણી પ્રકૃતિના દોષોનું જે ભાન થાય, તે તેના સ્વીકારનો હેતુ તેની ઉપરવટ જવાનો હોવો ઘટે. એવું ભાન પ્રગટ્યા વિના અને તે પરત્વેની એવી ઉત્કટ વેદના પ્રગટ્યા વિના કે ડંબ્યા વિના કે તેનો ખરેખરો હૈયાનો પસ્તાવો પ્રગટ્યા વિના તેનાથી ઉપરવટ થવાનું શક્ય બનતું નથી. જે તે બધું આપણે સમજી સમજીને હેતુપૂર્વક કરવું.

જગતમાં આપણે દ્વંદ્વની રચનામાં છીએ અને દ્વંદ્વની સ્થિતિમાં છીએ. માટે જ ચેતના પરત્વેની આકાંક્ષા અથવા તો અભિરુચિ કે જિજ્ઞાસા આપણામાં જન્મે છે. એ જ એનો માનવીને મોટામાં મોટો કૃપાપ્રસાદ છે. જે કોઈ જીવી જાણે છે તે જ એવા કૃપાપ્રસાદની ખરી મહત્તા અનુભવી શકે છે. જેને કંઈક મેળવવાનો ખરેખરો હૃદયનો થનગનાટ પ્રગટેલો છે એવો જ એકમાત્ર જીવ તે પ્રકારના જીવંત પ્રયત્નમાંથી આનંદનો

રસ પામી શકે છે. જે જીવને રસનું ભાન પ્રગટે છે તે જ તેમાં ને તેમાં પ્રેમથી વળગેલો રહી શકે છે. એટલે આપણાથી જે કંઈ પ્રયત્ન બને તેમાંથી આપણને ઉમળકો પ્રગટ્યા કરે તો તે પ્રયત્ન સાચી દિશાનો છે, તેમ સમજવું.

તા. ૧-૧-૧૯૬૩

ધાર્યું ન બને ત્યારે

સ્વજન : મારું ધાર્યું ન થાય ત્યારે હું નિરાશ બનું છું. ક્યારેક સાંસારિક અડચણો ઊભી થાય છે ત્યારે ભાઈબહેન વચ્ચેપણ મનદુઃખ થઈ જતું હોય છે. આવી પળે કેવી ભાવના દઢાવવી જોઈએ ?

શ્રીમોટા : જગતમાં આપણે ધારીએ તેટલું અને તેવું કદી બનતું હોતું નથી. જેની આપણને બહુ ગરજ તેની બીજાને તેટલી ગરજ હોઈ શકે નહિ. તેથી, આપણે કોઈ પણ બાબતમાં નિરાશ ના થવું ઘટે. આપણે આપણાથી બને તેટલા પ્રયત્ન કરવા. પ્રયત્નમાં નાસીપાસ ના થવાય તેની તો ઘણી ઘણી કાળજી રાખવી. કોઈ ને કોઈ રીતે આપણે ઉત્સાહ ટકાવી રાખવો. આપણું ધાર્યું ના થતાં આપણે એકદમ નિરાશ થઈ જઈએ, તો તેથી આપણને જ ગેરલાભ છે. વસ્તુ, પ્રસંગ કે ધાર્યું મળવાની સ્થિતિ એ બધાનો આધાર એકલા આપણા પુરુષાર્થ ઉપર હોતો જ નથી.

તમારાં ભાઈબહેનનો જે ભાવ છે તે ખરેખર આ સંસાર-વહેવારના માનવીઓનું જીવન જોતાં કોઈ અનોખા પ્રકારનો છે અને તેનું મૂલ્યાંકન મારા મનથી તો ઘણું મોટું છે, પરંતુ કેટલીયે વાર મેં જોયું છે કે સાંસારિક નાનીમોટી અડચણો અને

વિટંબશાઓથી પરસ્પરનાં મનદુઃખ અનુભવાતાં હોય છે. આ છે માનવજીવનની નબળાઈ. જીવનમાં મળેલાં સારાં તત્ત્વોને અનંત કાળ સુધી તેની સારપને સંગ્રહી રાખીને તેની સુગંધમાં સતત સર્યા કરવાનું બહુ જ થોડા જીવોમાં બની શકે છે. જીવન આનંદને માટે છે, આનંદ વિના જીવનનો કશો જ અર્થ નથી. જે તે બધાં આનંદને માટે મળેલાં છીએ. આ જો સમજીએ તો જીવનમાં બીજી આડીતેડી કેટલીક હકીકતો છે અથવા તો નીપજે છે તેને આપણે કશું મહત્ત્વ ના આપીએ. જ્યાં ત્યાંથી જીવનના આનંદને જ મહત્ત્વ આપીએ અને એ જ એની જ પ્રેરણાથી આનંદને જ મેળવ્યા કરીએ ત્યારે જ સાચું જીવ્યું યથાર્થ.

તા. ૫-૭-૧૯૬૩

સંઘર્ષનાં મૂળ

સ્વજન : મોટા, આપ જાણો છો કે અમે ઘરમાં ત્રણ વ્યક્તિ છીએ. એમ છતાં અમારાં પરસ્પર વચ્ચે ઘણી વાર ઝઘડો થાય છે. વળી, જો બીજાં બેચાર સગાં આવી પહોંચે તો મારા મનમાં ઘણો જ સંઘર્ષ થાય છે. આમ ન થાય એ માટે મારે કેવી રીતે રહેવું-વર્તવું ?

શ્રીમોટા : આપણા પોતાના મનને જે ઘર્ષણ કેટલીક વાર જન્મે છે, તેનાં ઘણાં કારણો હોય છે.

ઘરમાં બેચાર વ્યક્તિઓ ભેગી થાય અને તદ્દન સાથે રહેવાનું બને ત્યારે આપણા મનમાં અનેક રીતે ઘર્ષણ થતાં હોય છે. તદ્દન સાચી રીતે ઘર્ષણ કયા કારણથી થાય છે તે ખોળી કાઢવું. જો આપણે ખોળવા મથીએ તો કારણ આપણને જડે ખરું. કાર્ય પરત્વેની કાળજી, સંભાળ તેને યોગ્ય વ્યવસ્થિતપણે કરવું.

કર્મ પરત્વેની હૈયાસૂઝ તથા સંસારવહેવારમાં જે તે બધાં મળેલાં છે, તેમના પરત્વે વર્તવાની કળા-આ બધું આપણે તપાસવું જોઈએ.

મારી પાસે મારા જીવનના ઘણા દાખલા છે. પેટલાદમાં સાતઆઠ નોકરોની વચ્ચે રહેવાનું અને ઘરના મૂળ માલિક અને તેમનાં સગાંસંબંધીઓ ઉપર તો કર્મ પરત્વેના મારા ગુણના કારણે હું વહાલો થઈ પડેલો. એના કારણે મારા તરફ બધાંને અદેખાઈ જાગેલી અને મારે ઘણું સહન કરવું પડ્યું હતું. ઘરના મૂળ માલિક અને તેમના સંબંધીઓનો ભાવ મેળવવો મારે માટે જરૂરનો હતો. જો તેમ ના કર્યું હોત તો તે ઘરના નીચલા દરજ્જાના માણસોને મારા પ્રતિ અદેખાઈ અને ઈતરાજી ના પ્રગટી શકી હોત. એટલે બધાંએ ભેગાં મળીને ઘરના માલિક અને સગાંસંબંધી આગળ કેમ કરીને હું ભોંઠો પડું અને મારી નાલેશી થાય તેવું કરવાને પણ ઘણા પેંતરા કરેલા, પરંતુ એકમાત્ર પ્રભુકૃપાથી બચી શકાયેલું. તેનું કારણ કે મારા હૃદયનો ખરેખરો ભાવ ઘરના મૂળ માલિકનો ભાવ મારા ઉપર વિશેષ જાગૃત રહે તે હતો. મને આગળ વધવા માટે મદદ મળ્યા કરે તે પણ મારા માટે જરૂરી હતું. એટલે ઘર્ષણ થાય તો તેનાં મૂળ કારણો આપણા પોતામાં હોય છે. બીજાને લીધે તેવું થાય છે, તે અજ્ઞાન છે.

ઘણીયે વાર માનવીનામાં જે જે બધાં સાથે મળેલાં છે, તેના કરતાં પોતાની કોઈ રીતની ઊણપ, ઓછપ અથવા તો વહેવાર, વર્તન, કળા કે એકબીજાને કારણે કરીને જે

લાઘવગ્રંથિ જાગતી હોય છે, તેના કારણે તેમ બની શકે ખરું. આ તો ઘર્ષણનો ઇતિહાસ મેં કહ્યો.

અમારે માટે તો તમે ત્રણ જણ એક ત્રિપુટી છો. ઘરની માલિકી પણ આપણે ત્રણે જણાંની ગણવી અને સમજવી. આપણી પોતાની એકલાની કે બે જણની માલિકી કદી ના ગણવી. અને આપણે તો ઊલટું, માલિકીપણાનું ભાન છોડતા જવાનું છે. ઘરમાં જે તે બધું આપણું ધાર્યું થાય તેવી મડાગાંઠ પણ કદી મનમાં રાખવી જ નહિ, કેમ કે આપણે અહમ્ને તો છોડવું જ છે. આપણા બધામાં અહમ્ તો ભર્યું પડ્યું છે. માનવીમાત્ર જો પોતાના જ દોષો જોવાનું અને પોતાના જ સ્વભાવનું પૃથક્કરણ કરવાનું કર્યા કરે તો તેનું મૂળ કારણ તેના પોતાનામાં તેને જોવાનું મળશે. કેટલીક વાર કેટલાક માણસોને આવું પોતાના સ્વભાવની ઊણપો-ઓછપો તેવા પ્રકારની વહેવારવર્તનની ઊણપ લાગવાથી પણ તેમનામાં લાઘવગ્રંથિ જાગે છે તેવો મારો અનુભવ છે અને તેથી પણ તેમનામાં ઈર્ષ્યા, અદેખાઈ વગેરે જાગી શકવાનો સંભવ હોય છે. મને તેવા અનુભવમાં આવેલા દાખલા તને ટાંકી શકું એમ છું, પરંતુ તેનાં મારે નામ દેવાં પડે અને તે હું ટાળવા માગું છું.

ઝીણી ઝીણી બાબતોનું ટૂંપણું કહેવાનું અને સાંભળવાનું કોઈને દિલ ના હોય તો તેથી આપણે બીડાઈ જવાનું ના હોય. ધારો કે આપણને કોઈ ઊંધું સમજે, પરંતુ આપણો તેમના પરત્વેનો ખરેખરો દિલનો ઊંડો ભાવ ખૂબ ખૂબ નિર્મળ નીતરતો વહ્યે જાય તો અંતે તો વિજય આપણો જ છે, તે નક્કી સમજજે. આ બધું તું યોગ્યપણે સમજી શકે માટે કહું

છું, પણ આથી કરીને તું ઊંધું સમજીશ નહિ. કેટલીક વાર મારે તો તેમને બરાબર સ્પષ્ટ કહેવાનું બની શકતું હોતું નથી, કારણ તેમ કહેવા જતાં કોઈ વ્યક્તિ તેને બરાબર યોગ્ય અર્થમાં ઘટાવી શકતી નથી તેવો પણ મારો અનુભવ છે. મેં તો તને પ્રભુકૃપાથી ખુલ્લા દિલે કહ્યું છે. જેથી, તું બરાબર સમજી શકે.

તા. ૧૨-૯-૧૯૬૩

ચાહવાની કળા

સ્વજન : મળેલાં સગાંસંબંધીઓ પ્રત્યે સદ્ભાવ ટકી રહે અને વૃદ્ધિ પામે-આપ સૌને ચાહવાનું કહો છો, તે વાત બરાબર સમજાવોને !

શ્રીમોટા : આપણે હૃદયથી હૃદયમાં ચાહવું છે. આપણે દિલથી જેને ચાહવું છે, તે ચાહવાની ભાવનામાં શરત હોઈ શકે પણ નહિ. ચાહવાની ભાવનામાં કોઈ માંગ-demand-પ્રગટે તો ચાહવાની ભાવનામાં ઊણપ જન્મે. ખરેખરું ચાહવાનું તો મુક્ત દિલ જ કરી શકે. આપણે જે ભાવથી આપણા સ્વજનને ચાહવું છે તેવા ચાહવાપણામાં આપણી અને તેમની બંનેની મુક્તિ છે.

ચાહવું એટલે પરસ્પરના દિલને પરસ્પરના દિલથી એકમેક થઈ ઓતપ્રોત થઈ એકબીજાના દિલમાં હળવું, મળવું, ભળવું અને ગળવું. પરસ્પરના જીવનનું વ્યક્તત્વ નોખું નોખું અને જુદી જુદી દિશાના પ્રવાહનું હોવા છતાં બંનેનું દિલ એકબીજા પરત્વે સદ્ભાવે સમભાવથી પ્રવર્ત્યા કરે તેવું તો સદ્ભાવભર્યા સમભાવમાંથી જ પ્રગટી શકે. દિલને દિલથી

ચાહવાની ઉત્કટ ભાવનામાંથી જ હૃદયમાંથી આવો નીતરતો સદ્ભાવ પ્રગટી શકે છે. સદ્ભાવની પ્રથમ ભૂમિકા ચાહવા-પણાની સ્થિતિમાંથી પ્રગટે છે. કોઈને દિલથી ચાહ્યા વિના તેના પરત્વે સદ્ભાવ આપમેળે પ્રગટી જવો તે કઠી શક્ય હોતું નથી. એટલે જ હૃદય હૃદયથી ચાહવાનું જો બની શકે તો રાગદ્વેષ પણ મોળા પડે. ખરેખરા ચાહવાપણામાં આશા-અપેક્ષાને પણ સ્થાન હોતું નથી. આપણે આપણું ચાહવાપણું આપણા લક્ષમાં જીવતુંજાગતું, તરવરતું અને તરતું રાખ્યા કરીએ એ જ દિલની અભિલાષા અને પ્રાર્થના.

તા. ૪-૧-૧૯૬૩

વિરોધ વેળાએ

સ્વજન : મોટા, આપણે ગમે તે રીતે પ્રેમભાવથી વર્તીએ છતાં પણ એવા સ્નેહભાવભર્યા વર્તન સામે પણ વિરોધ કરવામાં આવે તો શું કરવું ? હું તો ખુલ્લા દિલથી જે કોઈને કહેવાનું કહું છું. મેં તો કહ્યું છે કે મારો જીવનમાર્ગ મેં બદલ્યો છે, તોય કોઈને અસર થતી નથી.

શ્રીમોટા : આપણી સામે આપણા વર્તનનું ચિત્ર સ્પષ્ટ, સુરેખ અને નિશ્ચિત આલેખાયેલું હોય અને તે પ્રમાણે વર્તાવાની આપણા દિલમાં નિશ્ચયપૂર્વકની અભિલાષા હોય અને તેવા વર્તાવ પરત્વે જો ખરેખરો દિલનો ઉમળકો પ્રગટેલો હોય, ભાવ જાગેલો હોય તો ભલેને તેવા વર્તાવના વર્તન પ્રતિ ગમે તેટલો વિરોધ પ્રગટે તોપણ વિરોધ પ્રગટાવનાર પરત્વે સદ્ભાવની ભાવના જીવંત રાખીને જે વર્તન આપણે કરવું યોગ્ય અને ઉચિત છે, તે જ વર્તન આપણે પ્રભુકૃપાથી કર્યા જઈશું.

પ્રભુકૃપાથી આપણા સ્વજને ખુલ્લા દિલથી વાત કરી તે ગમ્યું. તેઓ પ્રેમથી અને દિલથી ખુલ્લા થતા જાય એવું આપણું સુહૃદભર્યું તથા તેમના પરત્વે આપણા દિલનું વારી વારી જઈને ન્યોછાવર થવાની આપણા દિલની ભાવનાથી પાકતું જશે તેમ તેમ તેઓ જરૂર વધુ ખુલ્લા થતા જશે. અને તો તારે પણ તારા દિલના ખુલ્લાપણાથી આ વિષય પરત્વે વાતો કરવી. હવે કશો અંતરાય હોવો ન ઘટે.

સમાજમાં બંને કુટુંબની વ્યક્તિઓમાં જે બધી સમજ અને વાતાવરણ છે તેમ છતાં આપણા દિલની તેમના પરત્વેની આપણા હૈયાના વર્તનથી ભાવનાનું ખરેખરું સ્વરૂપ કેવું છે, તે પણ તેમને જણાવી દઈએ. દિલનો ભાવ જેમ જે પ્રગટેલો હોય છે તે આજ નહિ તો કાલ છતો થયા વિના રહેવાનો નથી. તે આપમેળે બોલી દે છે. એટલે આપણા દિલના ભાવમાં જેટલી સચ્ચાઈ, પ્રમાણિકતા, વફાદારી, પ્રેમની ભાવનાવાળી આર્તતા અને આર્દ્રતા-આ બધા ગુણો જેટલા પ્રમાણમાં કેળવાશે તેમ તેમ તેમના પરત્વેના વર્તનભાવમાં આમૂલાગ્ર ફેરફાર થયેલો આપણે પોતે અનુભવતા રહીશું. કોઈની ઉપર અસર પાડવા માટે આપણે તેમ કરવાનું નથી. તેની અસર નહિ જ પડે તેમ પણ કહેવાનું તાત્પર્ય નથી, પણ આપણે એવું ઝંખવાનું ન હોય. આપણે તો આપણા ધર્મના પાલન માટે તેમ કરવાનું હોય.

તા.૮-૧-૧૯૬૩

કર્મ પાછળની ભાવના

સ્વજન : જીવનમાં ઊંચી ભાવના કેળવવા માટે કર્મ

કેવી રીતે કરવાં ? કેવી ધારણા રાખીને કર્મ આચરવાં ? આપણા એવા ભાવનાભર્યા કર્મથી બીજાને અસર થાય ખરી ?

શ્રીમોટા : આપણે જે વર્તન કરવાનું રાખીએ એ વર્તનની શ્રેષ્ઠતા-યોગ્યતા ઉચ્ચ ભાવનાને સાનુકૂળ હોય અને ગતિ કરાવનાર હોય એની જ્યારે આપણને પ્રતીતિ થઈ જાય અને તેમાં વળી જ્યારે દિલ પ્રગટેલું હોય અને દિલનો સહજ ઉમળકાભર્યો સાથ અને સહકાર હોય ત્યારે તેવું વર્તવું સામાન્ય જીવને માટે ઘણું કપરું હોય. તેવા કપરા સંજોગોમાં પણ ઉપલા પ્રકારના જીવને તો તેવું વર્તવામાં ઉમળકો પ્રગટે છે.

જે વર્તવામાં આપણને આનંદની લહરી ઘૂટે અને જે વર્તન આપણને જીવનની અભિલાષાઓમાં ઉન્નતિકારક પગલાં પડાવી શકે, જેમાંથી ભાવનાની ફોરમ પાંગરે તેવું વર્તન એ જ ખરું કર્મ છે. તે કર્મ પણ પ્રભુપ્રીત્યર્થની ભાવનાથી જ કરાયે જાય અને તેવાં કર્મ વડે જીવનપુષ્પ ખીલે અને તેનો ભગવાનનાં ચરણકમળે અર્ધ્ય અપાય તો તેવા પ્રકારની સમર્પણ-પુષ્પાંજલિ એટલી બધી તો ભગવાનને વહાલી છે કે એવા પ્રકારના ભક્ત ઉપર તે વારી જાય છે. જે કર્મ દિલના એવા ભાવ-વારિથી સિંચાયેલું હોય છે અને જે કર્મથી હૃદયમાં જીવનની ઉન્નતગામી શ્રેણીઓ ઉપર ડગ માંડવાનું થયા કરતું હોય છે અને જે કર્મમાં નિશ્ચયનો રણકાર અને ટહુકાર પ્રગટેલો હોય છે અને જે કર્મની ભાવનામાં એકલી માત્ર પોતાના જ જીવનના વિકાસની જીવંત ધારણા પ્રગટેલી રહ્યા કરતી હોય છે, તેવું કર્મ જીવનને તારનારું નીવડે છે. તેવાં કર્મમાં જે જે જીવ સંકળાયેલ હોય તે જીવ પણ જો તે કર્મના હાઈમાં ઉચ્ચ

ભાવનાના ક્ષેત્રની ભાવનાની અસરથી પ્રેરાઈને જો તેવું કર્મ ધારો કે ના બનતું હોય તોપણ આપણા હૃદયની તેમના પરત્વેની તેવા કર્મની ભાવનાની ઉત્કટતા પ્રગટતાં પ્રગટતાં તેના દિલ ઉપર આપણાં તેવાં કર્મથી આપણા પરત્વે તેને તેવા હૃદયની એક એવા પ્રકારની મુક્તતાની ફોરમ પ્રગટાવેલી તે અનુભવે છે અને આપણને પણ એની અસર પ્રગટે છે. આવાં કર્મમાં જે જીવ સાથે સંકળાયેલા હોઈએ તે બંને જ્યારે પરસ્પર દિલની મુક્તતા અનુભવે ત્યારે જ આપણે સાચી રીતે એકબીજાની નજીક પ્રગટતાં હોઈએ છીએ.

કર્મ તો જડ છે, એને જીવંત કરવાનું છે. હૃદયની ભાવના વડે કર્મમાં આદિ, મધ્ય અને અંતમાં જીવનધ્યેય પરત્વેની ભાવના અને તે કર્મનો હેતુ આપણા દિલમાં એકધારો જીવતો રહ્યા કરે તો જ કર્મમાંથી ઊઠતાં બીજાં અનેક વલણોનાં પાસાંઓમાં તે કર્મની ગતિ પ્રભુકૃપાથી એકલક્ષી જ રહ્યા કરે છે. કર્મ એ જીવનઘડતર માટે છે એવું જેને ભાન પ્રગટે છે, તે કર્મથી તરી શકે છે. જેને જીવંત અને એકધારું ચેતનાત્મક જાગૃતિવાળું ભાન પ્રગટે છે તેવો જીવ કર્મને ભાવનાના સપ્રમાણમાં તથા ભાવનાના હૃદયના આધારે રાખીને આચરવાની કળામાં કુશળ બનતો જાય છે. એવી પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વકની ચેતનાત્મક સભાનતા જ્યારે પ્રગટે છે ત્યારે જ કર્મમાં કુશળતા જાગવા માંડે છે અને એવી કુશળતા જન્મવા માંડે તો જ સમજવું કે કર્મ ભાવનાથી પ્રગટ્યા કરે છે ખરું.

તા. ૧૨-૧-૧૯૬૩

વૃદ્ધાવસ્થાની વ્યથા અને એના ઉકેલની દિશા

એક વૃદ્ધ સ્વજને પૂજ્ય શ્રીમોટાને પોતાના દિલની વ્યથા વ્યક્ત કરતો પત્ર લખીને આપેલો. એ પત્ર નીચે પ્રમાણે છે :-

હવે શરીર પણ નબળું થતું જાય છે એ અનુભવ્યું. ઘરનાં સ્ત્રી, પુત્ર વગેરે સૌને મારા ઉપરથી પ્રેમ ઊઠી ગયો છે એવું હું અનુભવું છું. વૃદ્ધાવસ્થામાં આવું બને એમ સૌ મહાન પુરુષો કહે છે. તમે પણ કહો છો. અને મારે કોઈના ઉપર નારાજ ન થવું અને સૌના ઉપર પ્રેમ રાખવો એમ આપ કહો છો. ગમે તેવું અયોગ્ય વર્તન કરે તોપણ આપણે નારાજ ન થવું, પણ સામાને રાજી રાખવા પ્રયત્ન કરવો તે યાદ આવે છે. છતાં તેનો અમલ કરી શકતો નથી. કેટલીક વાર સહન કરી લઉં છું, પણ મન રાજી થતું નથી. દુઃખી થાય છે, કારણ કે ટેવ પડી છે. છતાં આપનાં વચનો પ્રમાણે કરવા પ્રયત્ન કરું છું. પણ તે બધી મારી ભૂલ જ ગણાય. હું હજી લાયક થયો નથી. નાનપણથી પડેલી ટેવો હજી જતી નથી.

મારા કોઈ પૂર્વના યોગે આપના જેવા સાચા જીવનમુક્ત સંત મળ્યા છતાં આ જીવ તો નઠોર જ રહ્યો. આપે મને પાંખમાં લેવા ઘણા પ્રેમથી, હૃદયના ઉમળકાથી પ્રયત્ન કર્યા છે, તે હવે યાદ આવે છે, પણ આ જડ જીવ તે વખતે આપને સમજી શક્યો નહિ. પૂર્વના યોગ હશે તે આપના ઉપર મને નિરંતર પ્રેમ રહ્યા કરે છે. કંઈ પૂર્વથી પાષાણવૃત્તિવાળું હૃદય ઘડાયેલું. આપે ઘણા જ પ્રેમ અને ઉમળકાથી મારો ઉદ્ધાર કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને આપ તો હજી એવા જ છો.

મારા દુર્ભાગ્યે મને નબળા હૃદયનો સંગી મળ્યો. હું કંઈ વિચાર દર્શાવું તે ભાંગી નાખે. મેં હૃદયથી વિશ્વાસ મૂક્યો એમાં મેં ભૂલ કરી, પણ હવે શું થાય ? છોકરાંઓને એને સોંપી દીધાં. એમ મેં ભૂલો ઘણી કરી. હવે સુધારી શકવાની મારામાં શક્તિ નથી. હવે મારો સાચો આશરો જો કોઈ હોય તો તમે છો. મેં તમારા કહેવા પ્રમાણે કંઈ કર્યું નથી, તેની હું હૃદયથી માફી માગું છું. હું પ્રાર્થના કરું છું, સ્મરણભાવ કરું છું, પણ મારામાં પ્રેમ નથી. તેથી, ભાવ જાગતો નથી. મારામાં ભાવ જાગે, પ્રેમ જાગે, સહનશીલતા જાગે, એટલી કૃપા માગું છું.

તા. ૧૩-૫-૧૯૬૩

શ્રીમોટા : તમારા કાગળમાં તમે ખુલ્લા દિલે લખ્યું છે, તે જાણીને રાજી થયો.

બાળપણ અને ઘડપણ

જિંદગીમાં બાળપણ અને ઘડપણ તે બંને દશામાં આપણી કોઈ બરાબર યોગ્ય સંભાળ રાખનાર હોય, પ્રેમ કરનાર હોય, ચાહનાર હોય તો ગમે. આપણા તરફ બધા મમતા રાખે તેવું બધાં બાળકને ગમે અને ઘડપણવાળાને પણ ગમે. બાળકને તો સૌ કોઈ ઉપર પ્રમાણે કરતું હોય છે. બાળકને તેમ કરે છે, કારણ બાળક તે લોકોની સાથે મૂકપણે વર્તે છે. તેમની સામેના કોઈ આઘાત પ્રત્યાઘાતને સંવેદનશીલપણે વ્યક્ત કરતું નથી. અમુક ઉંમરના બાળકને કોઈનાય પરત્વે કોઈ પણ પ્રકારની નકારાત્મક કે રચનાત્મક લાગણી જન્મેલી હોતી નથી. જ્યારે ઘડપણવાળાને તો ગમા-અણગમા પણ વધે છે. તેની

માન્યતાની ગ્રંથિ વિશેષ મજબૂત થઈ હોય છે કે થતી હોય છે. પોતાની આવડત, ડહાપણ, વહેવારકુશળતા અને હોશિયારીનો ખ્યાલ તેને વધારે પડતો આગળ આવે છે. એ જ માપથી બીજાઓને માપે છે.

નવો વળાંક

જગતમાં પોતાની રીતે બધું ચાલવું જોઈએ તેવું કદી બની શકતું નથી. વિવિધતા તો રહેવની જ. ઘડપણ થયું એટલે આપણે બધાંની નજરમાંથી ઊતરી જઈએ છીએ તેનું કારણ આપણે પોતે જ છીએ. આપણે જો બાળકની રીતે તેમની સાથે વર્ત્યા કરીએ તો બાળક પ્રત્યેનું જેવું વર્તન હોય છે તેવું જ વર્તન આપણી પરત્વેનું બને તેવું જરૂર રહે. ઘડપણમાં આપણા પોતાના ખ્યાલો તથા આગળપાછળના બનાવો-પ્રસંગો, વ્યક્તિઓ વગેરે પરત્વેનું, આપણા પરત્વેના તેમના વર્તન વિશેનું આપણું સભાનપણું વૃદ્ધાવસ્થાના ગાળામાં આપણને સવિશેષ સંવેદન પ્રગટાવે છે. ઘડપણમાં નબળાઈ પણ વધે છે. તેથી, અગાઉનો શાંત સ્વભાવ એ બધામાં પણ થોડોઘણો ફેર પડે તથા આઘાત અને પ્રત્યાઘાત થાય છે. તેથી કરીને જે લાગણી પ્રગટે છે તે બીજા પ્રકારની કે જ્ઞાનતંતુઓની કે એવા પ્રકારની નબળાઈને કારણે તેનું આપણને વધારે લાગી આવે છે. તેવા જ પ્રસંગો યુવાનીના ગાળામાં બન્યા હોત તો ત્યારે આપણે તે પરત્વે ઝાઝું લક્ષ આપ્યું ન હોત. તમે તો સમજી શકો છો એટલે આ બધું મારું સમજી શકશો.

સમતાધારક મૌન

આપણે તો ઘડપણ-બાકીનું આયુષ્ય મૂંગા મૂંગા સમતા

ધારણ કરીને, ભગવાનના સ્મરણમાં ગાળ્યા કરીએ તે જ આપણે માટે ઉત્તમ છે. કોઈ આપણી દરકાર રાખે કે ન રાખે તેનો લેશમાત્ર વિચાર પણ પ્રગટવા ન દેવો. જ્યારે પ્રગટે ત્યારે મનને સાંત્વન આપી તેનું સમાધાન કરવું. ત્યાં સુધી ઘરમાં ઘરનાંની સાથે ઝાઝી માથાકૂટમાં ન ઊતરવું. પોતાના આગ્રહોને, મંતવ્યોને અને અક્કલ-હોશિયારી-જ્ઞાનને તથા આવડતને કદી આગળ પડવા દેવાં નહિ, કારણ કે તેમ કરીશું તોપણ તે પ્રમાણે કોઈ વર્તવાનું નથી. આપણે મૂક રહીશું અને બધાંની સાથે સદ્ભાવ તથા પ્રેમ રાખીશું અને તેમની સાથે વિનોદભાવે તેમને આનંદ પ્રવર્તી શકે તેવું વર્તન રાખીશું તો આપણે તેમના આનંદનું કારણ થઈ પડીશું. ઘરમાં બાળકોને આનંદ થાય તેવી વાર્તાઓ કહીએ અને એ રીતે ઘરના વાતાવરણને આનંદમાં રાખવાનો આપણો સજાગ પ્રયત્ન હોય તથા ઘડપણમાં આપણને હવે કશું મહત્ત્વ ન મળે તેનો વાંધો નહિ, પણ આપણે તેને સમજણ વડે કરીને ઘરમાં બીજાને વધુ ને વધુ મહત્ત્વ અપાવ્યા કરવાનું ચાહીએ.

નવો ચીલો

આપણે હવે ઘડપણનો ગાળો જીવવાનો નવો ચીલો પાડીને જીવવાનું છે. આપણે સાચે જ એકલરામ છીએ તે હકીકત આપણે ભૂલ્યા અને મમતા, કામ, ક્રોધ, મોહ આદિમાં ફસાયા. તે એકના અનેક થયા. હવે તે અનેકપણામાં આપણે રાગાદિકપણાથી વિક્સેલા તે જ આપણે પોતે પોતાના જ સર્જનથી કરીને - આપણા પોતાના જ રાગેથી કરીને આપણે પોતે દુઃખી થઈએ છીએ. ઘડપણનો ઉપયોગ જીવનવિકાસના

ઉપયોગમાં કરવાની ખરેખરી સભાનતા જે જીવને જો દિલથી લાગી જાય તો તેવા જીવને ઘડપણમાં પણ આનંદ મળી શકે છે. જ્યારે આપણે પોતે વૃદ્ધો-આપણા પોતાનામાં રમતા થઈ જઈએ ત્યારે કુટુંબની વ્યક્તિઓ ઘરડાંને ચાહવાનું કરી શકશે. ભગવાનનું સ્મરણ કરવાનો આ શાંતિનો ગાળો મળ્યો છે, તે આપણે હવે સાંસારિક સગપણોનો ખ્યાલ છોડીને તે બધાં પરત્વેનું પ્રભુકૃપાથી ટળે એવા આપણા ઘડપણના પ્રસંગોનો આપણે તે રીતે અને તેવા હેતુથી ઉપયોગ કરતા રહીએ તો જ ઘડપણ એ જીવનવિકાસની કમાણીના દિનો છે તેનો આપણને અનુભવ થાય. હું તો તમને અવારનવાર યાદ કરું જ છું. કૃપા કરીને કોઈ રીતે ઓછું ન આણવા મારી તમને પ્રાર્થના છે. હરિસ્મરણમાં સમય ગળાય તો ઘણું જ ઉત્તમ.

તા. ૧૬-૫-૧૯૬૩

ચાહવું એ જ ધર્મ

સ્વજન : મોટા, ઘરમાં બધાંને હું સારી રીતે બોલાવું છું. તોય મને કોઈ ઉમળકાથી બોલાવે નહિ. મારા તરફ બધાં અણગમો દેખાડે છે, આથી, હું ખૂબ કંટાળું છું અને મનમાં મને ખૂબ દુઃખ થાય છે. કંટાળો આવે ત્યારે શું કરવું તે સૂઝતું નથી. આપણે સીધા રહીએ તોય લોકો આમ કેમ વર્તતા હશે ?

શ્રીમોટા : જીવનથી કંટાળીને માત્ર કંટાળાની લાગણી રાખ્યા કરવાથી આપણને જ ઊલટું વિશેષ દુઃખ થવાનું છે. એવા કંટાળાના કારણે પણ આપણા જીવનનો રસ તેમાં ને તેમાંથી સુકાઈ જતો હોય છે. માટે કંટાળો આવે ત્યારે તે કંટાળાને વધારવો તો નહિ જ. કંટાળો પ્રગટે ત્યારે સ્મરણ

કરવું, પ્રાર્થના કરવી, ભજન ગાવું, ભાવનાને પ્રગટાવે તેવું વાંચન કરવું, તો તે કંટાળો જરૂર ઓછો થશે.

આપણને કોઈ ઉમળકાથી ના બોલાવે તોપણ આપણે પોતે આપણા હૃદયથી ખરેખરી રીતે તે બધાંને ચાહવાને મથીશું તો આપણા ખરેખરા સાચા દિલના ચાહવાપણામાંથી જ મળેલાં સ્વજનોને ચાહવાનો આનંદ આપણા પોતામાંથી પ્રગટતો આપણે પોતે અનુભવીશું. તે પછી આપણને બીજા કોઈ ચાહે છે કે નહિ તેની ઝાઝી પરવા નહિ રહે. એવું ચાહતાં ચાહતાં આપણે પોતે જ ચાહવામાં જ ગુલતાન થઈ જઈએ છીએ.

ચાહવાનો આનંદ પણ કોઈ અનેરો છે. માટે જે સંસાર આપણને મળેલો છે ત્યાં આપણે ખરા દિલથી ચાહવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરવાનો છે. એવું હૃદયથી હૃદયમાં ખરેખરું ચાહવાનું જ્યારે પ્રગટે છે ત્યારે તેવા ચાહવાની સાથે તેમાં તેવા ગુણો પણ પ્રગટે છે. કોઈ પરત્વે આપણને તેવો ચાહવાનો ઉમળકો ના પ્રગટે તોપણ તેને ચાહ્યા કરવાનું રાખીશું તો જતે દિવસે તેમાં પણ ઉમળકો પ્રગટવાનો. આપણે તો આનંદથી જીવવું છે, રહેવું છે અને વર્તવું છે. એવો આનંદ ચાહવામાંથી જ મળી શકે છે.

જીવન ભલેને ગમે તેટલું જડ અને શુષ્ક બની ગયું હોય, જોકે કોઈ માનવી તેવું ભલે માને તોપણ જીવન એવું શુષ્ક કે જડ થઈ શકતું નથી, કારણ કે જીવન પોતે જ તેની સર્વ કોઈ ભૂમિકાના સ્તરમાં તે તે પ્રકારના રસવાણું હોય છે. અનેક પ્રકારની અત્યંત ભીંસવાળી ગરીબાઈમાં યા તો દુઃખોથી લદાયેલા માનવજીવનમાં પણ કોઈ ને કોઈ પ્રકારનો રસ હોય

જ છે અને તેથી તે જીવી રહેલો હોય છે. એટલે સંસારમાં જે એક અમૂલ્ય ભગવાનનો કૃપાપ્રસાદ-ચાહવાનો-મળ્યો છે, તેનો સહારો જો માનવી હેતુના જ્ઞાનભાન સાથે લઈ શકે તો તેને તેમાંથી અમૃત આનંદ થાય. તા. ૩૧-૧૨-૧૯૬૩

પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર

સ્વજન : હમણાં તો બધા જ પ્રકારના સંજોગો વિપરીત છે. જેમ તેમ કરીને સમાધાન કરતો કરતો આવેલી પરિસ્થિતિને સ્વીકારું છું-બીજું શું કરું ત્યારે ?

શ્રીમોટા : જીવનમાં અનેક પ્રકારનાં સંજોગો, પરિસ્થિતિ અને શરીરની દશા જુદાં જુદાં પ્રગટ્યાં જ કરે છે, તેને સાનુકૂળ થઈને વર્તવાનું દિલ પ્રભુકૃપાથી પ્રવર્તેલું ઊગી શકે તો માનવીને તેમાં પણ સમાધાન પ્રગટી શકે. ગમે તેવી આકરામાં આકરી કસોટીમાંથી પસાર થતાં થતાં માનવીને અનેક પ્રકારની અકળામણ, ચિંતા, સંઘર્ષ, ફિકર, મુશ્કેલી, વિઘ્ન વગેરે વગેરે બધાં આવ્યા વિના નથી રહેતાં અને તેમાં પણ તેને આખરે તો હારીને પણ સમાધાન કરવાની જ સ્થિતિ બેળેબેળે પણ પ્રગટે છે. માનવી પોતે જાતે સમજીને તેવી પરિસ્થિતિમાં પોતાની મેળે અંતરમાં અંતરથી સમાધાન મેળવી લે તો તે દુઃખમાં પણ કંઈક સુખદ લહરી મેળવી શકવાને ભાગ્યશાળી થઈ શકે. તમે આવેલી પરિસ્થિતિને સ્વીકારી છે, તે જાણીને રાજી થયો છું.

સ્વજન : આવી પરિસ્થિતિમાં મારા મુરબ્બી ખૂબ ધીરજ રાખે છે, પણ ઘરમાં એમને કોઈ સમજી શકતું નથી. મારી સમાધાનવૃત્તિની પણ ટીકા કરે છે. મારા મુરબ્બી આવી ઉદારતા અને ત્યાગવૃત્તિવાળા હોવા છતાં લેવાઈ કેમ જતા હશે ?

શ્રીમોટા : તમે કહો છો તે સાચું છે કે મુરબ્બીના દિલને બીજા લોકો બહુ નહિ સમજી શકે. દરેક માનવી કોઈ પણ બીજા માનવીને તેની સમગ્રતાથી ઓળખી શકતું નથી, કારણ કે માનવીના દિલને અનેક પાસાં હોય છે. એ બધાંય પાસાંઓને સમજવાં અને જાણવાં તે બહુ અઘરું છે. અને તેમાંયે મુરબ્બીએ તો જેની તેની સાથે બહુ જ ધીરજ અને સહનશક્તિ કેળવી કેળવીને કામ લીધેલું છે, પરંતુ મને પોતાને એમ સમજાયું છે કે આટલો બધો ત્યાગ તેમનો હોવા છતાં જીવનમાં ઉમળકો પ્રગટેલો નથી. એટલે માનવી ત્યાગ તો કરે પણ તે નાછૂટકે. બાકી, હૃદયથી કરાયેલા સાચા ત્યાગમાંથી તો ગુણ અને શક્તિ પ્રગટે એવું ગણિતશાસ્ત્ર છે. આ તો આપણે સમજવાની દૃષ્ટિથી કહું છું. આપણને દરેક જણને મળેલાંઓની સાથે છૂટકે-નાછૂટકે ત્યાગ તો કરવો જ પડે છે અને ત્યાગ કરતાં પણ હોઈએ છીએ, પણ આપણને કોઈને તેવા ત્યાગમાંથી આનંદ પ્રગટતો હોતો નથી. ખરેખરા હૃદયના સાચા ત્યાગમાંથી આપણને આનંદ પ્રગટે છે અને ત્યાગથી શાંતિ જન્મે છે. આ બધું આપણે સમજવા જેવું છે. માટે કહું છું.

tl. ૩૧-૧૨-૧૯૬૩

નિંદાનું સૂક્ષ્મ રૂપ

સ્વજન : અમારા નવા ઘર માટે અમારા પૂજ્ય વડીલે યાદ કરી કરીને બધું આપ્યું. હવે એમનો ભાવ ફર્યો છે.

શ્રીમોટા : એમણે બધું નવા ઘરને માટે યાદ કરી કરીને તૈયાર કરીને આપ્યું તેથી આપણને સારું લાગે, પરંતુ ધારો કે કંઈ જ કશું ના આપે અને ઉપરથી અણગમો બતાવે અને ધારો

કે ગમે તેમ યદ્વાતદ્વા બોલે તોપણ આપણો તેમના પરત્વેનો સદ્ભાવ જીવતોજાગતો ટકી રહે ત્યારે આપણા દિલના સદ્ભાવની વાત સાચી. આ રીતે જ આપણે તો જીવનમાં મળેલાં સઘળાંની સાથે વર્તવાનું હોય.

આપણું જેમનાથી સારું થયું હોય તેમના પરત્વે સદ્ભાવ હોય તેમાં કશી મોટી વાત નથી, પરંતુ જેમણે અન્યાય કર્યા હોય, આપણું અહિત કર્યું હોય, આપણું બગાડ્યું હોય, આપણી અયોગ્ય રીતે નિંદા કરી હોય અને જે કોઈ જ્યાં ને ત્યાં આપણું ઘસાતું જ બોલાતું હોય તેવા પરત્વે પણ દિલમાં સદ્ભાવ જાગેલો ટકી રહે ત્યારે જ સાચું. બાકી, આપણા મને તો કેટલુંયે ઊંધું તેમના વિશે વિચારેલું છે, તે પણ હકીકત છે.

નિંદા, વાણીથી થઈ શકે અને આંખથી પણ થઈ શકે અને મનમાં મનથી પણ થઈ શકે. નિંદા તો મોટામાં મોટો દુર્ગુણ છે. જે જીવ કોકની નિંદા કરે છે તે કોઈ પરત્વે દિલની દિલથી દિલમાં વફાદારી તો ના જ રાખી શકે. કોઈક એક પરત્વે રાખે તો તેવી વફાદારીની પ્રમાણિકતા અને દાનતમાં પણ કશું ઝાઝું વજૂદ ના હોય અને એવી વફાદારીથી જીવન ઘડાય પણ નહિ.

તા. ૨૪-૪-૧૯૬૩

બૌદ્ધિક સમજણ

સ્વજન : મોટા, આપની સાથે મારો સંબંધ થયો છે. આથી, ઊંચી ભાવનાઓ જાગે છે. કેટલીક ઊર્ધ્વ જીવનની વાતો પણ સમજાય છે. આમ સમજણ ઊગે એ સારું ગણાયને ?

શ્રીમોટા : આપણો કોઈ પણ રીતનો સંબંધ દિલની ભાવના પ્રગટાવવાને કેળવવા માટેનો છે. પ્રત્યેક રીત-ટેકનિક સાધન-ઉપાય વગેરેમાં દિલની મૌલિકતા પ્રગટેલી રહ્યા કરે તો જ તેનો લાભ લઈ શકાય. મૌલિકતા ભાવને કે રસને કારણે પ્રગટે. એટલે જ તે ગ્રહણ અને સ્વીકાર કરવાનો આધાર અને તેને સાનુકૂળ પ્રત્યુત્તર આપવાનો આધાર આપણા પોતાના દિલ ઉપર છે. અને તે જ ખરો આધાર છે અને તે કેળવવા જેવો છે. બુદ્ધિની ખાલી ખાલી કોરી સમજણ ઉપર મને ઝાઝો કશો વિશ્વાસ નથી. તપ-મથામણ અને સાધનોનો જે પુરુષાર્થ થયા કરે છે એમાંથી આપમેળે જે સમજણ પ્રગટે છે તે જ ખરી સમજણ છે.

શરૂ શરૂમાં આવી વાતને હું જરૂર પ્રોત્સાહન આપું છું ખરો અને તે પણ પરસ્પરનો ભાવસંબંધ કેળવવા માટે. પરંતુ આપણે જાતે મથ્યા વિના આવી બધી વાતોથી કે વાંચનથી મળેલી બધી સમજણો કશા ઉપયોગમાં આવતી નથી. જો વાંચવાની સમજણથી કે વાતોની સમજણથી ખરેખરી સમજણ ઊગી શકતી હોત તો સાધનાની કશી આવશ્યકતા ન રહી હોત. માટે, હવે તારે માટે તો સાધના ભાવે મથવાનું બાકી રહે છે. બાકી, તું પૂછીશ તો તેનો જવાબ તને આપીશું પણ હવે હું એને મહત્ત્વ આપતો નથી.

જમીન પણ તપ્યા વિના તેમાંથી અન્ન પાકતું નથી. ખરેખરી સાધનાથી જે સૂઝ પ્રગટે તે સૂઝ ખપમાં લાગે.

તા. ૧૭-૪-૧૯૬૩

ઊર્ધ્વ જીવન ઝંખનારનાં લક્ષણ

સ્વજન : મોટા, ઊર્ધ્વ જીવનની ઝંખના પ્રગટી હોય એનાં લક્ષણો કેવી રીતે પારખવાં ?

શ્રીમોટા : ધ્યેયને સાકાર કરવાને માટે જીવનમાં ધૂન કે તેવા પ્રકારની ઘેલછા પ્રગટેલી હોવી જોઈએ. અને એવા પ્રકારનું ઝનૂન પણ પ્રગટેલું અને જાગી ગયેલું હોવું જોઈએ. અને તે બધું કંઈ જણાયા વિના રહી શકતું નથી. એના પ્રત્યેક કર્મમાં ક્રાંતિ પ્રગટેલી હોય છે. સામાન્ય રીતે તો ભક્ત એટલે એક ચાલતા ચીલા પ્રમાણે ચાલ્યા કરે તેવો ભક્ત, પરંતુ જેને જીવનમાં અને જીવનનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં જીવનવિકાસના હેતુની ભાવનાથી પ્રગટવું છે અને વિકાસ સાધવો છે તેવા જીવનું પ્રત્યેક કર્મ, સંબંધ, વહેવાર વગેરેમાં કોઈ ને કોઈ પ્રકારનું અનોખાપણું હોય છે. અને તે પોતે ન્યારો ન્યારો વર્તેલો રહ્યા કરતો હોય છે. અને તેવાં ક્રાંતિનાં દર્શન સામા જીવમાં જો જરા પણ ભાવના પ્રગટેલી હોય તો થયા વિના રહેતાં નથી. પ્રભુકૃપાથી તેથી આપણે આપણાં કર્મમાં, સંબંધમાં, વહેવારમાં ગતાનુગતિકપણે ન ચાલતાં કે ન વર્તતાં ક્રાંતિ પ્રગટાવી શકીએ તેવી રીતે આપણે ચાલવાનું - વર્તવાનું હોય.

સ્વજન : આપે ચાહવાની વાત કરી છે, પણ એમાં આપણે તટસ્થ અને નિર્મોહી કેવી રીતે રહી શકીએ ?

શ્રીમોટા : ચાહ્યા કરવામાં જ દિલનો સાચો ધર્મ છે. કોઈની રીતરસમ જોઈને ચાલવાનું રાખવું એટલા પ્રમાણમાં ચાહવાની ભાવનામાં ઊણપ પ્રગટવાની જ. ચાહવામાં કોઈ શરત ના હોઈ શકે. તેથી કરીને જેને આપણે ચાહતા હોઈએ તેને આપણે

જે કહેવું હોય તે સ્પષ્ટતાથી અને નિર્ભયતાથી તો જરૂર કહી શકીએ. જ્યારે ખરેખરું દિલમાં દિલથી દિલનું ચાહવાનું પ્રગટે છે ત્યારે તેમાં શરમ, સંકોચ કે ભય જેવું કશું હોતું નથી. અને એવું ખરેખરું ચાહવાનું સંપૂર્ણપણે તેની ઉત્તમ કક્ષામાં પહોંચે છે ત્યારે તેવા ચાહવાપણામાં ચાહવાપણું હોવા છતાં નિર્મમત્વ, નિષ્કામ, નિર્મોહ, નિરાગ્રહ વગેરે બધા ભાવો પણ પ્રગટી શકે છે. એવું ચાહવું એટલે જ જીવનનો વિકાસ કર્યા કરવો અને આપણે જે ચાહવાનું છે, તે ચાહવાની ખાતર આપણા પોતાના માટે જ. બીજો કોઈ તેમ કરે કે ના કરે તેવી બીજી કોઈ અપેક્ષા ચાહવાની ભાવનામાં હોતી નથી.

સમાજમાં જેને અધમમાં અધમ ગણતા હોય તો તેવાને જો મળવાનો પ્રસંગ ઊભો થાય તો આપણે તેને પ્રેમથી નવાજીએ પણ ખરા. અનેક પ્રકારના પૂર્વગ્રહોની સમજણથી માનવમન મર્યાદિત થઈ ગયેલું હોય છે. એટલે તેવી સમજણોથી મોકળા થવાય તો ઉત્તમ.

તા. ૧૦-૪-૧૯૬૩

પ્રેમની ભાવનામાં અનેક પાસાં છે. પ્રેમમાં કરુણા પણ છે, કઠિનાઈ પણ છે, કોમળતા પણ છે, સહાનુભૂતિ અને હમદર્દી પણ હોય અને સંપૂર્ણ નિઃસ્પૃહી પણ હોય. અને સામસામા પરસ્પર વિરોધના એવા ભાવોમાં તેનું વહન થવાપણું હોય. તે સાથે સાથે તેવા પરસ્પર વિરોધી ભાવોની મધ્યમાં પણ વહેતો અનુભવી શકાય. પ્રેમના ભાવને એની સમગ્રતાથી સમજી શકવો મુશ્કેલ છે અને એ આપણું ગજું પણ નહિ.

આપણા જેવાએ તો એને જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક સમજી સમજીને જીવનમાં ઉતારીને તે પ્રમાણે વર્તતાં શીખીએ ત્યારે પત્તો ખાય.

તા. ૧૬-૧-૧૯૬૩

ક્રાંતિ પ્રેરનારું જીવન

સ્વજન : આપ ઘણી વાર કહો છો કે ક્રાંતિને પ્રેરનારું જીવન એ જ ખરું 'જીવન' કહેવાય, પણ ફેરફાર તો કુદરતી રીતે થયા જ કરે છે. એમાં આપણે શું કરવાનું ?

શ્રીમોટા : દરેક જીવના સંજોગો કંઈ એકસરખા હોતા નથી. એ તો જુદા જુદા હોય, પરંતુ બીજાઓના જીવનમાંથી આપણે શીખવું હોય તો ઘણું શીખી શકીએ.

એક સાક્ષરે લખ્યું છે કે,

'ક્રાંતિને પ્રેરનારું જે જીવવું 'જીવવું' હજો.'

આપણા વર્તનમાં કોઈ ને કોઈ પ્રકારની ક્રાંતિનો હેતુ જીવંત હોય તો જ જીવનમાં સાચો ફેરફાર થવાની શક્યતા ઊભી શકે. નહિતર જીવનમાં ફેરફાર તો થયા જ કરવાનો, કારણ કે ફેરફાર પણ એ કુદરતી ક્રમ જ લાગે છે. જે ફેરફારમાં કોઈ હેતુની ચેતનાત્મક જાગૃતિપૂર્વકની સમજણ પ્રગટેલી હોતી નથી તેવા મૂઢ થતા રહેતા ફેરફારથી ક્રાંતિ પ્રગટી શકતી નથી. ક્રાંતિની મૂળ ભૂમિકામાં તો ભૂતળમાં ભારે દાવાનળ પ્રગટેલો હોય છે. ધરતીકંપમાં ભૂતળમાં જેમ ભયંકર ઉલ્કાપાત થતા હોય છે અને પછી તે તેમાંથી બહાર ધસી પડે છે તેવું જ ક્રાંતિનું સમજવું. ક્રાંતિ પ્રત્યક્ષ પ્રવર્તતી હોય છે. તે પહેલાં ઘણાય કાળથી તેની અંતરતમ ભૂતળમાં અનેકગણા વેગથી તેની પ્રક્રિયામાં ગતિમાન થઈ ચૂકેલી જ હોય છે.

આ રીતે વિચારી જોતાં આપણા જીવનમાં જો કાંતિ પ્રગટવાની હોય તો આપણા હાલના વર્તનવહેવારમાં, સંબંધમાં અને મનનચિંતવનમાં તેવી કાંતિના ધબકારા ગતિમાન થયેલા આપણે અનુભવી શકીએ છીએ ખરા ? કાંતિનો વેશ બધાંથીએ અનોખો હોય છે. એની ચાલ પણ સીધી નથી હોતી. કાંતિ કેવું સ્વરૂપ પ્રગટાવશે કે પ્રગટ કરશે તે વિશે કશું નિશ્ચિત કહી શકાતું નથી. આધ્યાત્મિક જીવનમાં સ્વરૂપના પરિણામની નિશ્ચિતતા હોઈ શકે તેમ છતાં કાંતિ જ્યારે પ્રગટે છે ત્યારે તેના આકરામાં આકરા પ્રવાહોમાંથી આપણે પસાર થવું પડે છે, તેવા આકરા પ્રવાહોમાંથી પસાર થવા માટે આજની આપણી તૈયારી કેટલી છે ? તેનો માનવીએ વિચાર કરવો ઘટે. શેના શેનાથી મોકળા થવા માટે હાલમાં આપણે ઉદ્યત થઈ રહ્યા છીએ તેની સભાનતા છે ખરી ? અનેક પ્રકારની સાચી અને યોગ્ય પ્રકારની સમજણ એ તો ઊલટી આપણને વધુ જકડી રાખે છે. તેનાથી મુક્ત થવાને આપણને તાલાવેલી લાગેલી છે ખરી ? એવી સમજણો આપણને પકડી રાખે છે ખરી ? આ બધું આ પંથના પથિકે બરાબર ઊંડામાં ઊંડું વિચારવું ઘટે. ઘણા લોકો ગાય છે કે ‘પંથ આ ન્યારો’ પણ એ તો માત્ર બુદ્ધિની કોરી સમજણો હોય છે. માટે ઘણું વિચારવું અને સાહસ-હિંમત પ્રગટાવવાં. તો જીવન કાંતિ પ્રેરનારું બની શકે. જીવનના હેતુની સભાનતાવાળું જીવન જ કાંતિ પ્રેરાવી શકે.

તા. ૬-૪-૧૯૬૩

જીવનની સમગ્રતા અને સળંગતા

સ્વજન : જીવનની સળંગતા અને સમગ્રતાની દૃષ્ટિએ આ જીવન એક તબક્કા જેવું છે. અમને આ જીવનની સમગ્રતાનો અનુભવ ક્યારે થાય ?

શ્રીમોટા : જીવન એ એક વહેતો પ્રવાહ હોવા છતાં તે સાથે સાથે તેમાં એક સળંગ સમગ્રતા અને એક પ્રકારની અખંડતા અને સળંગતા તેમાં પ્રગટેલી ચાલુ રહ્યા જ કરેલી છે. આપણું હાલનું જીવન તેવા જીવનની સમગ્રતાની અને સળંગતાની માળાનો માત્ર એક છૂટો મણકો છે. એવા એક છૂટા મણકાને લઈને માળા વિશે વિચારવાનું કરીએ તો તેવું વિચારવું યથાર્થ ના ગણાય. તેવી રીતે હાલનું જીવન તે તો એક સમગ્રતા અને સળંગતાથી વિખૂટું પડેલું એક તબક્કારૂપે છે. ખરી રીતે તો તેવી સમગ્રતાથી અને સળંગતાથી વિખૂટું પડેલું નથી. દરેક જે કંઈક છે તેની તેની સમગ્રતા અને સળંગતા પણ છે, પરંતુ જ્યારે આપણે હાલના જીવન વિશે વિચારીએ છીએ ત્યારે ત્યારે જીવનની સમગ્રતા અને સળંગતાનો આપણને ખ્યાલ કદી પણ જાગી શકતો નથી. જીવનની સમગ્રતા અને સળંગતાનાં દર્શન થવાં તે મારા તારા માટે શક્ય પણ નથી. સમગ્રતા અને સળંગતાને અનુભવવા કાજે કોઈ જુદા જ પ્રકારનું દિલ જોઈએ, દ્વંદ્વાતીત અને ગુણાતીત સ્થિતિમાં જ તેવું નિમિત્ત સાંપડી શકે તો તેવું જાગી શકે.

આ જીવનનાં અનેક પૂર્વજીવનો છે, એનું સૌથી પ્રથમ ભાન મને ગીતા માતાએ જેલમાં કરાવ્યું. ગીતાનો ગુજરાતીમાં સારરૂપે અનુવાદ કરતાં કરતાં અને તેનું હાર્દ સમજતાં સમજતાં

હાલનું આપણું જીવન તે એકલું નોધારું અને છૂટું પડી ગયેલું જીવન નથી, પરંતુ હાલનું જીવન તો અનેક પૂર્વે થઈ ગયેલા જીવનના અનુસંધાનના અંકોડારૂપે મળેલું છે. તેવા અભ્યાસ વેળા મને સમજાયું કે હાલના જીવનની કોઈ હકીકત કે પ્રસંગો ઉપરથી તેનું તેટલું જ મૂલ્યાંકન કરવું તે બરાબર નથી. કેટલીયે પરાપૂર્વની અનુભૂતિના સંસ્કાર ઉપરથી હાલનું જીવન આપણને મળેલું છે. કેટલીયે બધી અનુભૂતિઓના સંસ્કાર કે જેની આપણને ખબર પડી શકી નથી, તેવા સંસ્કાર પણ આપણા સુષુપ્ત મનમાં પડી રહેલા હશે જ. એટલે હાલના આપણા જીવનમાંથી કેટલી કેટલી નવી નવી શક્યતાઓ પાંગરી શકે અને એવી શક્યતાઓ વિશેનો વિશ્વાસ અને નવી શ્રદ્ધા ત્યારે મને દિલમાં સાંપડી. આપણે જેવાં અને જેટલાં છીએ તેટલાં જ માત્ર નથી. તેમાં ખરેખરો પ્રેમભક્તિ-જ્ઞાનપૂર્વકનો વિશ્વાસ તે આપણને પ્રગટી જવો જોઈએ. તેવો હૃદયમાંથી પ્રગટેલો વિશ્વાસ માત્ર બુદ્ધિગમ્ય કે કલ્પનાગમ્ય નથી હોતો. જીવનને જો આપણે તેની સમગ્રતામાં અને સળંગતામાં વિશ્વાસ-શ્રદ્ધા રાખીએ તો હાલ આપણે જેટલાં અને જેવાં છીએ તેનાથી પણ વિશેષ પ્રકારના હોવાની શક્યતા છે જ. તેવો વિચાર એ સધર વાસ્તવિકતાની ભૂમિકા ઉપર રચાયેલો છે. આ શ્રદ્ધા જો આપણા દિલમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક ઊતરી જાય તો આપણે ઘણું કરવાને શક્તિમાન થઈ શકીએ.

તા. ૧૩-૧-૧૯૬૩

દિલ લગાડો

સ્વજન : જીવનને પ્રભુમય બનાવવાનું મન તો છે, પણ મને એમ થાય છે કે જીવનનો તો અંત આવવાનો છે. હવે કશું થઈ શકે તેમ નથી. તેથી, હવે થાય પણ શું ?

શ્રીમોટા : જેને જીવનમાં કંઈ કશું પણ નક્કરપણે વાસ્તવિકતાથી કરી જવાનું દિલ પ્રગટ્યું છે, તેવા માનવીને કદી જીવનના અંતનો વિચાર આવી શકતો નથી. કંઈક કશું કરી જવાનું દિલ જેને પ્રગટ્યું છે એના મનની મનન-ચિંતવનની ધારા કોઈ ઓર પ્રકારની હોય છે. આપણે જેવા થવું છે તેનું જો મનન-ચિંતવન એકધારું આપણા દિલમાં જ પ્રગટતું હોય તો આપણે સમજી લેવું કે કંઈ જ કશું કરવા પરત્વેનું આપણું દિલ પ્રગટ્યું નથી. જેણે કંઈક પણ કશું કરવું જ છે, તેનું મન, નજર, દિલ બહારના પ્રસંગો ઉપરથી હઠી જતું હોય છે, તે વિશેષ ને વિશેષ પોતાનામાં ઊંડો ઊતરતો જાય છે. આ હકીકત આપણા દિલમાં બનતી જતી ઉદ્ભવતી આપણને પોતાને જો સાચી લાગે ત્યારે જ મને તો ખાતરી થાય કે આપણું દિલ કંઈક કરવાપણા વિશે ઉઘટ થયેલું છે ખરું.

તા. ૩૦-૧-૧૯૬૩

મુક્ત સાથેનો સ્નેહભાવ

સ્વજન : મોટા, આપ જણાવો છો કે આપણા આ જીવનમાં જે કંઈ બને છે, જે કોઈ મળે છે એ આપણા પૂર્વકર્મનું પરિણામ છે તો સર્વ કોઈ સાથે કેવા ભાવથી વર્તવાથી જીવન પ્રભુમય બની રહે ?

શ્રીમોટા : હા, પ્રભુકૃપાથી જે કંઈ મળ્યા કરે છે, તે આપણા પોતાના જ કર્મનું પરિણામ છે. અનેક જીવોની સાથે આ સંસારવહેવારમાં પ્રેમથી, સદ્ભાવથી અને હૃદયના ભાવ-સંબંધથી પ્રગટેલાં અનેક પ્રકારનાં સગપણ એ પણ જીવનમાં આપણને ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ સંસારવહેવારમાં કોઈનીયે સાથે હળવા-ભળવા-મળવાનું થાય ત્યારે તેની સાથે દિલની ગોઠડીથી અને હૈયાના ઉમળકાથી તે વેળા તેમને તેમને ચાહી ચાહીને એકમાત્ર હૃદયના ભાવનું મહત્ત્વ પ્રગટાવીને મળવાનું થાય તો તે જીવનમાં ફલિત થઈ શકવાનું છે, તે નક્કી જાણવું. જો આ હકીકત આપણી બુદ્ધિ સ્વીકારતી હોય અને આપણને ગળે ઊતરતી હોય તો ભગવાનને પંથે પડેલા અને વળેલા અને એ પંથે આગળ ને આગળ ડગ ભરતાં જનારા અને વિકાસપંથમાં પ્રકાશમાં પ્રગટેલા એવા આત્માની સાથે તે દિલનો ભક્તિભર્યો સંબંધ આપણા જીવનમાં કેટકેટલે ઠેકાણે અને પ્રસંગે ગૂઢ અને સૂક્ષ્મપણે અનેક રીતે આપણને મદદકર્તા નીવડે છે એવો મારો પોતાનો જાત અનુભવ છે.

તેથી જ છેક નાનપણથી માંડીને અત્યાર સુધી બધાંને દિલથી ચાહ્યા કરવાનું ભગવાને સુઝાડ્યું અને એવી ચાહ્યા કરવાની જે મૂળમાંથી એક પ્રકારની ભાવના પ્રગટેલી તેને લીધે જ આ પ્રભુપંથે એની કૃપાથી વળી શકાયું. નહિતર તો સમાજનો હું એક ભયંકર શત્રુ બની ચૂક્યો હોત. ગરીબો પરત્વેની સમાજની અવહેલના-અન્યાય, તેમના પરત્વેનો અયોગ્ય વર્તાવ અને તેમના પરત્વેની હીણપત ભરેલી તેમની દૃષ્ટિ-આ બધાંનો મને ઠીક ઠીક અનુભવ છે. એ બધાંને ચાહ્યા

કરવાનું ભગવાને મને ના સુઝાડ્યું હોત તો ભયંકરમાં ભયંકર કોમ્યુનિસ્ટ બની ગયો હોત, પરંતુ હવે તો ચાહ્યા કરવાની ભાવનાથી સમાજમાં પ્રેમ, સદ્ભાવ, સુમેળ વગેરે ભગવાન કૃપાથી પ્રગટે અને એ જ ભાવથી અને હેતુથી ભગવાનની કૃપાથી જે જે બધાં મળ્યા કરે છે તેમને તેમને મારે ફરી ફરીને ઉપરની મતલબનું જ કહેવાનું બન્યા કરે છે. સુમેળ, સદ્ભાવ-આ બધું ધરાવતાં અને દઢાવતાં દઢાવતાં, જે કંઈ સહેવાનું આવે તે પ્રેમથી કરવું. અન્યાયની સામે ન્યાય કરવો, વેરની સામે મૈત્રી કેળવવી અને અપકારની સામે પરોપકાર કરવો, પણ આ બધું કરતાં કરતાં આપણે પોતે તેવી ભાવના કેળવતાં જતાં શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે એવી જ ભાવના કેળવવી અને આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ તે પોતાના હિતની ખાતર અને સ્વવિકાસાર્થે જ કરીએ છીએ તેવા હેતુનું સભાનપણું પણ કેળવતા રહેવું. તેવા ભાવથી બીજા સાથે વર્તવાનું આપણા પોતાના હિત ખાતર છે, તે ભાવને એકાગ્ર અને કેંદ્રિત કરવો.

tl. ૩-૪-૧૯૬૪

ભાવ

સ્વજન : મોટા, આપના પ્રત્યે અમારા દિલમાં ભાવ જાગે ત્યારે અમે વિચાર-વૃત્તિઓથી મુક્તિ અનુભવીએ ખરા ?

શ્રીમોટા : જ્યારે જિજ્ઞાસા પરત્વેનો અને જિજ્ઞાસાથી પ્રેરાઈને હૃદયમાં જીવન પરત્વેનો ખરેખરો ભાવ પ્રગટે છે ત્યારે મનાદિકરણની જીવદશાની વૃત્તિઓ (જે ભાવ પ્રગટેલો હોય તેની પહેલાંની સ્થિતિ કરતાં-તે બધું જેવું હોય તેના કરતાં-દિલમાં ભાવ પ્રગટેલો હોય ત્યારે તે તે વૃત્તિ), વિચાર, લાગણી

વગેરેનો પ્રકાર પણ જુદો હોય. ભાવ પ્રગટે એટલે આપણે જીવદશાથી મુક્ત થઈ જઈએ છીએ તેવું કશું નથી હોતું, પરંતુ વૃત્તિ, પવન આવે ત્યારે પતંગને દોરથી કરીને ઊંચી ઊડાડી શકાય તેવી રીતે, હૃદયમાં જ્યારે ભાવના પ્રગટે ત્યારે જીવદશાની વિચારવૃત્તિ વગેરે અંગેની તે પ્રમાણે ઊર્ધ્વગતિ સાધારણ રીતે થયા કરતી હોય છે. આ માત્ર અનુમાનનો વિષય નથી, પણ અનુભવની સ્થિતિ પણ તેમ હોય.

ભાવ પ્રગટે તે કાળમાં જીવદશાની વૃત્તિ, વિચાર વગેરેમાં સુમેળ પ્રગટે અને જો તેમ ના થાય તો તે ભાવ નહિ. જેમ માનવીને ક્રોધ પ્રગટે ત્યારે આગળપાછળનાનું તેને ભાન રહેતું નથી અને એકલા ક્રોધમાં તે આવરાઈ જાય છે, તે સર્વના અનુભવની હકીકત છે. તેવી રીતે દિલનો ખરેખરો ભાવ પ્રગટે તો તે પ્રમાણે થવું ઘટે. બાકી તો આપણે બધાં જે બધું ભાવ અંગે બોલીએ તે બધું મનાય તેવું હોતું નથી. માટે, હવે આપણે બધાં સાબદાં બનીએ અને જાગીએ તો ઘણું સારું. જો તારો મારા પરત્વેનો દિલનો ખરેખરો ભાવ જાગેલો હોય તો કોઈ ને કોઈ રીતે મને મદદ થઈ શકે અને તે મદદ માત્ર વિચારમાં ના રહે. તેમાં ક્રિયાત્મક ગતિશીલતા પ્રગટે તો જ હું તો તેને ભાવ સમજું છું.

સ્વજન : આ તો ‘ભાવ’ વિશે હું જે કાંઈ સમજું છું એના કરતાં તદ્દન વિશિષ્ટ જ બાબત છે.

શ્રીમોટા : હા, ભાવ તો ડાયનેમિક છે. ડાયનેમિક એટલે સતત એકેક પગલાંમાંથી પછી ઊર્ધ્વગમનની પરિસ્થિતિ પરત્વે દોરી જનારી કોઈ ભાવાત્મક સંચાલન કરતી અને ક્રિયામાં

પ્રવેશનારી સ્થિતિ. એવો ભાવ પ્રગટ્યા વિના આપણાથી કંઈ કશું બની શકવાનું નથી. ભાવ પ્રગટે ત્યારે જો તે મનાદિકરણને સ્પર્શી શકતો ના હોય તો તે ભાવ જ નહિ. થીંગડાથી મને કદી સંતોષ વળતો હોતો નથી. અત્યાર સુધી તેમ થવા દીધું પણ છે, તે એમ સમજીને કે મારાં સ્વજનને મારા પરત્વે ખરેખરો પ્રેમ પ્રગટ્યો હશે તો તે જાગ્યા વિના તો નહિ રહે, કારણ કે પ્રેમભાવનું સ્વરૂપ અને લક્ષણ તો તે જ છે. કોઈ કહેશે કે ‘સોએ સો ટકા જાગે ત્યારે તેમ બને’ તો તે વિધાન ખોટું છે. દિલના સાચા ભાવની કે પ્રેમની ગતિશીલતા પ્રગટે તો તેવા પ્રકારના કર્મમાં તે પ્રવેશ પણ કરાવે. આ તો આપણા ભાવમાં ગતિશીલતા હજી વરતાતી નથી. માત્ર થોડીઘણી બૌદ્ધિક સમજણ જેવું હોય, પણ દિલના ભાવ વિનાની સમજણ સાવ બુઠી છે. પ્રભુકૃપાથી મારા જીવનમાં કોરી સમજણ ઉપર વધુ મદદાર રાખ્યો નથી. અને મને ખરેખરા અનુભવથી ખાતરી છે કે ભાવ પ્રગટતાં બુદ્ધિની સમજણ પ્રગટી શકે છે. એટલે જ મારી તો વિનંતી છે કે તેવો ભાવ પ્રગટાવવાને મથ્યા જ કરવું અને તેને જ મહત્ત્વ આપ્યા કરવું જરૂરી છે. બાકી તો બીજું બધું આળપંપાળ છે. એટલે જેમ જિજ્ઞાસાના સાતત્ય વિના સાધનનું સાતત્ય પ્રગટવું મુશ્કેલ છે, તેવું જ આમાં પણ સમજવું. એક તો આત્મનિવેદન થતી વેળા તેના હેતુની સભાનતા પણ આપણા દિલમાં પ્રગટેલી હોવી ઘટે અને બીજું તેવી પળે જેને નિવેદન કરતાં હોઈએ તેના ચેતનાભાવની જાગૃતિ આપણા દિલમાં હોવી જોઈએ.

નિવેદન કરાતી પળે આવી જાગૃતિ હોય જ તો તે નિવેદન-
આત્મનિવેદન-એક સાધન છે તેમ લેખાય.

સ્વજન : આવું તો અમારાથી ના બને !

શ્રીમોટા : જો આપણને એક વખતે એ સાધનની સાચી
સમજણ ઊગી હોય અને જો તે પરત્વેની જિજ્ઞાસા જાગેલી
હોય તો તો તેવો પ્રયત્ન થઈ શકે ખરો. ખાલી બૌદ્ધિક સમજણ
હોય અને જિજ્ઞાસા જાગી ના હોય તો તેવા પ્રયત્નમાં કશી
બરકત પ્રગટવાની નહિ, તે વાત પણ સાચી. તેવા પ્રયત્નના
મૂળમાં દિલની ખરેખરી જિજ્ઞાસા પ્રગટેલી હોતી નથી.

તા. ૭-૧૨-૧૯૬૨

॥ હરિ:ૐ ॥

સ્મરણભાવના

(હરિગીત)

પ્રિય નામને ઉરમાં સ્મર્યા કરશું અમે બહુ પ્રેમથી,
પ્રિય નામને ઉરમાં સ્મર્યા કરશું અમે બહુ રીતથી,
પ્રિય નામને ઉરમાં સ્મર્યા કરશું અમે બહુ ખંતથી,
તુજ નામનો પ્રભુ તંત જરી ના છોડશું હરગિજ કદી.... ૧

જીવનતણા અતિશય કઠણ દારુણ ઝંઝાવાતમાં,
કે સહુ દિશે સૂઝે નહિ એવા જીવનઅંધારમાં,
જીવનતણી ચઢતી અને પડતીમહીં પળપળ સદા,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૨

સંસારનાં કર્તવ્યમાં, વ્યવહારીઓની સાથમાં,
સહુ કામમાં, ખાતાં, પીતાં, ઊઠતાં અને વળી બોલતાં,
જે જે કંઈ કરતાં, બધાંની સાથ વર્તતાં સદા,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૩

મુશ્કેલીમાં નડતી અમોને ને ઉપાધિમાં જગે,
ઝઘડા અને કંકાસમાં, દિલમાં થતાં સહુ દર્દમાં,
દિલની અમૂંઝણમાં અને આવી પડેલી ગૂંચમાં,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૪

મનના વિચારોમાં અને મનની બધીયે વૃત્તિમાં,
મન વાસનામાં, પાપમાં, ચિતના બધા સંસ્કારમાં,
મનની રમત ને ગમતમાં, મનના રમણ ને વલણમાં,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૫

અમ શરીરથી બનતી ક્રિયામાં, ઈંદ્રિયોના વિષયમાં,
અમ શરીરકેરા રોમરોમે, હૃદયકેરા લોહીમાં,
રગ રગમહીં, નખશિખમહીં, ને શરીરના નવ દ્વારમાં,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૬

ખટરસતણા સહુ સ્વાદમાં, મીઠી મીઠી બધી વાસમાં,
ઉર ચેતનામાં, બુદ્ધિમાં, ચિત પ્રેરણામહી, પ્રાણમાં,
અમ લાગણીમાં, ભાવનામાં, પ્રેમમાં, રસમાં બધા,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૭

આધાર સૌ નિજનો સદા માની ઉપર જે ધારતું,
માને અતિશય વૃહાલથી જ્યમ બાલુડું પોકારતું,
વિખૂટું પડેલું માડીથી હરપળ કરે શું આરડ્યાં !
તેવી રીતે તુજ નામ પ્રભુ ! તારું સ્મરાજો તાનમાં.... ૮

જીવનતણા સહુ ભંગમાં, જીવનતણા સૌ રંગમાં,
જીવનતણા એ અટપટા આડા ઊભા સૌ તારમાં,
મારી ગમે તેવી ભલે હો સર્વ જીવનભાતમાં,
રસીલું વણાયા ત્યાં કરો પ્રિય નામ તારું ભાવમાં.... ૯

સંબંધીઓ ને સ્વજનની સહુ વાતમાં ને ચીતમાં,
સંસારના વ્યવહારમાં ને જે થતાં સહુ કાર્યમાં,
પત્ની અને પરિવારમાં છોને પરોવાયેલ હો,
તે તે દશા માંહે પ્રભો ! તુજ નામ પ્રિય હેયે વસો....૧૦

પ્રિય નામ - સૂર્ય ઊગ્યા થકી ફીટે જીવનઅંધાર સૌ,
એવું કૃપાથી જીવનમાં અમને ફૂલવજો, ફળવજો,
ચાનક અમોને લાગજો તુજ દિવ્ય જે પ્રિય નામની,
પ્રગટી રહો અમ જીવન તે છાયા રૂપે તુજ પ્રેમની....૧૧

સારાય જીવનપટતણા તાણા અને વાણા વિશે,
ભીંજાયેલા હો રગરગે તુજ પ્રેમથી રંગાયેલા,
તુજ નામના પ્રિય સ્મરણના ઠોકે સદા ઠોકાયેલા,
એવું પ્રભુપદ હો સમર્પિત આ જીવન, હો તુજ કૃપા...૧૨

તુજ નામનો મહિમા ઋષિઓ કેંક ભક્ત કવિ કથે,
હું તો બિચારું રાંકડું તે શું કથી કથીને કથે ?
જ્યમ સૂર્ય આગળ આગિયો, દરિયા કને ખાબોચિયું.
હીરા કને જ્યમ કાય એવો સાવ હું નાદાન છું....૧૩

‘શ્રીગંગાચરણે’, પૃ. ૨૯ થી ૩૨

- શ્રીમોટા

મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ • ૧૪૫

સાધનામર્મ

૧. મુખથી કે મનમાં જાગૃતપણે જપ, સાથેસાથે હૃદય પ્રદેશે ધ્યાન તથા ચેતનના ચિંતન સહ ભાવાત્મક ભાવનું રટણ.
૨. પ્રત્યેક પળે સતત સમર્પણ, સારું તેમ જ નરસું-બંનેનું.
૩. સાક્ષીભાવ, જાગૃતિ, વિચારોની સાંકળ ન જોડો.
૪. બને તેટલું વધુ વાચિક અને માનસિક મૌન રાખો, કેળવો અને ખૂબખૂબ શરણભાવ જીવનમાં ચેતનાપૂર્વકની જાગૃતિથી કેળવ્યા કરો.
૫. આગ્રહો—પ્રભુચિંતન સિવાયના સર્વ આગ્રહો છોડો, નમ્રતા કેળવો, શૂન્ય થવાનું ધ્યેય રાખો.
૬. ખૂબ ભાવપૂર્વક હૃદયસ્થ રહીને આર્દ્ર અને આર્તભાવથી પ્રાર્થના કરો, ભગવાનને સર્વ સુખદુઃખ જણાવતા રહો, તેની સાથે આત્મનિવેદન દ્વારા અંગત ખૂબ ગાઢો સંબંધ બાંધો, મનમાં કશુંયે ઘોળાવા ન દો. ખાલી રહો.
૭. આવી પડતાં કામો પ્રભુનાં સમજો, જરાયે ક્યવાટ વિના ખૂબ પ્રેમપૂર્વક તે કરો. પ્રત્યેક પ્રસંગ-બનાવ આપણા કલ્યાણ અર્થે જ છે અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ આપણા પોતાના જ વિકાસાર્થે થવી ઘટે. પ્રત્યેક પ્રસંગ પાછળ પ્રભુનો ગૂઢ, શુભ સંકેત રહેલો છે.
૮. આત્મલક્ષી-અંતર્મુખી થાઓ, માત્ર પોતાની દુનિયામાં વસો. જાણી-જોઈને જાતને સંડોવવા દો નહિ.
૯. પર (પારકાંની) સેવા પ્રભુની સેવા સમજો, સેવા લેનાર, સેવા દેનાર ઉપર, સેવા કરવાની તક આપીને ઉપકાર કરે છે. રામે આપ્યું છે અને રામને દઈએ છીએ, ત્યાં 'મારું મારું' ક્યાં રહ્યું? તારું આ જગતમાં છે શું ?
૧૦. પ્રત્યેક કાર્ય, પ્રત્યેક વાતચીત, વ્યવહાર આપણા ધ્યેયને વેગ આપે એવા ખાસ હેતુસર, હેતુનું લક્ષ જીવતું રાખીને કરવાં. વાંચતી-લખતી વખતે અને પ્રત્યેક કર્મ કરતી પળે ભાવની સ્મરણ ધારણાનો અભ્યાસ કેળવ્યા કરો.
૧૧. વૃત્તિનું મૂળ શોધો, તેનું પૃથક્કરણ કરો. તેમાં ભેળવાયા વિના તેને તટસ્થતાપૂર્વક અને સ્વસ્થતાપૂર્વક નિહાળો.

૧૨. પ્રભુની પ્રત્યેક કળા, સૌંદર્ય, રમ્યતા, વિશુદ્ધતા આદિ પ્રસાદીઓમાં રહેલા ભાવનું, તેને તેને અનુરૂપ ભાવનું, આપણામાં ત્યારે અવતરણ થવા પ્રાર્થના કરવી.
૧૩. ઊર્મિ, આવેશ અને લાગણીને એમ ને એમ વહી જવા ન દો, તેમ જ તેમાં ભેળવાઈ પણ ન જાઓ. તેનો સાધનામાં ઉપયોગ કરો, તાટસ્થ્ય કેળવો.
૧૪. જમતી વખતે અને પાણી પીતી વખતે જીવનમાં ચેતનશક્તિના અવતરણ-ભાવની પ્રાર્થના કરવી, શૌચ, પેશાબ આદિ ક્રિયાઓ સમયે વિકારો, નબળાઈઓ ઈત્યાદિના વિસર્જનભાવની પ્રાર્થના કરવી.
૧૫. સ્થૂળનો ખ્યાલ ત્યજીને સૂક્ષ્મતત્ત્વને નજર સામે રાખો. વૃત્તિની શુદ્ધિ કરો, ભાવની વૃદ્ધિ કરો.
૧૬. પ્રભુ સચરાચર છે. આત્મવત્ સર્વભૂતેષુની ભાવના કેળવો.
૧૭. પ્રત્યેક વ્યક્તિ અને વસ્તુની ઊજળી બાજુ જુઓ. કોઈનાય કાજી ન થાઓ, કશાય ઉપર ઝટ અભિપ્રાય ન આપો, વાદવિવાદ ના કરો, પોતાનો આગ્રહ ન રાખો, બીજાઓમાં શુભ હેતુઓનું આરોપણ કરો, માનસિક અને સાર્વત્રિક ઉદારતા જીવનમાં પ્રગટાવો, ખૂબ પ્રેમભાવ કેળવો, પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાનું છે તે લક્ષમાં રાખીને પ્રકૃતિવશ ન થતાં કર્મોની ઉપરવટ વર્તો, ફળની આસક્તિ છોડો, પોતાને થતા અન્યાયો-આવી પડતાં દુઃખો-આદિનું મૂળ પોતામાં જ છે એમ દઢાવો, ગુરુમાં પ્રેમભક્તિભાવ દઢતર કર્યા કરો, અભીપ્સા, ઈન્કાર અને સમર્પણનો ત્રિવેણીસંગમ ઉદ્ભવાવો, સદાય પ્રસન્નતા પ્રવર્તાવો, કૃપા અને પુરુષાર્થના યુગલને જીવનમાં ઉતારો, પ્રત્યેક કર્મના આદિ, મધ્ય અને અંતમાં પ્રભુની સ્મૃતિ પ્રગટાવો, મન નિઃસ્પંદ કરો, રાગદ્વેષ નિર્મૂળ કરવાની જાગૃતિ રાખો, થયેલા આધ્યાત્મિક અનુભવો પ્રત્યક્ષ રોજિંદા વ્યવહારમાં જીવતા કરો, ક્યાંયે કશામાંથી ભાગવાનું ના હોય, યદ્યદ્દા જે આવી મળે તે પ્રભુપ્રસાદી ગણીને તેને વધાવી લો. ક્યાંય કોઈની સરખામણી ના કરો, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ એ મનની ભ્રમણા છે, જીવન-સાધના સારુ સર્વ કંઈ સાનુકૂળ જ હોય છે, પ્રભુમય-તેના મૂક યંત્ર-થવાની જ બસ એક ઉત્તેજના હવે જીવનમાં રાખો.
૧૮. કર્મમાં, કર્મનું મહત્ત્વ નથી, પરંતુ જીવનના ભાવનું સતત એકધારું, જીવતું ચિંતન રહ્યા કરે એ સવિશેષપણે મહત્ત્વનું છે. તેવો જીવતો અભ્યાસ કર્મ કરતી પળે કેળવવો.

- શ્રીમોટા

॥ हरिःॐ ॥

पूज्य श्रीभोटाना जुवननी महत्पनी तवारीभ

जन्म : ता. ४-८-१८८८, भादरवा वद थोथ, संवत १८५४

स्थण : सावली, जि. वडोदरा, नाम : यूनीलाल,

माता : सूरजभा, पिता: आशाराम, अटक : भावसार.

१८१६ : पितानुं अवसान.

१८०५ थी १८१८ : तूटक अब्यास-साथे आकरी मजूरी.

१८१८ : मेट्रिक पास.

१८२० : वडोदरा कोलेजमां.

ता. ६-४-१८२०: कोलेज त्याग.

१८२० : गूजरात विद्यापीठ प्रवेश.

१८२१ : विद्यापीठनो त्याग. हरिजन सेवानो आरंभ.

१८२२ : डेडरुंना रोगधी कंटाणीने गुरुडेश्वरनी भेषड उपरथी आत्महत्यानो प्रयास, दैवी बयाव, 'हरिःॐ' जपथी रोग मटाडवानो सङ्ग प्रयोग.

१८२२ : 'मनने'नी रयना.

१८२३ : 'तुज यरझे'नी रयना तथा प्रकाशन.

१८२३ : वसंतपंचमीअे पू. श्रीभाणयोगीञ्ज द्वारा दीक्षा. श्रीकेशवानंद धूशीवाणा दादानां दर्शने - सांछिभेडा गया. रात्रे स्मशानमां साधना अने दिवसभर प्रभुप्रीत्यर्थे हरिजन सेवा.

१८२४ : 'तुज यरझे' नी प्रथम आवृत्तिनुं प्रकाशन.

१८२६ : लग्न-हस्तमेणाप वजते समाधिनु अनुभव.

१८२७: साकुरीना पू. श्रीउपासनी बाभानुं नडियादमां आगमन, अेमना आदेश मुजब साकुरी जवुं-त्यां मणमूत्रनी पथारीमां सात दिवस.

१८२८ : हरिजन आश्रम, बोदावमां सर्पदंश-परिणामे 'हरिःॐ' जप अभंड थयो.

१८२८ : पडेली हिमालय यात्रा.

१८३० : मननी नीरवतानो साक्षात्कार.

१८३० थी 'उर दरमियान साबरमती, वीसापुर, नासिक अने यरवडा जेलमां. छेतु-देशसेवानो नहि, साधनानो. सभत परिश्रम अने लाठीमार दरमियान प्रभुस्मरण-मौन. विद्यार्थीओने समजववा वीसापुर जेलमां सरण भाषामां श्रीमद् भगवद्गीतानुं विवरण लभ्युं- 'जवनगीता'

१८३४ : सगुण ब्रह्मनो साक्षात्कार.

१४८ • मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श

૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં છાણાંની ૬૩ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને ૨૮ દિવસની સાધના, શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.

૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.

૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.

૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.

૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.

૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.

૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૪થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઢી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૬૨થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.

૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ:ૐ ॥

આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ પુસ્તકોની યાદી

નંબર	પુસ્તકોના વિભાગ	ટોટલ પુસ્તકો
૧.	ગદ્ય પુસ્તકો	૧૪
૨.	પદ્ય પુસ્તકો	૫૧
૩.	શ્રીમોટા-ટેપવાણી	૧૮
૪.	શ્રીમોટા પ્રવચન-વાણી	૭
૫.	સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો	૯
૬.	સ્વજનોની અનુભવકથા તથા સ્મૃતિગ્રંથ	૮
૭.	સંકલિત પુસ્તકો	૨૨
૮.	જીવનકવન	૧૧
૯.	અન્ય પુસ્તકો	૧૪
૧૦.	હિંદી પુસ્તકો	૧૫
૧૧.	અંગ્રેજી પુસ્તકો	૨૨
૧૨.	કેલેન્ડર (દીવાલ અને ટેબલ)	૧

પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત ગદ્ય પુસ્તકો		૧૪. જીવનદર્શન	૧૯૫૯
નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.	પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત પદ્ય પુસ્તકો
૧.	જીવનસંગ્રામ	૧૯૪૬	૧. મનને
૨.	જીવનસંદેશ	૧૯૪૮	૨. તુજ ચરણે
૩.	જીવનપાથેય	૧૯૪૯	૩. નર્મદાપદ્મે
૪.	જીવનપ્રેરણા	૧૯૫૦	૪. જીવનગીતા (નાની)
૫.	જીવનપગરણ	૧૯૫૧	૫. હૃદયપોકાર
૬.	જીવનપગથી	૧૯૫૧	૬. જીવનપગલે
૭.	જીવનમંડાણ	૧૯૫૨	૭. શ્રીગંગાચરણે
૮.	જીવનસોપાન	૧૯૫૨	૮. કેશવ ચરણ કમળે
૯.	જીવનપ્રવેશ	૧૯૫૩	૯. કર્મગાથા
૧૦.	જીવનપોકાર	૧૯૫૪	૧૦. પ્રણામ પ્રલાપ
૧૧.	હરિજન સંતો	૧૯૫૪	૧૧. પુનિત પ્રેમગાથા
૧૨.	જીવનમંથન	૧૯૫૬	૧૨. જીવનગીતા (મોટી)
૧૩.	જીવનસંશોધન	૧૯૫૭	

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પ્રવચનનાં પુસ્તકો	
નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટા સાથે વાર્તાલાપ	૧૯૭૯
૨. મૌનએકાંતની કેડીએ	૧૯૮૨
૩. મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	૧૯૮૩
૪. મૌનમંદિરનો મર્મ	૧૯૮૪
૫. મૌનમંદિરમાં પ્રભુ	૧૯૮૫
૬. મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	૧૯૮૫
૭. મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ	૨૦૧૫

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ	૧૯૮૦
૨. શ્રીમોટાની દાંપત્ય-ભાવના	૧૯૮૦
૩. સંતહૃદય	૧૯૮૩
૪. ધનનો યોગ	૧૯૮૪
૫. પગલે પગલે પ્રકાશ	૧૯૮૯
૬. સમય સાથે સમાધાન	૧૯૯૩
૭. શ્રીમોટા-પત્રાવલિ ૧/૨	૧૯૯૫
૮. કેન્સરની સામે	૨૦૦૨
૯. હસતું મૌન	૨૦૦૪

સ્વજનોની અનુભવકથા

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. આશ્રમની અટારીએથી	૧૯૮૧
૨. શ્રીમોટાની સાથે સાથે	૧૯૯૦
૩. શ્રીમોટા સાથે હિમાલયયાત્રા	૧૯૯૪

૪. શ્રીમોટાની મહત્તા	૧૯૯૫
૫. મળાયું પણ ભળાયું નહિ	૧૯૯૫
૬. મળ્યા-ફળ્યાની કેડી	૨૦૦૧
૭. મોટા - મારી મા	૨૦૦૩

સ્મૃતિગ્રંથ

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. જીવનસ્ફુલિંગ	૧૯૭૩

સંકલિત પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. જીવનપરાગ	૧૯૬૩
૨. સંતવાણીનું સ્વાગત (તમામ પુસ્તકોની પ્રસ્તાવનાનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૧૯૭૭
૩. અંતિમ જાંબી	૧૯૭૮
૪. વિધિ-વિધાન	૧૯૮૨
૫. સુખનો માર્ગ	૧૯૮૩
૬. પ્રાર્થના	૧૯૮૪
૭. લગ્ને હજો મંગલમ્	૧૯૮૫
૮. નિરંતર વિકાસ	૧૯૮૭
૯. સમર્પણગંગા	૧૯૮૯
૧૦. જન્મ-મૃત્યુના રાસ	૧૯૮૯
૧૧. નામસ્મરણ	૧૯૯૨
૧૨. શ્રીમોટા અને શિક્ષણ	૧૯૯૪
૧૩. ફનાગીરીનો નિર્ધાર	૧૯૯૬
૧૪. પૂજ્ય શ્રીમોટા વચનામૃત ૧ થી ૪ (૧ પુસ્તક)	૧૯૯૬
૧૫. પ્રસન્નતા	૧૯૯૭
૧૬. ભગતમાં ભગવાન	૨૦૦૦

૧૭. દુર્લભ દેહ મનુષ્યનો	૨૦૦૭
૧૮. દૈવાસુર સંગ્રામ	૨૦૦૭
૧૯. પ્રસાદી (ગુજરાતી)	૨૦૦૮
૨૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના બે બોલ (તમામ પુસ્તકોમાંથી લેખકના બે બોલનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૨૦૧૪

૨૧. જીવનયોગ ભાગ ૧ અને ૨	૨૦૧૬
૨૨. બુદ્ધિ	૨૦૧૭

જીવનકવન

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટા-જીવન અને કાર્ય ભાગ-૧, ૨	૧૯૭૫
૨. પારસલીલા	૧૯૭૫
૩. તરણામાંથી મેરુ	૧૯૭૬
૪. વિદ્યાર્થી મોટાનો પુરુષાર્થ	૧૯૮૯
૫. મહામના અબ્રાહમ લિંકન	૧૯૯૩
૬. પ્રેરક વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી	૧૯૯૪
૭. શ્રીકેશવાનંદજી ધૂણીવાળા દાદા	૧૯૯૬
૮. ગોધરાના બાપજીનું જીવનચરિત્ર	૧૯૯૮
૯. મારી સાધનાકથા	૨૦૦૫
૧૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા ઝીણાભાઈ	૨૦૦૫

૧૧. જીવન સાર્થકતાની કેડીએ ૨૦૨૦ પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા 'ભાઈ' શ્રી નંદુભાઈની સંક્ષિપ્ત જીવનવિકાસગાથા ભાગ-૧ અને ૨
--

અન્ય પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટાચરણે	૧૯૭૦
૨. બાળકોના મોટા	૧૯૮૦
૩. શ્રીમોટા ચિત્રકથા	૧૯૮૭
૪. આહુતિ મંત્ર અને આરતી	૧૯૯૫
૫. હરિ:ૐ આશ્રમ શ્રીભગવાનના અનુભવ કાજેનું સ્થળ	૧૯૯૬
૬. કૃપાયાચના શતકમ્	૧૯૯૬
૭. ધ્યેય અને ધ્યાન	૨૦૦૦
૮. ચિદાકાશ	૨૦૦૦
૯. પ્રાર્થના પોથી	૨૦૧૦
૧૦. શ્રીમોટા ઉપલબ્ધિ અને ઉપદેશ	૨૦૧૪
૧૧. શ્રીમોટાચરણે આંતર પ્રવેશ	૨૦૧૬
૧૨. શ્રીમોટાચરણે ત્રિભાષી (ગુ. હિં. અં.)	૨૦૧૮
૧૩. બધું આપણામાં જ છે	૨૦૧૮
૧૪. સમર્થ સદ્ગુરુ પૂજ્ય શ્રીમોટા	૨૦૧૮

हरिःॐ आश्रम में उपलब्ध हिंदी पुस्तकों का लिस्ट

क्रम	पुस्तक	प्र.आ.	८.	श्रीमोटा के साथ वार्तालाप	२०१२
१.	पूज्य श्रीमोटा एक संत	१९९७	९.	विवाह हो मंगलम्	२०१२
२.	कैंसर का प्रतिकार	२००८	१०.	बालकों के मोटा	२०१२
३.	सुख का मार्ग	२००८	११.	विद्यार्थी मोटा का पुरुषार्थ	२०१२
४.	दुर्लभ मानवदेह	२००९	१२.	मौनमंदिर का मर्म	२०१३
५.	प्रसादी	२००९	१३.	मौनमंदिर का हरिद्वार	२०१३
६.	नामस्मरण	२०१०	१४.	मौनएकंत की पगडंडी पर	२०१३
७.	हरिःॐ आश्रम (श्रीभगवानकेअनुभवकास्थान)	२०१०	१५.	मौनमंदिर में प्रभु	२०१४

English books available at Hariom Ashram Surat. January - 2020

No.	Book	F. E.	14.	Against Cancer	2008
1.	At Thy Lotus Feet	1948	15.	Faith	2010
2.	To The Mind	1950	16.	Shri Sadguru	2010
3.	Life's Struggle	1955	17.	Human To Divine	2010
4.	The Fragrance Of A Saint	1982	18.	Prasadi	2011
5.	Vision of Life - Eternal	1990	19.	Grace	2012
6.	Bhava	1991	20.	I Bow At Thy Feet	2013
7.	Nimitta	2005	21.	Attachment And Aversion	2015
8.	Self-Interest	2005	22.	The Undending Odyssey (My Experience of Sadguru Sri Mota's Grace)	2019
9.	Inquisitiveness	2006			
10.	Shri Mota	2007			
11.	Rites and Rituals	2007			
12.	Naamsmaran	2008			
13.	Mota for Children	2008			

॥ हरिःॐ ॥

१५४ • मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श

॥ હરિ:ૐ ॥

સ્વજન બહેન : મારું શરીર સારું નથી રહેતું અને એ મારી સંભાળ લેતા નથી.

શ્રીમોટા : ‘સુખે સાંભરે સોની અને દુઃખે સાંભરે રામ’, એમ આપણામાં એક કહેવત છે. ભગવાને તને દુઃખ આપ્યું છે, તોયે તું એને સંભારતી નથી, તો તું એને ક્યારે યાદ કરવાની ? બને તેટલું ભગવાનનું નામ લીધા કરજે. અને આખો દિવસ ઉમંગથી જે તે કર્યા કરવાનું રાખવું. તારાં સાસુસસરા આવ્યે તેમની હૃદયથી નમ્રભાવે અને પ્રેમભાવથી ખૂબ સેવા કરજે. ગમે તેમ કહે તો તે સાંભળી લેવું. મનમાં ઓછું આણવા દેવું નહિ. આપણી પ્રસન્નતાની માત્રા જરાકે ઓછી થવા ના દેવી. એમનો પ્રેમ અને આશીર્વાદ જો તું સંપાદન કરી શકીશ તો મને ઘણો આનંદ થશે.

- શ્રીમોટા

‘મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ’, ચોથી આ., પૃ. ૩૫

કિંમત : રૂ. ૨૦/-